

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

97 SOPRONI SZEMLÉ

Helytörténeti folyóirat

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

BOGNÁR DEZSŐ, BOTVAY KAROLY, DOMONKOS OTTÓ, FALLER JENŐ, FRIEDRICH KAROLY, GYULAY ZOLTÁN, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELÉNYI FERENC, MOLLAY KAROLY, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZÁMBÓ JÁNOS

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Lengyel Alfréd: Sopron megyei családnevek Győr város polgárkönyveiben

Lengyel Alfréd: Sopron megyei családnevek Győr város polgárkönyveiben

A város levéltárában őrzött polgárkönyvek, az ún. Liber Civium-ok tulajdonképpen az 1743-as esztendővel kezdődnek, amikor Mária Terézia királynő adományozta kiváltsága révén, hosszas küzdelem után végre elnyerte Győr városa a „szabad királyi”, címet és jelleget. A tanácsülési jegyzőkönyvek azonban már jóval korábban, a XVII. század utolsó negyedétől nyilvántartják a városi polgárság kötelékébe felvettek adatait. E legrégebb bejegyzések sajnos igen szűkszavúak, legtöbbször csak a befogadottak nevét és az eskü pontos dátumát tartalmazzák. Később már az állandóan ismétlődő „beesküdött az város közé” kitétel mellett néha a lefizetett taksa összegét is feltüntetik az egykorú lajstromok. De az új polgárok átszármazására, tehát korábbi lakhelyére, foglalkozására vonatkozó részletek csak az 1727. évtől kezdve szerepelnek, bár eleinte még ebben az időszakban is eléggé hézagosan. Így kizárólag a nevek hangzásából következtethetjük, hogy a felszabadító hadjáratok kálváriája után lassú fejlődésnek indult város már ezt megelőzően is egyre több idegent bocsátott be falai közé.

A visszaszivárgott lakosság és a szatmári béke megkötése után is nagy számban itt kvártélyozó katonaság igényei fokozatosan emelték az ipari élet prosperitását s vele párhuzamosan a belterjesebb gazdálkodás is mindjobban megtalálta számításait. E körülmények természetesen vonzó hatást váltottak ki az itteni

letelepülés szempontjából, s ennek következtében lassan megindult a Győrbe s annak közvetlen környékére való migráció. Kalmárok és kereskedők, kézművesek és őstermelők érkeztek közeli vidékekről vagy távoli országrészekből, hogy vándorlásaik során a kereskedelem és ipar e jelentős gócpontjában is szerencsét próbáljanak. A szomszédos Sopron megye területéről is számosan átköltöztek, főleg a XVIII. század középfordulója után, amikor a már amúgyis virágzó céhélet keretében a német szabók régi (1693.) egyesülése mellett a német vargák, takácsok, kovácsok, fazekasok céhei is komoly fejlődésről számolhattak be tagjaiknak.

De a magyar céhek is szívesen fogadták kebelükbe a hírneves soproni kézműves ipar erre vetődő képviselőit, jóllehet a legtöbb céhszabály már megalkotásakor ragaszkodott ahhoz a formalitáshoz, hogy ha valaki dolgozni akar valamely iparágban, előbb szerezze meg az illető város polgárjogát. Így pl. már a XVII. század végén olvashatjuk a tanácsi jegyzőkönyvben: „az ki céhben akarja adni magát, elsőben commendatióval megkeresvén az városi bírót, letévén hat [98](#)forintot, ha igaz ember, acceptáltatik”.¹⁽¹⁾ Az 1744-ben alakult győri lakatos céh 14. artikulusa kimondta: „Midőn valamely lakatos mester legény céhben magát adni igyekeztvén, mestersége folytatásáért itt akarna letelepedni és ezen céhben belépni, annak szükséges mindennek előtt városnak tagjává lenni és magát ezen város közé hittel is köteleztvén, az város könyvében nevét beírni: ugy annak utánna szándékához fogni...”²⁽²⁾ Hasonló kitélt tartalmaz az egy évvel később létrejött kovács (magyar és német) céh szabályzata is, de ugyanezt találjuk értelemszerűen a többiek esetében is.

Az állandó letelepedés, iparüzés és általában keresettel járó foglalkozás gyakorlása tehát a városi polgárjog elnyerésének feltételéhez volt kötve, mint hogyan azt a gyakorlati élet már a középkor végétől fogva kialakította. A fejlődés csupán abban állt, hogy az idők folyamán minden város egyre igényesebb követelményekkel lépett fel e jog-adományozás tekintetében. A kiadott statútumok helyenkint meglehetősen eltérő, sőt néha egymással ellentétes intézkedéseket alkalmaztak. Amíg pl. éppen Sopronban egy 1687. évi rendelkezés folytán csak az kaphatott polgárjogot, akinek a város területén már ingatlana volt,³⁽³⁾ Győrött fordítva volt a helyzet, ingatlant csak az szerezhette, aki előzetesen felvetette magát a polgárság közületébe.

Abban azonban eléggé egységes volt a gyakorlat, hogy a születési és foglalkozás-elsajátítási bizonyítványok felmutatásán kívül a jó erkölcs és tisztas magaviselet igazolása volt az egyik legfontosabb szempont. Ha ezt a folyamodó ki tudta mutatni, társadalmi helyzete nem befolyásolta a kérelem sorsát. Győr város hatósága ezt már 1719-ben leszögezte, amikor feljegyezte: „Determináltatott, hogy akárminemű conditio és statusbéli ember, szegény tudni illik, avagy gazdag legyen az, aki magát az Nemes Magistrátus szárnya s jurisdictiója alá kívánja adni, az városi emberek közé nevét inseráltatni...” tartozik a tanács.⁴⁽⁴⁾ Vallási okok néha sokkal nagyobb akadályt jelentettek a felvételeknél és az egyes mesterségeknél mutatkozó nagy létszám is nem egyszer korlátozásokat vont maga után, mivel a városok arra mindenkor figyelemmel voltak, hogy polgáraiknak megélhetése a körülményekhez mérten biztosítva legyen. Sopron városa e céllal 1726-ban külön határozatot hozott, melynek az volt a lényege, hogy a tanács ne kezelje túlságosan liberálisan a felvételek ügyét, mert a sok polgár esetleg idővel terhére lesz a városnak.⁵⁽⁵⁾

Az 1719. évi győri statútum egyébként azt is megkövetelte, hogy a polgárjogot elnyerni kívánók az egész tanács színe előtt (tehát nem a bíró jelenlétében) terjesszék elő óhajukat, mely azután szavazat-többséggel állapította meg a lefizetendő illeték (taksa) összegét.⁶⁽⁶⁾ A polgárdíjak lerovásának mértéke városonként nagyon különböző volt. Sopronban pl. a XVII. század második felében még egy szakállas puska átnyújtása volt a megváltás módja. Győr város a 1698-ban szabályozta a taksák különböző tételeinek rögzítését. Eszerint a legmagasabb fokozat, mely a szabad kereskedést is biztosította, a 6 forintos díj volt; a kevésbé

tehetősek jelöltek 3 forintot fizettek, míg a legszegényebbek 1 tallért. Az alacsonyabb taksa persze a polgárjog bizonyos szűkítésével járt.⁷⁽⁷⁾ 1743-tól kezdve a magisztrátus már 12 forintot kért a győri polgárfiaktól, 24 forintot a többi hazafitól ⁹⁹és 32 forintot a külföldről áttelepültektől, sőt kezelési költség címén is kellett az egyes kategóriákban külön illetéket fizetni.⁸⁽⁸⁾ Általában a városok igyekeztek pénzügyi okokból e bevételi forrásukat állandóan növelni, úgyhogy Mária Terézia korában már a Helytartó Tanácsnak kellett közbelépnie, hogy rendet teremtsen a polgárpénzek körüli aránytalanságok vonalán. 1774-ben le is érkezett a tanácshoz a felsőbb utasítás, mely a concivilitási taksa mérséklésével kapcsolatosan elrendelte, hogy polgárfiaktól 4 forintnál, honfiaktól 6 forintnál és külföldiektől 8 forintnál magasabb díjat nem szabad beszedni.⁹⁽⁹⁾

Az alakiságok igazolása és a polgárpénz lefizetése után következett az eskütétel ünnepélyes aktusa. Az eskü letételének megkövetelése már nagyon régi keletű. Győr város legrégebbi esküszövege 1697-ből való, de a migrációs hullám megindulása során Győrbe került idegenek szempontjából érdekesebb az a formula, melyet a XVIII. század második évtizedében fogadott el hivatalosnak a magisztrátus. Ennek értelmében a polgárjelölt, kinek előzetesen megmagyarázták, illetve felolvasták az eskü tartalmát, a következő szöveget kellett elmondania a plénum előtt:

„Én N. N. esküszöm az élő Istenre..., hogy én Győr városában, Isten után az én koronás királyomnak, azután Győr városa birájának és más előtttem való tisztviselőknak igaz és engedelmes leszek, parancsolatjoknak tehetségem szerint eleget tenni igyekezem, ezen Győr városát és annak mindennemű igazságát, amennyiben tőlem lehet oltalmazni fogom; titkát az városnak ki nem jelentem, sőt inkább, ha mi kárát hallom, azt szorgalmasan bemondom; más tiszt vagy bíró alá magamat, bírámnak, vagy az Nemes Tanácsnak hire nélkül nem adom, sőt inkább amidőn az város közül magamat ki akarom venni, akkor nem másképen megyek el, hanem böcsületes és jámborul való magam viseletéről az várostól levelet fogok kérni; ha pedig hir nélkül elmennék, vagy elszöknék és más tiszt, vagy bíró alá adnám magamat; tehát azonnal az város minden jószágomat elfoglalhassa és magamat is megfogattván, érdemes büntetéssel meg büntethessen, erre kötöm magamat hirem s böcsületem vesztése alatt. Isten engem úgy segéljen!”¹⁰⁽¹⁰⁾

Ha pedig német anyanyelvű volt a jelölt, mint a Sopron megyéből átszármazottak legtöbbje, akkor az alábbi módon volt köteles esküjét letenni:

„Ich N. N. stehe allhier mit aufgehebtten Fingern und svere ain gerechten Aidt der allerhailigsten Draifaltigkeit, Gott Watter, gott Sohn, gott hailigen Gaisst... dass nach deme allhier in disen Königlichen privilegierten Stadt Raab und Wervandten erlichen Purgern mich einverlaibet habe, erstens main allergnedigsten Herrn und König tray verblaibe, die Stadt vor den Faindt defendiren, vorgesezten Obrigkait, Herrn Richter und Rath maine Trajje gehorsamkait und Flicht jederzait erzaigen und ihren befehlen gehorsammen, die liebliche Magistrat und Purgerschaft, Oder desen Privilegien betreffend ind andere gehaime Sachen ainen andern nicht anvertauen, sondern den besten Nutzen in allwegh der Lieblichen Purgerschaft beobachten werde und mich unter aine andere Instanz ohne Wiszen des Löblichen Magistrat, und erlichen abschiedt bay confiscirungh maines hab und guts und Verherungs maines erlichen nahmens nicht begeben werde, so war, als mir Gott helft und alle hailigen!”¹¹⁽¹¹⁾

¹⁰⁰Az eskütétel után a jelölt polgárlevelet kapott kezébe, mely biztosította számára, hogy jogaival akadálytalanul élhet a városterületén. Így többek közt szabadon költözködhetett, ingatlant szerezhetett, gazdálkodhatott, teljes polgárjog szerzése esetén kereskedhetett, mentes volt a vám és harmincad alól, nyitva állt előtte az út a céhszerű iparúzésre, sőt a polgári hivatalokban való tisztségviselésre. A concivilitás megszerzése tehát, ha sok esetben körülményes volt is, megérte a fáradságos utánjárását, mert

elnyerése esetén komoly előnyöket biztosított mindenki számára. S ha forgatjuk a város régi polgárkönyveit, könnyen meggyőződhetünk arról, hogy az elmúlt két legutóbbi század embere élt is a megadott lehetőségekkel. A szélrózsa majd minden irányából érkezett idegenek kérték felvételüket a győri polgárság közösségébe, hogy a fejlődő város törzslakosságával egybeolvadva végleges otthonot teremtsenek itt maguknak. A nevek és adatok e változatosan gazdag halmazában Sopron megye – székhelyével együtt – gyakran szerepel a polgárjelöltek származási helyeként, ezért hely- és családtörténeti szempontból szolgáljon kiegészítő adalékul mindazon családnevek felsorolása, melyek erről a területről kerültek Győr város Liber Civium-ainak lapjaira 1727-től 1848-ig:[12\(12\)](#)

Tschandl György, Sopron, szitás, 1728. febr. 14.

Hitty János, Sopron, (fogl. nincs említve) 1728. febr. 20.

Steiger János, Nagymarton, asztalos mester, 1728. márc. 15.

Ruesz János, Kismarton, (fogl. nincs említve), 1735. okt. 18.

Wagner Ferenc, Kismarton, (fogl. nincs említve), 1737. júl. 12.

Ungerhoffer János György, Lajtaszentgyörgy, (fogl. nincs említve), 1737. okt. 21.

Bauer Richárd, Sopron, kiskereskedő, 1738. dec. 5.

Streibig János György, Sopron[13\(13\)](#) nyomdász, kath., 1743. máj. 7.

Bücs Ferenc, Domonya, csizmadia, kath., 1744. febr. 27.

Hiemmer János, Sopron, vasáros, luth., 1744. szept. 15.

Payr József, Nagymarton, asztalos, kath., 1744. dec. 15.

Angerer János Gábor, Ruszt, kesztyűkészítő, luth., 1745. jún. 9.

Schuster Simon, Kismarton, hordókészítő, kath., 1746. dec. 15.

Wagner Ferenc, Kismarton, korcsmáros, kath., 1747. ápr. 28.

Molnár Márton, Kapuvár, csizmadia, kath., 1751. jún. 2.

Kaiser Jakab Richárd, Balf, terménykereskedő, 1752. febr. 23.

Rattkovics Pál, Darázsfalu, kereskedő, 1752. dec. 22.

Vegxly György, Tamási, gazdálkodó, kath., 1752. dec. 22.

Szeiller András József, Fraknó, kalmár, kath., 1753. márc. 14.

Jaksics Ádám, Sopron m. (község nincs említve), fuvaros, kath., 1754. okt. 8.

Valensich Gergely, Nyék, csizmadia, kath., 1755. máj. 21.

Amtmann János Mihály, Ágfalva, korcsmáros, luth., 1755. dec. 17.

Mohay Péter, Bodonhely, kereskedő, kath., 1755. dec. 17.

Balogh János, Kapuvár, gazdálkodó, kath., 1756. febr. 26.

Pecza Mihály, Sopron m. (község nincs említve), aranyműves, luth., 1756. jún. 9.

Priliszauer Jakab, Lakompak, gazdálkodó, kath., 1757. szept. 20.

101 Häberl György, Lajtapordány, dohánykészítő, kath., 1757. dec. 14.

Fabritius János Péter (nobilis), Sopron, Konrád nevű testvérével együtt, kereskedő, luth., 1757. dec. 14.

Dobrovics György, Bándol, varga, kath., 1758. szept. 22.

Szüts Mihály, Nagycenk, szabó, kath., 1759. dec. 19.

Schock János, Sopron, kalmár, luth., 1760. máj. 28.

Hajgel Albert, Nyék, esztergályos, kath., 1761. szept. 16.

Hammer Dániel, Ruszt, kalmár, luth., 1761. szept. 16.

Payer János Mihály, Nagymarton, asztalos, kath., 1761. szept. 16.

Kmáz Mátyás, Kopháza, gazdálkodó, kath., 1761. szept. 16.

Feldinger István, Lövvő, szabó, kath., 1761. dec. 16.

Horváth Ferenc, Pusztacsalád, gazdálkodó, kath., 1762. szept. 15.

Reinprecht Fülöp, Kismarton, gazdálkodó, kath., 1763. máj. 25.

Szigethy István, Muzsaj, gazdálkodó, kath., 1763. dec. 14.

Raisch János Ádám, Sopron, gazdálkodó, luth., 1764. márc. 14.

Rohrer Lőrinc, Pordány, korcsmáros, kath., 1764. szept. 19.

Fechtner Ferdinánd, Sopron, kalmár, luth., 1765. febr. 27.

Scheich Pál, Récény, gazdálkodó, kath., 1765. máj. 20.

Németh Ádám, Veszvény, gazdálkodó, kath., 1765. szept. 18.

Nagy József, Kövesd, gazdálkodó, kath., 1766. máj. 21.[14\(14\)](#)

Schumlics István, Meggyes, (fogl. nincs említve), kath., 1767. szept. 16.

Bild Lőrinc, Csorna, asztalos, kath., 1768. szept. 22.

Czunft Mátyás, Sopron, mészáros, luth., 1769. máj. 17.

Hoffmann Lipót, Feketeváros, szabó, kath., 1769. máj. 17.

Horváth, aliter Gerbenics István, Hegykő, gazdálkodó, kath., 1769. dec. 20.

Heügl Ferenc, Egyházasközpály, esztergályos mester, kath., 1770. jún. 6.

Vissy János Jakab, Sopron, kalmár, luth., 1770. jún. 6.

Gindl Pál, Höflány, csizmadia, kath., 1771. máj. 22.

Karner Mátyás, Ruszt, kalmár, luth., 1771. máj. 22.

Posch György, Márcfalva, gazdálkodó, kath., 1772. márc. 11.

Rosa István (nobilis), Szentmiklós, gazdálkodó, kath., 1772. márc. 11.

Grösing János, Somfalva, kalmár, kath., 1772. jún. 10.

Scheiber Tóbiás, Sopron, kalmár, luth., 1773. jún. 2.

Kütter Ferenc, Nyék, szabó, kath., 1773. jún. 2.

Németh István, Iván, gazdálkodó, kath., 1773. dec. 15.

Feldinger István, Lövvő, szabó, kath., 1773. dec. 15.

Kadner Mihály, Alsópulya, gazdálkodó, kath., 1774. febr. 23.

Schröckenberger József, Répcekehely, gazdálkodó, kath., 1774. febr. 23.

Harter József, Szentmargitbánya, kosárfonó, kath., 1774. máj. 25.

Szotffrid Mátyás, Feketeváros, gazdálkodó, kath., 1775: szept. 20.

Pájér Ignác, Nagymarton, asztalos, kath., 1775. szept. 20.

Szulczer Jakab, Répcekehely, szücs, kath., 1775. dec. 20.

Fellner András, Kabold, kalmár, kath., 1776. dec. 18.[15\(15\)](#)

Dreizinger György, Somfalva, csizmadia, kath., 1778. jún. 10.

Némethi György, Dőr, gazdálkodó, kath., 1778. dec. 16.

Tieber János, Rábakecöl, kerégyártó, kath., 1779. szept. 15.

Lampl Mihály, Rákos, szakács mester, 1779. szept. 15.

[102](#)Fellner János Mihály, Kabold, kalmár, kath., 1779. dec. 15.

Paksi Ádám, Mihályi, fazekas mester, kath., 1780. szept. 20.

Grasl János Mihály, Somfalva, kalmár, kath., 1781. jan. 3.

Früwirth Antal, Nagyhöflány, gazdálkodó, kath., 1782. febr. 20.

Vikler Antal, Kabold, varga mester, kath., 1782. máj. 22.

Schmidt Ferenc, Kismarton, szabó mester, 1784. dec. 15.

Gissinverer István, Somfalva, kalmár, kath., 1785. ápr. 8.

Vámossy Pál, Iván, gazdálkodó, kath., 1785. dec. 2.

Palkovics Miklós, Lajtahegy, gazdálkodó, kath., 1786. jún. 7.

Köteles József, Zsira, csizmadia, kath., 1787. szept. 19.

Brunano Antal, Sopron, kereskedő, kath., 1787. szept. 19.

Kozmar György, Sopron m. (község nincs említve), bádigos, 1789. jún. 3.

Schaller Mátyás, Somfalva, kereskedő, kath., 1789. dec. 16.

Tapolcsányi József, Széplak, gazdálkodó, kath., 1790. szept. 15.

Sörty Sándor, Gyóró, csizmadia, kath., 1790. szept. 15.

Nárcisz János, Kishöflány, gazdálkodó, kath., 1790. dec. 15.

Kántor Ferenc, Horpács, szabó, kath., 1791. dec. 14.
Uzer Ádám, Feketeváros, csizmadia, kath., 1792. febr. 29.
Tinnagl Mátyás, Feketeváros, gazdálkodó, kath., 1794. jún. 11.
Loibl András, Sopron, gazdálkodó, kath., 1794. júl. 4.
Hets József, Csorna, gazdálkodó, kath., 1794. szept. 17.
Schönnecker József, Sopron, faluzó könyvárus, kath., 1795. febr. 25.
Szabó Ferenc, Tamási, gazdálkodó, kath., 1795. máj. 27.
Bárány János (nobilis), Rákos, orvos, kath., 1795. dec. 16.
Boka András, Babot, csizmadia, kath., 1795. dec. 16.
Vindisch Ignác, Nagymarton, vasáros, kath., 1796. máj. 18.
Ankerl József, Kishöflány, kalmár, kath., 1796. szept. 21.
Taschner Simon, Sopron, harisnya készítő, kath., 1797. márc. 8.
Németh József, Szopor, takács mester, kath., 1796. dec. 14.
Kálóty János, Szany, gazdálkodó, kath., 1797. ápr. 21.
Krisán Ferenc, Kismarton, szücs mester, kath., 1797. szept. 20.
Grössenbrunner Márton, Gyirót, kalmár, kath., 1797. okt. 20.
Karnik Pál, Völgyfalva, gazdálkodó, kath., 1797. dec. 20.
Brunner Mihály, Szászfű(?), gazdálkodó, kath., 1798. nov. 9.
Németh István, Kisfalu(d), gazdálkodó, kath., 1799. máj. 15.
Schaller Lukács, Somfalva, kalmár, kath., 1799. dec. 18.
Turner József, Sopron, kalmár, evang., 1801. febr. 25.
Nagy Ferenc, Szany, csizmadia mester, kath., 1803. jún. 1.
Jakab József, Csorna, csizmadia mester, kath., 1803. jún. 1.

Kovács István, Szany, csizmadia mester, kath., 1803. szept. 21.

Thurner Mihály, Sopron, (orvos) gazdálkodásra, evang., 1805. márc. 6.

Huemmer Pál, Sopron, kosárfonó mester, evang., 1806. febr. 26.

Pilvax Antal, Szerdahely (Fertőszentmiklós), csizmadia mester, kath, 1806. febr. 26.

Pongrátz István, Szany, szűcs mester, kath., 1806. máj. 28.

Scheu János, Nyék, gazdálkodó, kath., 1806. máj. 28.

Langecker József, Kabold, dohánykészítő, kath., 1806. szept. 17.

Rumpier János, Sopron, szabó mester, kath., 1807. máj. 20.

Schwartz János, Nagymarton, kávéházas, kath., 1807. dec. 16.

Káválár Ignác, Sopron, (dohánykészítő) gazdálkodásra, kath., 1808. szept. 21.

Stadler József, Széleskut, gazdálkodó, kath., 1808. szept. 21.

103 Schendl Károly, Csorna, gazdálkodó, kath., 1809. jan. 13.

Szarka György, Csorna, csizmadia mester, kath., 1812. máj. 20.

Szabó János, Szany, szűcs mester, kath., 1812. szept. 16.

Tinnagl János, Feketeváros, gazdálkodó, kath., 1812. szept. 25.

Frech József, Nagylózs, takács mester, kath., 1812. dec. 16.

Katona Ferenc, Szilsárkány, szabó mester, kath., 1813. dec. 15.

Nagály Mátyás, Borisfalva, szabó mester, kath., 1814. jún. 1.

Áts József, Szentmiklós, csizmadia mester, kath., 1814. dec. 14.

Puntikám János, Sopron, kalmár, kath., 1815. febr. 15.

Trimmel András, Sopron, csizmadia mester, kath., 1815. dec. 20.

Steltik József, Dőr, csizmadia mester, kath., 1817. máj. 28.

Kránitz Mihály, Bogyoszló, szűcs mester, kath., 1817. szept. 17.

Szabó Imre, Szany, csizmadia mester, kath., 1818. máj. 13.

Caneider Antal, Sopron, gazdálkodó, kath., 1818. szept. 16.

Kain Jakab, Vulkapordány, (provisor) gazdálkodásra, kath., 1818. dec. 16.

Tóth Imre, Nagylózs, gabonakereskedő, kath., 1818. dec. 16.

Takáts György, Csanak, csizmadia mester, kath., 1819. márc. 3.

Hegedüs Zsigmond, Fertőszentmiklós, gazdálkodó, kath., 1820. febr. 3. (taksa nélkül)

Huber István, Felsőlászló, kerékgyártó mester, evang., 1820. dec. 20.

Graszner György, Balf, patkoló kovács, evang., 1822. szept. 18.

Szoretits György, Garta (Kapunvár), csizmadia mester, kath., 1822. dec. 18.

Foly József, Csorna, gazdálkodó, kath., 1823. dec. 17.

Reischel Albert, Sopronkeresztur, gazdálkodó, kath., 1826. febr. 15.

Szabó Imre, Nemesvis, gazdálkodó, kath., 1826. dec. 20.

Tóth Mihály, Nagylózs, gabonakereskedő, kath., 1827. dec. 19.

Burghard Antal, Lorettom, kalmár, kath., 1829. márc. 11.

Weber Ignác, Szentgotthárd (?) Sopron m., gazdálkodó, kath., 1829. márc. 11.

Schöpf István, Locsmánd, gazdálkodó, evang., 1830. jún. 2.

Németh János, Cirák, csizmadia mester, kath., 1833. dec. 18.

Horváth János, Muzsaj, gazdálkodó, kath., 1834. szept. 17.

Slauderschits Máté, Völgyfalva, kalmár, kath., 1835. márc. 11.

Suchentrunk János, Széleskut, gazdálkodó, kath., 1835. dec. 16.

Götz Ferenc, Sopron, gazdálkodó, kath., 1836. szept. 21.

Kováts Imre, Alsószakony, gombkötő mester, kath., 1837. szept. 20.

Jakab István, Csorna, csizmadia mester, kath., 1837. dec. 20.

Varga József, Szilsárkány, csizmadia mester, kath., 1839. szept. 19.

Thiring György, Sopron, gazdálkodó, evang., 1840. szept. 16.

Kotsis János, Himód, csizmadia mester, kath., 1840. dec. 16.

Bitesser József, Kishöflány, kalmár, kath., 1841. márc. 3.

Schmidt György, Csorna, varga mester, kath., 1843. jún. 7.

Csapó Mihály, Farád, gazdálkodó, kath., 1843. jún. 7.

Kayn Márton, Árpás, gazdálkodó, kath., 1843. szept. 20.

Kováts Ferenc, Egyed, gazdálkodó, kath., 1843. dec. 20.

Papp János, Kapuvár, szabó mester, kath., 1843. dec. 20.

Kamper Péter, Fehéregyház, gazdálkodó, kath., 1845. nov. 7.

Bors József, Tompaháza, szabó mester, kath., 1846. márc. 4.

Tatay Gábor (nemes), Tótkeresztur, gazdálkodó, evang., 1846. szept. 16.

Bujtás Mihály, Szentmiklós, csizmadia mester, kath., 1846. okt. 30.

Hegyí János, Szany, gazdálkodó, kath., 1847. febr. 24.

Öltzel György, Huszt, gazdálkodó, kath., 1847. okt. 29.

104 Schicker András, Lajtapordány, kalmár, kath., 1847. okt. 29.

Váhli János, Dőr, gazdálkodó, kath., 1848. márc. 17.

Itt azután megszakad a névjegyzék folytonossága azzal az észrevétellel, hogy „az 1848–49. években a kiütött polgárháború miatt elmaradt a polgárosodás”.¹⁶⁽¹⁶⁾ A márciusi események valóban pontot tettek a concivilitás évszázados intézményére, mert a 48-as törvények életbe léptetése következtében elhalványodott a városi polgárság fogalma. A községi rendszer bevezetéséig ugyan papíron újból megengedte a Bach-kormányzat a felvételi kérelmek intézését, de a város alig élt ezzel az engedménnyel. 1850 után még találunk néhány bejegyzést, köztük három Sopron megyeit is, ezek:

Horváth János, Endréd, gazdálkodó, kath., 1850. máj. 24.

Höltzl Máttyás, Széleskut, gazdálkodó, kath., 1850. szept. 27.

Ruschek Ferenc, Bogyoszló, gazdálkodó, kath., 1851. ápr. 1.

de 1859-től kezdve 1871-ig már teljesen szünetel a polgárkönyv vezetése. A későbbi bejegyzések viszont már az állampolgárság tényére utalnak, míg az 1882. után kiadott engedélyek a letelepedés jóváhagyását, illetve a községi illetőség megszerzését igazolják.

Ha már most a felsorolt személyek számszerű adatait vizsgáljuk, megállapítható, hogy a 120 esztendő leforgása alatt 177 Sopron megyei (közülük csak 24 Sopron városi) áttelepült nyerte el Győr város polgárjogát. A megyeszékhelyről átköltözöttek igen alacsony száma is mutatja, hogy Sopron falai közt e korszakban szintén megtalálhatta bárki a gazdasági jólét alapfeltételeit, s ez a tudat minden bizonnyal sok esetben meghiúsította az indokolatlan helyváltoztatási szándékokat. Erre utal különben a megye területéről átvándorolták aránylag gyér csoportja is. A községek közül Csornáról, Szanyból 8-8, Kismartonból 7, Nagymartonból, Somfalváról 6-6, Feketevárosból, Kis- és Nagyhöflányból, Szentmiklósról 5-5, Kaboldról, Csornáról, Nyékről és Kapuvárról 4-4 lakos kérte felvételét a győri polgárság kötelékébe, a többiek megoszlának a megye egyéb helységei között. Foglalkozásukat tekintve a legtöbben (65) az őstermelésben, gazdálkodásban tevékenykedtek, de akadt jó néhány vállalkozó kedvű kalmár, illetve kereskedő is (31). A kézművesek minden fajtája megtalálható a lajstrom nevei mellett, a legnagyobb számmal a csizmadiák vezetnek (25), majd utánuk a szabók (12), asztalosok (5), szücsök (5) következnek, de olvashatunk nyomdász, könyvárus, aranyműves, kesztyű- és harisnyakészítő, gombkötő, fazekas, kocsmáros, vasáros, mészáros, takács, fuvaros, esztergályos, dohánykészítő, varga, kosárfonó, bádogos, patkoló-kovács stb. eskütételéről is. A folyamodók legnagyobb része katolikus volt, már csak a céhszabályok által megkívánt feltételek miatt is, míg a nemzetiség szempontjából kb. 65%-ot tettek ki a németajkúak.

A migrációs hullám erősségében nem észlelhetők jelentékenyebb kilengések, a mindennapi élet által nyújtott lehetőségek a vázolt korszak folyamán nagyjából egyforma vonzó erőt jelentettek a szomszédos vidékek polgárai számára. De különösen így volt ez soproni viszonylatban, miután mindkét megye centruma, eltérő természeti adottságok mellett is, már a középkor óta ősi telephelye volt a gazdasági fejlődés sokrétű kibontakozásának.

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Házi Jenő: Az 1379. évi soproni telekkönyv

105 Házi Jenő: Az 1379. évi soproni telekkönyv

A Sopron története szempontjából annyira fontos telekkönyvnek a zsidókra vonatkozó részét Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban című művének 256–260. lapjain már leköszölte. az egész forrásanyag pedig megjelent a Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1898. évf. 506–516. lapjain, majd kiadtam én is okmánytáram I. rész 1. kötetének 183–190. lapjain. Ehhez a kiadáshoz néhány helyesbítést a II. rész 2. kötet előszavának VI. lapján fűztem.

Ámbár ez az értékes összeírás immár 60 év óta ismeretes, mégis azzal részletesebben csupán Veszélka (Verbényi) László: Sopron régi németsege és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában c. 1934-ben megjelent doktori értekezésének 37–46. lapjain foglalkozott.

Maga az összeírás német nyelvű. Öt papiroslevélből áll, melyek 21,5×15,5 cm méretűek. Az öt levélnek mind a tíz lapján sűrű, két hasábra osztott feljegyzéseket olvashatunk. Először a belváros tíz kerületének (sailmass), azután a külváros tíz kerületének háztulajdonosai vannak felsorolva. Egy-egy kerületbe általában tíz házat csoportosítottak, de ez a törekvés – noha többször egy-egy házat a cél érdekében kétfelé osztottak – nem mindig sikerült, miként az alábbi táblázat mutatja:

	Sailmass	1	2	3	4	5	6	7	8
Belváros	házainak száma	10 1/4	10	9 1/2	10	9	10	10	10
	ház- vagy házrésztulajdonosok	10	9	13	11	10	8	12	11
Külváros	házainak száma	9 2/3	10	10	10	10 1/2	9 3/4	10	10 1/8
	ház- vagy házrésztulajdonosok	27	32	23	24	23	46	21	38

Ezek szerint a belvárosban 94 házat írtak össze 97 ház-, illetve házrésztulajdonossal, míg a külvárosban kerekén 101 volt a házak száma, melyek 294 ház-, illetve házrésztulajdonos között oszlottak meg.

Már ez az egy táblázat is szemléltetően mutatja a Sopron belvárosában és külvárosában lakók gazdasági helyzetét, amennyiben a belvárosban nagyjából minden családfőre egy egész ház jut, ezzel szemben a külvárosban általában három családfő mondhat magáénak egy-egy házat. Csupán a házak alapján tehát 1:3 az arány a belváros és a külváros között.

Természetesen nagy eltérés lehetett a belvárosi és a külvárosi házak között azok nagyságára és méreteire nézve is. Nem kétséges, hogy a 195 ház között akadhattak olyanok, amelyek nyomorúságos viskónál nem lehettek különbe, másrészt a belváros házai során néhány fényes palotát is fel kell tételeznünk. E két szélsőség között nyilvánvalóan a házaknak számos változata sorakozott fel.

106A belvárosi házak és háztulajdonosok további megoszlását a következő táblázatban láthatjuk:

Belváros

Sailmass

Házrész	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Összesen	Házak száma
2 1/2	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	1	2 1/2
2	2	–	–	–	–	1	–	–	2	1	6	12. –
1 1/2	1	3	–	2	1	2	1	1	–	–	11	16 1/2
1	2	5	6	5	6	5	7	4	5	2	47	47. –

3/4	1	-		-	-	-	-	-	-	-	1	- 3/4
1/2	4	1	7	4	3	-	3	4	2	2	30	15. -
1/4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	- 1/2
Összesen	10	9	13	11	10	8	11	10	9	7	98	94 1/4

Sopron. Belváros részlet.

107 Miként megállapíthatjuk, a belváros 94 házából éppen a felének, vagyis 47 háznak volt egy-egy birtokosa, míg további 31 ház olyan háztulajdonosok kezében van, akik egy háznál többet mondhatnak magukénak és csupán 16 ház oszlik meg 33 házrészre. Egészen más a helyzet a külvárosban, amelynek

ezirányú táblázatát az alábbiakban közöljük:

Külváros

Sailmass

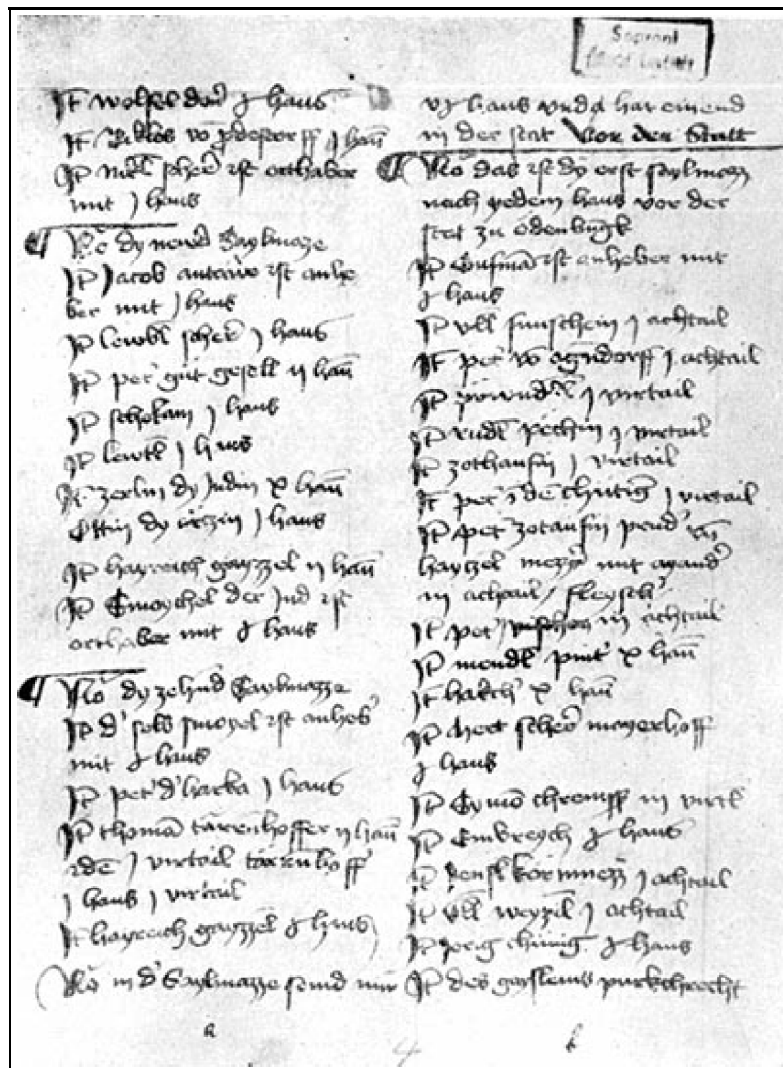
Háztérész	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Összesen	Házak száma
7/4	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	1	1 3/4
1 1/2	–	–	–	–	1	–	–	–	–	1	2	3. –
5/4	–	–	1	1	–	–	–	–	–	–	2	2 2/4
1	–	–	1	–	1	–	2	–	1	1	6	6. –
3/4	1	1	–	3	–	–	1	–	1	–	7	5 1/4
2/3	–	1	–	–	–	–	–	–	–	1	1	– 2/3
1/2	10	10	11	8	11	6	5	9	10	7	87	43 1/2
3/8	2	–	–	1	–	–	–	–	–	–	3	1 1/8
1/3	2	3	–	–	–	–	–	–	–	–	5	1 2/3
1/4	8	4	9	6	10	17	12	18	11	21	116	29. –
1/6	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–	2	– 2/6
1/8	4	10	–	5	–	20	–	9	–	–	48	6. –
Összesen	27	31	22	24	23	43	21	36	23	30	280	100 19/24

Ebből a táblázatból kitűnik, hogy a külvárosban a házaknak több részre való elaprózódása az uralkodó, amennyiben 43 ház felesben, 29 ház negyed és 6 ház nyolcad részekre oszlik meg. Mivel abban az időben egy-egy polgárnak vagyoni helyzetét általában házbirtoka után ítélték meg, eszerint Sopron belvárosában laktak a gazdagok, míg külvárosában a szegények.

A belváros 97 és a külváros 294 háztulajdonosa összesen 391 családfőt tesz ki. Ha e számból levonjuk azokat a háztulajdonosokat, akiknek neve kétszer, esetleg többször fordul elő, mivel két vagy több háztérésznek voltak birtokában, akkor 341 családfő marad.

Feltéve, hogy egy családra 5 lelket számítunk, ezen az alapon Sopron lakosságát 1705 lélekre kell becsülnünk. Ezt a lélekszámot azonban ki kell egészítenünk azoknak a családoknak a számával, akik Sopronban laktak, noha házuk nem volt, tehát bérelt lakásban éltek. Ennél már sokkal súlyosabb kérdés,

hogy vajon hány család lakhatott így Sopronban?

108A legrégebb soproni teleggönyv egy lapja

Hogy ne kelljen ennél a becslésnél teljesen ingatag alapra helyezkednünk, ismét csak az összeírásba felvett 195 házra támaszkodunk. Abból a feltevésből indulunk ki, hogy mindazok a háztulajdonosok, akiknek egy egész háznál több [109](#)házbirtokuk volt, vagy többfelé volt házrészük, azt a házrészt, amit egy egész házon felül bírtak, vagy másutt is volt házrészük, kiadhatták haszonbérbe olyan családoknak, amelyeknek házuk nem volt. Ezen az alapon 66 család lakásáról lehetett gondoskodni, melynek számát öttel megszorozva további 330 lelket kapunk. Ezt a számot az előbb említett 1705 lélekehez hozzáadva azt a végső eredményt nyerjük, hogy Sopron lakosságának lélekszámát 1379-ben 2035 főre, kerekén 2000 lélekre tehetjük.

Olyan szám ez, amelynek valószínűségét alig lehet megtámadni. Mindenesetre elfogadhatóbb eredmény, mintha Thiring Gusztávval egy belvárosi házra 12, egy külvárosi házra pedig 10 lelket veszünk fel.

Bármily nagy volt a gyermekáldás a középkorban, azonban a gyermekhalandóság is magas százalékra

rugott, a gyermekági láz pedig éppen a szülő nők körében pusztított, ezért egy család átlagos lélekszámát ötnél többre venni nem lehet. Ebbe a számba beleértjük a gazdagoknál a házi cselédek, az iparosoknál a segédek és inasok számát is.

Jól tudjuk, hogy ebből a házősszeírásból néhány egyházi épület kimaradt kiváltságos helyzete miatt, így a belvárosban a ferencesek zárdája és a győri püspök tizedháza, míg a külvárosban a johanniták rendháza és ispotálya, valamint a két plébániaház, úgymint a Szent Mihály és a várárokmenti Boldogságos Szűz templomáé. E házakban lakók száma aligha befolyásolja Sopron lélekszámára vonatkozó számításainkat.¹⁽¹⁷⁾

Ha már most a 341 családfő nevét vizsgáljuk, ezek közül 103 családfőnek a foglalkozását megállapíthatjuk, tehát az össztlakosság mintegy 30 százalékáét. Ebből a szempontból alig lehet tévedésről szó, mivel tudjuk, hogy Sopronban körülbelül a XVI. század végéig a foglalkozásnév elnyomta az igazi családnevet.

Iskolamesteren, doboson, toronyőrön és bírósági szolgán (nachrichter) kívül a szőlőműveléssel kapcsolatos elfoglaltságok kellő szerepet nyernek, mit bizonyít a hegyemester tisztsége, a három vincellér felemlítése, a hét kádár és két préskészítő megnevezése. Sopron szőlővidéke, mely minden lakosának megélhetéséhez a biztos alapot nyújtotta, lényegében ekkor már kialakult, a soproni bor pedig megtalálta útját a szigorúan elzárkózó Ausztria megkerülésével Morva- és Csehországba, sőt Lengyelországba is, miként erről Róbert Károly királynak 1333-ban és 1338-ban kelt parancslevelei mindenkit meggyőzhetnek.²⁽¹⁸⁾

Az élelmiszeripart négy mészáros, hat pék és két parasztpék, valamint egy bábsütő, két halász és egy molnár képviseli, a ruhaiparban pedig két takács, öt tímár, egy irhás, három szabó, öt varga, egy szűcs és négy posztónyíró működik. Mindenesetre jellemző és felemlítésre érdemes, hogy a posztónyírók kivétel nélkül a belvárosban laktak, és a többi iparozhoz viszonyítva igen jó módban éltek, mert mindnyájan egy egész házat mondhattak magukénak, sőt az egyiknek a külvárosban még majorja is volt.

Posztókészítő ekkor még egy sem akadt Sopronban, mivel az 1352-ből ismeretes keresztesudvari vámtarifa szerint Hollandiának Dorn, Belgiumnak Ypern¹¹⁰ és Löwen, a Rajnavidéknek pedig Köln, Aachen és Mainz városaiból és azonkívül még Lengyelországból hoztak be Sopronba posztókat,³⁽¹⁹⁾ és ez a behozatal feleslegessé tette a helyi posztókészítés szükségességét. A posztónyírók száma és jó módja viszont azt bizonyítja, hogy a külföldről behozott posztókat Sopronban nyírták meg a helyi viszonyoknak megfelelő szokás szerint és csak ezután került az a szabókhoz feldolgozásra.

A felsoroltakon kívül még az alábbi iparosokról szerzünk tudomást ebből a házősszeírásból:

Volt két bognár, négy íjgyártó, egy rézműves (chaltsmid), egy bőrfeldolgozó (hautschneider), egy kovács, egy késes, egy lakatos, egy kötélverő, két kőműves, egy ablakhártyakészítő (slyemer), egy kardcsiszár, egy szíjgyártó, egy aranyozó (goldner), egy solymár (falkchner), egy ekegyártó (phlüegler), két kapocskészítő (hengler) és egy fésűs (chamner).

Akik a soproni piacon gabonát adtak el, árujuk hiteles mennyiségét a gabonamérő (körnmesser) mérte le, míg a különféle kereskedelmi árukkal hat kereskedő és szatócs foglalkozott.

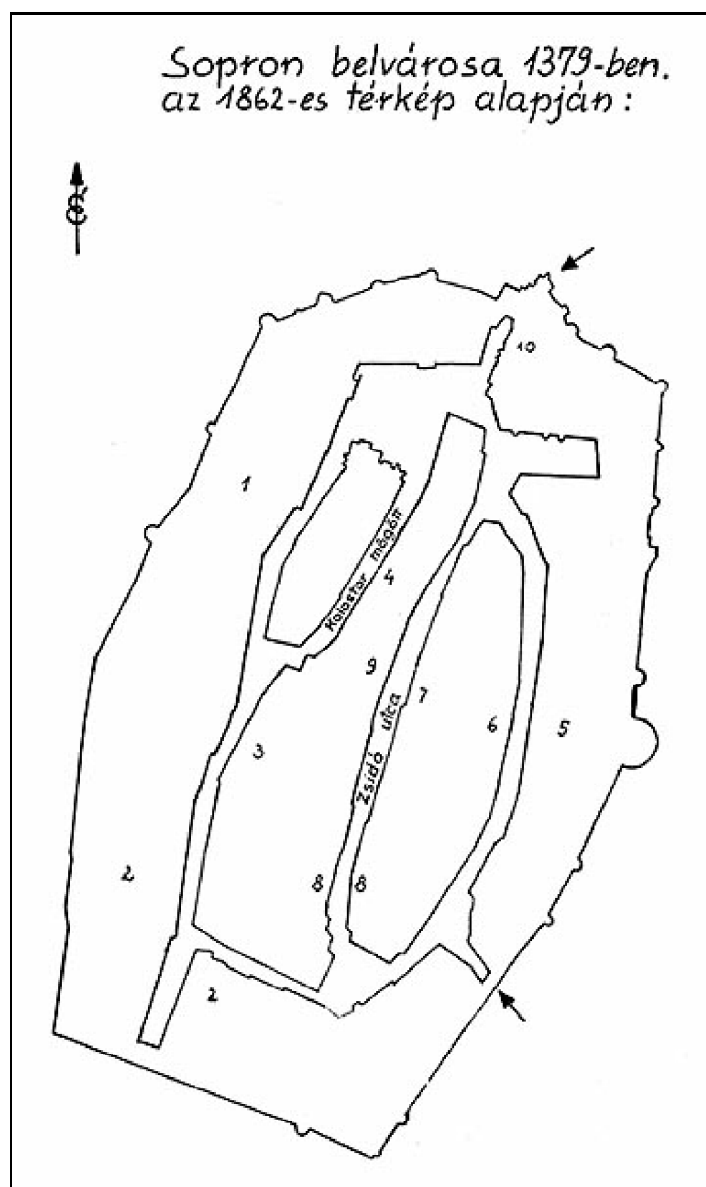
Külön kell szólnunk az öt soproni fürdőről, mi azt mutatja, hogy abban az időben a soproni polgárok mennyire sokat adtak a test tisztaságára. E fürdők közül kettő a belvárosban volt, mégpedig egy a zsidók számára (tukhaus) a Zsidó utcában, a másik meg a mai Templom utcában egy egész házat foglalt magában. Három fürdő a külvárosban volt található, melyeket megkülönböztetés céljából, mivel közel estek

egymáshoz, felső, középső és alsó fürdőháznak neveztek. Mindhárom az úgynevezett Kovács utcában volt, mely a mai Várkerületnek a túlsó során húzódott a Festőköztől egészen az Ikvahídig. A felső fürdőház egy fél, a középső fürdőház egy egész és az alsó fürdőház ismét egy félház nagyságú volt. Az öt fürdőház tehát együttesen három és fél házat tesz ki, mi soproni viszonylatban már tekintélyes területnek és nagyságnak mondható. E fürdőkben kivétel nélkül kádakban fürödtek, amiket meleg vízzel töltöttek meg.

Ha még megemlítem, hogy a belvárosban is egy, a külvárosban is egy orvoslással foglalkozó asszonyról (árczin) van tudomásunk, ezzel végére értem a telekkönyvből megtudható kenyérkereseti pályák felsorolásának. Méltán feltehetjük a kérdést, hogy vajon Sopron lakosságának 70%-a, kiknek foglalkozását nem ismerjük, miből élt? Meggyőződésünk szerint földművelésből, de elsősorban szőlőművelésből. Szabályként kimondhatjuk, hogy minél gazdagabb polgár volt valaki Sopronban, annak annál több szőlő volt a birtokában. E szőlők megmunkálása sok munkáskezet kívánt, így a külváros szegényebb polgárai és zsellérei csekély kivétellel kora tavasztól késő ősziig a határban fekvő szőlődűlőkben dolgoztak napszám vagy évi bér fejében. Akár napszámról, akár évi bérről volt szó, mindkét lehetőség biztosította a szerény megélhetést.

Sem Sopron kétezres lélekszámát, sem a 32 féle ipari foglalkozást nem szabad lekicsinyelnünk, mert Olaszországtól és a Rajna vidékétől eltekintve Közép-Európában nemcsak a Duna medencéjében, hanem attól északra sem dicsekedhetik sok település ebben az időben sem a lakosság száma, sem az ipar sokfélesége szempontjából kedvezőbb eredménnyel.

Az 1379. évi házősszeírás valóságos kincsesbányája a családnév kialakulásának.

111 Sopron belvárosa 1379-ben.

A közismert nemesi családok nevüket családi birtokuk után nyerték. Ilyen volt a Harkai, a Dági (Agendorfer) és a Selegszántói (Antauer) család. Mások nevében azért szerepel egy-egy helységnév, mert onnét származtak. Így fordul elő Vulkapordány (von Prodestorf), Somfalva (Schadendorffer), Kertes (Paumgartner), Rákos (Notel von Chreuspach), Tormafalu (Chrensdorffer) és Buda (Offner) neve. Mindezek Buda kivételével Sopron szomszédságában fekvő községek, más szóval Sopronba való beköltözködés elsősorban a közeli helységekből történt, de szép számmal jöttek Alsó-Ausztriából is, úgymint Schneebergből (Sneberger), Mödlingből (Cristan chauffman von Medlinkch), Kremsből (Chremser), Münchendorfból (Minkchendorffer), Gerersdorfból (Gerolczndorffer), Aspangból (von Aspang), Lunzból (Lunczer) és Haberleithenből (Haberleutler), de távolabbi vidék is előfordul, mint Wildperger (Felső-Ausztria), Rechichensdorffer (Stájerország), Rottenstainer (Krajna), Neuburger

(Vorarlberg).

A Paur, Payr családnévben bajor származást kell vélnünk, miként Oesterreicher osztrákot, Polan lengyelt jelent, míg a Von der Hayd családnévben Hanyság területét kell értenünk.

Sopron topographiájára fontos adatokat nyújtanak az ilyen családnevek: Auf der hofstat, Bei den offen, Hintern dem kloster, In dem Rainhof, In dem winckel nevek, miként a Hintengewer és Hintenzew családnevek is minden bizonnyal ebbe a csoportba tartoznak.

Bizonyos tulajdonságot árulnak el az alábbi családnevek: Geruch, Gütgesell, Güthausen, Hakcher, In den chütig, Mager, Milicher, Mit der hauben, Mit der hauen, Reich, Rot és Schön. Gyakoriaknak mondhatók az ún. mondatnevek: Achtsennicht, Placzinsgut, Tausendslag, Vilumbain, Hastnicht, Slachinhauften, Stichinwinkel. Részben csúfolódó, részben néphumort rejtjenek magukban a Kalbfleisch, Küemaul, Feurstain, Sunnschein, Hohensinner, Rosenpuschel, Sibenphunter, Smuckenpfennig, Wolfslaher családnevek. Végül ide sorozható a Graf és König családnev is.

Az állat- és madárvilágból csupán az Eisfogel, Vinkel, Geyrl és Kacz családnevek származnak.

Nem lehet kétséges, hogy miként az iparosok körében is több magyar iparos él és működik, azonképpen a német hangzású családnév mögött is többször magyar ember rejtőzködik, ámbár arra is találunk néhány példát, hogy a magyar családnév nem veszik el a német környezetben, hanem megmarad és a leírásban tisztán jut kifejezésre, mint Troffa (Tréfa), Dumbusch (Dombos), Tumpa (Tomba), Sziget. Magyar származást kell keresnünk az Unger családnévben és talán ide sorozható még a Nezzol (Ne szőlj) családnév is.

A soproni zsidóknak, kiknek nevét a telekkönyv kétszer is felsorolja, nem volt családnevük, hanem kivétel nélkül egytagú néven nevezték őket, mint Tröstel, Smerl, kinek testvére: Everl vagy Afrel, Jöndel vagy Jovel, Dávid, Vinkel, Öffendel, Smoyel vagy Smoychel és Zerl dy jüdin vagy Zörel.

Miként ebből a teljességre egyáltalán nem törekvő felsorolásból is megállapítható, a soproni családnevek gazdag anyagot nyújtanak az ezzel kapcsolatos kutatásra és általában megegyezést mutatnak a többi német város családnév típusaival.

A következőkben azokat a családokat kívánjuk egyenkint felsorolni, akiknek egy egész háznál több házrészük volt, és akiket így vagyonuk után méltán Sopron patricius családjainak mondhatunk.

1. Achtsennicht Györgynek egy egész háza a belváros 5. kerületében állt, míg majorja a külváros 6. körzetében egy félház nagyságú volt.

2. Agendorfer (Dági) János a belváros 1. kerületében másfél házat, a külváros 3. körzetében egy félházat, míg fia: Márton a belváros 4. kerületében szintén másfél házat mondhatott magáénak. Majorja a külváros 7. körzetében 7/4 nagyságúnak van feltüntetve. Címerpecsétjét Sopron és környéke műemlékei II. kiadás 55. lapján szemlélhetjük.

113E család attól a Péter várnagytól származik, akit IV. Béla király 1256-ban kihágásai miatt a soproni várból kikergetett, és akit hűtlensége miatt 1279-ben Csák Máté nádor lefejeztetett. E családról bővebben I. okmánytáram II. 4. kötet előszavának XV–XVII. lapjait.

Agendorfer János az 1366–1369. és 1370–1386. években városbíró, az 1369–1370. évben pedig

polgármester. Fia: Márton 1399-ben városbíró. Fiúutódja nem maradt és így benne e család fiágon kihalt.

3. András mészárosnak a belváros 6. kerületében másfél háza van.

4. Antauer (Selegszántói) Jakab nemesnek a belváros 5. körzetében egy egész, míg a 9. kerületében ismét egy egész háza van, azonkívül a külváros 5. körzetében szintén egy félház van a birtokában.

Azt hisszük, hogy ez a család Harkáról ered, majd elszármazott Zemenyére, később pedig Selegszántóra és innét költözött be Sopronba. Nincs arról tudomásunk, hogy Sopron közéletében szerepet játszottak volna.

5. Chiüemaul János nevén a belváros 3. kerületében egy egész ház, míg a 7. körzetben ismét másfél ház szerepel.

6. Dombos György a belváros 6. kerületében másfél házat mondhat magáénak.

7. Everl (= Afrel) és testvére: Smerl zsidók együttesen a belváros 7. kerületben egy egész, a 8. körzetben pedig ismét két és fél ház felett rendelkeznek, így ők voltak a soproni zsidók között a leggazdagabbak. 1375-ben a bécsújhelyi Jónás zsidóval egyetemben egyezer bécsi font dénárt tudtak Sopron városának kölcsönözni.⁴⁽²⁰⁾

8. Vinkel zsidónak a belváros 7. kerületében egy egész, a 8. körzetében pedig egy félháza van.

9. Gayzel Henrik a belváros 4. kerületében egy egész házat, a 9. körzetben ismét két egész házat, végül a 10. körzetben egy félházat bír, és talán övé volt az az egynegyed ház is, amely a külváros 1. kerületében van felsorolva. Testvére: Miklós, aki Miklós esztergomi érsek nővérét, Annát vette el feleségül, a belváros 5. kerületében egy egész ház, a külváros 10. körzetében pedig másfél ház birtokosa. E családnak harmadik tagja: György a külváros 9. kerületében már csak egy majort mondhat magáénak, amely háromnegyed nagyságú háznak számít.

E három testvér közül Miklós nagy szerepet játszik Sopron körzetében is, amennyiben az 1360–1361. években városbíró, az 1381–1384. években pedig polgármester.

10. Geyrl Györgynek a belváros 1. kerületében két egész háza, a 4. körzetben pedig egy fél háza van. Talán az édesanyja volt az a „dy alt Geyrlin”, aki viszont a belváros 2. kerületében egy másfél ház nagyságú épületben lakik.

11. Gütgesell Péter a belváros 9. kerületében két egész házat birtokol.

12. Harkai Péter nemes nevén a belváros 10. kerületében egy egész házat, a külváros 8. körzetében ismét egy negyed házat, végül a 9. kerületben újból egy negyed házat találunk.

Erről a Sopron közéletében oly nagy szerepet játszó családról részletesebben megemlékeztem A városi kancellária kialakulása Sopronban c. tanulmányomban, amely a Soproni Szemle 1956. évf. 202–215. lapjain jelent meg.

13. Hayden Jánosnak a belváros 4. kerületében másfél háza van.

14. Hinter dem kloster Miklós, másként György fia Miklós a belváros 4. körzetében ¹¹⁴egy egész ház felett rendelkezik, míg a külváros 3. kerületében van a majorja egy félház nagyságban.

Sopron közéletében élete végéig, mint belső tanácsos és mint polgármester kimagasló szerepet játszik.

Címere a Szent Mihály templomban látható: piros mezőben három arany szarufával díszített kék cölöp.[5\(21\)](#)

15. Imre íjgyártó birtokában a belváros 2. kerületében másfél ház van.

16. Kálmán polgármester három egész háza a belváros 1. és 2. kerületének találkozásában áll. E két házból másfél ház az 1. körzetre, míg ismét másfél ház a 2. kerületbe esik. Majorja a külváros 8. körzetében félház nagyságú.

Kálmánról tudjuk, hogy annak a Lukácsnak leszármazottja, aki unokaöccse volt Peronak, Sopron 1274. évi bírójának.

17. Márton posztónyíró a belváros 6. kerületében egy egész házban lakik, míg majorja a külváros 1. körzetében félház nagyságú.

18. Miklós posztónyíró birtokában a belváros 8. kerületében egy egész ház mellett a külváros 6. körzetében még egy nyolcad nagyságú ház is van.

19. Ofner (Budai) Péternek a belváros 4. kerületében két háza is van. Az egyik fél, a másik pedig egész ház nagyságú. Majorja a külváros 7. körzetében van és ugyancsak egész ház nagyságú.

1388–1389-ben ő a városbíró, míg 1390-ben belső tanácsosnak említik, amikor elhunyt testvérével együtt a várárokminti Boldogságos Szűz templomában lévő Szent Kereszt oltárnál örök misealapítványt tesz.[6\(22\)](#)

20. Pölster Györgynek a belváros 6. kerületében két egész háza van. 1402-ben tagja a belső tanácsnak.[7\(23\)](#)

21. Ripp János a külváros leggazdagabb polgára, amennyiben a 4. kerületben egyik helyen egy félháza, másik helyen pedig háromnegyed háza van, míg majorja az 5. körzetben másfél ház nagyságú, a 3. kerületben álló „insecz”-e viszont fél háznak van számítva.

22. Smukchenphennig János tulajdonában számos házrész található. A belváros 2. kerületében egy egész, a 4. körzetben ismét egy egész ház az övé, míg a külváros 4. kerületében negyed, 5. körzetében fél és más helyen ismét fél, végül a 7. kerületben szintén félház a birtoka.

Az 1385–1386. és 1389–1393. években városbíró, 1376–1379. és 1385-ben, végül 1400-ban polgármester. Mivel címerpecsétje azonos az Agendorfer család pecsétével, ebből azt következtetem, hogy e család soproni letelepedését az mozdította elő, hogy atyja vagy nagyatyja egyik Dági családbeli lányt vette el feleségül.

23. Stichenbinkel Jakabot kell Sopron leggazdagabb polgárának mondanunk, mert neki volt a legtöbb háza. Így a belváros 5. kerületében egy egész, a 8. körzetében ismét másfél háza volt, azonkívül van egy „hofstat”-ja a külváros 4. kerületében ötnegyedház nagyságában, végül majorja a 9. körzetben található egy félház kiterjedésében.

24. Swerczel János neve a belváros 1. kerületében két egész házzal jelentkezik, míg majorja a külváros 6. körzetében negyedházat foglal el.

Azt hisszük, hogy leszármazottja lehet annak a Swerczelnek, aki 1278-ban városbíró volt.

25. Turnhofer Tamás a belváros 10. kerületében egymás mellett kettő, negyed, egy és negyed, összesen tehát három és fél házzal rendelkezik.

1151399-ben belső tanácsos, mely időtől kezdve haláláig többször városbíró és polgármester. Az ő nevéhez fűződik a Szent Lélek kápolna felépítése.

26. Wachtelsach özvegye a külváros 3. körzetében ötnegyedház felett rendelkezik.

27. Wildpergernek a belváros 5. kerületében másfél, a 7. körzetében pedig ismét egy félháza van.

28. Zörel zsidó özvegye a belváros 7. kerületében egy egész, míg a 9. körzetben egy fél házat birtokol.

Az 1–28. sorszám alatt felsorolt 32 családfő birtokában tehát, mivel Gayzel György házrészét nem számítjuk ide, $70 \frac{3}{8}$ házat találunk vagyis a telekkönyvben szereplő 195 házból annak 36,09%-át. Ez az arányszám önmagától beszél.

Egyébiránt, hogy a 341 házbirtokos családfő miként oszlik meg a házuk, illetve a házrészük nagysága szerint, erre nézve az alábbi táblázat nyújt felvilágosítást:

Házrész-birtokosok	%	Kikből		Házaik száma	%	be
		belvárosban lakik	külvárosban lakik			
egy egész háznál többet bír: 32 családfő	9.38	30	2	$70 \frac{3}{8}$	36.09	
egész házak bír: 38 családfő	11.14	32	6	38. –	19.48	
egy félházat bír: 85 családfő	24.93	15	70	$42 \frac{1}{2}$	21.79	
egy negyed házat bír: 102 családfő	29.91	–	102	$25 \frac{1}{2}$	13.08	
egy nyolcad házat bír: 47 családfő	13.78	–	17	$5 \frac{7}{8}$	3.01	
egyéb házrészét bír: 37 családfő	10.86	1	36	$12 \frac{19}{24}$	6.55	
Összesen: 341 családfő	100. –	78	263	$195 \frac{1}{24}$	100. –	9

Legutoljára e telekkönyv topographiai jelentőségével kívánok foglalkozni. Ennél a kérdésnél tudnunk kell, hogy a fennmaradt telekkönyv tulajdonképpen tisztázata azoknak a – sajnos – elveszett feljegyzéseknek, amelyeket az 1379. április 10. és május 29. közti időben írtak össze. Csak így magyarázható meg a bekezdésnek kapkodó, nem mindig világos és nehezen a rendes kerékvágásba zökkenő mondatszerkezete és az a két eltérés, ami a később mondottakkal nem egyeztethető össze.

A bekezdésben említett és Tröstel zsidó birtokában lévő egy egész ház a felsorolásból már hiányzik, miből következik, hogy időközben ez a ház egy keresztény birtokába került. A zsidók tulajdonában eszerint tíz egész ház maradt, amelyek a belváros 7., 8., 9. és 10. körzetében voltak a keresztény házak között

szétszórva.

Ugyancsak a bekezdés említi, hogy a belváros 5. kerülete az öreg Donerné félházával végződik, ezzel szemben a házösszeírásban György kőműves félházát olvashatjuk. Ennek az eltérésnek csak két magyarázata lehet, nevezetesen György kőműves vagy édes fia Donernének és így a félház örökség címén szállt rá, vagy időközben ezt a félházat megvette. Az előbbi feltevés látszik valószínűbbnek, és ebben az esetben György kőműves testvére lehet annak a Doner Wolfelnek, akinek a belváros 8. kerületében van a félháza.

116A belvárosi telekkönyvvel kapcsolatban az alábbi tájékoztatások igazítanak útba.

1. Az első kerület szemben az Új teleki utcával kezdődik, vagyis körülbelül a mai Kossow háznál, mert a telekkönyvnek ezt a megjegyzését: *dy erst saylmazze... dy hebt sich an vor der Newstift...* másképpen értelmezni nem lehet.

2. A második kerület egy gyümölcsöskert határánál kezdődik és ahol végződik, ott találkozik az 5. körzet utolsó félházával, amely Donerné birtokában van. Az itt említett gyümölcsöskertet körülbelül a mai színház épületének területén kell elképzelnünk, míg e körzet utolsó háza talán a volt zsidó hitközség bérpalotájának helyén állhatott, ahol érintkezett az 5. kerület utolsó házával.

3. Hindern dem kloster Miklós háza a mai Kolostor utcában van. Innen a családnév-elnevezés.

4. Az összes zsidó házak a régi Zsidó utcában találhatók, mely utcát ma Új utcának hívunk.

E megállapítások segítségével a belvárosi házösszeírás a mai Templom utca páros oldalán veszi kezdetét a Kossow háznál. Ennek az utcának páros oldalán kezdődik a 2. körzet is, azonban annak utolsó háza már átkanyarodik a Templom utca mai páratlan számozású oldalára, ahol az érintkezik az 5. kerület utolsó házával. A 3. körzet még mindig a Templom utca páratlan oldalán fekszik, míg a 4. körzet a mai Kolostor utca házait foglalja magában, de lehet, hogy Ofner Péter vagy Smuckenpfennig János háza már a mai Szent György utca páratlan oldalára esik. Ezen az utca oldalon terülnek el az 5. körzet házai, melynek utolsó félháza található a 2. kerület utolsó házával. A 6. kerület a Szent György utca páros oldalát foglalja magában és halad visszafelé a mai Városház térig, ahol bekanyarodik a mai Új utcába és itt kezdődnek a zsidó házak a páratlan számozású oldalon a 7. kerület házaival, majd a 8. és 9. körzet házaival mégis úgy, hogy közben átmennek az Új utca páros oldalára, ahol Smoychel zsidó háza végzi a 9. körzetet és kezdi a 10. körzetet, talán a mai Gambrinus vendéglőnél. A 10. kerület egyéb házai, úgymint Harkai Péter, Turnhofer Tamás és Gayzel Henrik házai a várostorony két oldalán állnak, mégis úgy, hogy a várostorony beleesik Turnhofer Tamás ház csoportjába. Ettől a várostoronytól veszi meggyőződésem szerint Turnhofer Tamás nemcsak a családnévét, hanem a címerpecsétjét is, amelynek fényképét a Sopron és környéke műemlékei c. munka II. kiadásának 57. lapján láthatjuk.

Míg tehát az elmondottak szerint a belvárosban a házak egymásutánját csaknem teljes pontossággal meg tudjuk állapítani, ezzel szemben a külvárosban magából a házösszeírásból semmi olyan támpontot nem tudunk találni, ami közelebbi tájékoztatást adna számunkra, mert az ilyen családneveknél, mint *Auf der hofstat, Bei den offen, In dem Rainhof, In dem winckel* éppen az a baj, hogy a „hofstat, offen, rainhof és winckel” fekvését nem ismerjük.

Két fogódzkodó pontunk mégis van: egyik, hogy a külvárosi fürdőházak a Kovács utcában vannak 1379-ben is, miként egy-két évtizeddel később ezt biztosan tudjuk, mert ezeknek helye nem változott, a

másik adatunk viszont 1379. április 17-ről való, azaz a házösszeírás idejéből. Eszerint Pertram soproni polgárnak egyik háza a belvárosi Zsidó utcában van és „marstal” a neve, a másik háza pedig „an dem markcht” terül el és Ofner Péter a szomszédja.⁸⁽²⁴⁾

„Markcht” alatt nem szabad a belvárosi Főpiacot érteni, melyet sohasem hívtak így, hanem a külvárosi Viechmarkt-ról van szó, ahol Ofner Péter majorja ¹¹⁷valóban az összeírásban meg is található a 7. kerületben, viszont Pertram néven még nem áll az itt vett háza, melynek korábban csakis Agendorfer Márton lehetett a birtokosa, akinek itt hétnegyedház nagyságú majorja van, melyből egy egész házat könnyen eladhatott.

A külvárosi házösszeírás irányvonalát minden kétséget kizáróan megállapíthatjuk abból, hogy a fürdőházak a külváros 3. és 4. kerületében, Ofner Péter háza viszont a 7. körzetben van. Nagyjából a külváros 1. és 2. kerülete esik a későbbi I. fertályra, a 3., 4. és 5. körzet a II. fertályra, 6. és 7. körzet a III. fertályra, végül a 8., 9. és 10. körzet viszont a IV. fertályra.

A telekkönyv alapján a belvárosban a mai Templom, Kolostor és Új utcát teljesen kiépítettnek kell mondanunk már 1379-ben is, ellenben az Előkapu és Hátsókapu tájékán még több üres telek állhatott, főleg a mai Fegyvertár utca vidékén, ahol a 2. és az 5. kerület utolsó házai egymással érintkezettek.

A külvárost 1379-ben erős fejlődésben találjuk. A Szent Mihály templom körül néhány házat a plébánián kívül már a legrégebbi időben fel kell tételeznünk, de mióta 1277-ben Sopron városi rangot nyert, királyaink mindig arra törekedtek, hogy a polgárok a várat, vagyis a mai belvárost népesítsék be. Róbert Károly király 1330-ban csupán annyit engedett meg, hogy a polgárok külvárosi házaiba zsellérek költözhetnek be. A külváros fejlődését mégis ettől az évtől számíthatjuk és miként láthatjuk, alig ötven év elég volt ahhoz, hogy a külváros házainak számában a belvárost túlszárnyalja, ha pedig a háztulajdonosok megoszlását tekintjük, akkor a belvárosra 78 családfő, míg a külvárosra 263 családfő esik. E két számból a belváros és a külváros népességére elég pontos következtetést vonhatunk le. Mindazonáltal még további ötven esztendőre volt szükség ahhoz, hogy a külváros egészen kialakulhasson.

Valószínűnek tartom, hogy a külvárosnak ez a folytonos fejlődése és az itt lakók könnyebb közigazgatása tette szükségessé – egyéb okokon kívül – a külső tanács életre hívását, amelynek legelső említésével már 1391-ben találkozunk,⁹⁽²⁵⁾ 1403-ból pedig már arra van adatunk, hogy ez a külső tanács 24 tagból áll.¹⁰⁽²⁶⁾ Aligha tévedek, mikor annak a meggyőződésnek adok kifejezést, hogy a külvárosnak négy fertályra való felosztása egyidős lehet a külső tanács megszervezésével. Mindenesetre az is bizonyosnak vehető, hogy ebből a 24 külső tanácsosból már kezdettől fogva 8 a belvárost és 16 a külvárost – mégpedig minden fertályt 4-4 – képviselte.

Az elmondottak alapján ezt a rendkívül értékes telekkönyvet a bevezetés szavai szerint a földközösségben bírt szántóföldeknek felosztása tette szükségessé, és ahogyan a belváros 1. kerületébe eső minden egész ház után 3 hold szántót mértek ki, kétségkívül a többi körzet házaira is 3 hold földet számítottak. Elmondhatjuk tehát, hogy kb. 600 hold szántót osztottak ki. Ha Sopronnak hatalmas határát tekintjük, amely ma 22.516 katasztrális holdat tesz ki és ez a határ 1379-ben nagyjából már kialakultnak vehető, nem látszik soknak a felosztásra kerülő szántó nagysága, de ne feledjük el, hogy ebből a 22.516 kh-ból ma is csak 6.357 kh a szántó, vagyis 28 százalék és ez a szántó 1379-ben lényegesen kevesebb lehetett a nagykiterjedésű legelők miatt, azután a szántók egy része már akkor is magántulajdonban volt. Így kapták meg pl. 1336-ban Ikervári Péter fiai a Szent Margit egyház mellett azt a 28 hold szántót, amely néhai Ortolf polgáré volt.¹¹⁽²⁷⁾

118A földközösség Sopronban kiterjedt az egész erdősegre, a szántók és rétek egy részére, de már a szőlők kivétel nélkül magántulajdonban voltak. Ez az állapot változatlanul fennállott még 1507-ben is, amikor a közgyűlés felszólította a belső tanácsot, hogy a sok veszekedés megszüntetése céljából az Unden dűlőt és ahol még szükséges, rétet és szántót ismét ossza ki a „sailmass” szerint.¹²⁽²⁸⁾

A „sailmass” ebben az esetben kötélmértéket jelent, mellyel kimérték a földet. 1427–1428-ban pl. Mihály kötélverő 200 öl hosszúságú „sailmass” zsinórt szállított a városnak a szántók kimérésére,¹³⁽²⁹⁾ de a „sailmass” jelenthetett területnagyságot is. Ennek bizonyítására felemlítem Szép Frigyes német királynak az alsó-ausztriai Marchegg részére 1321-ben kiadott kiváltságlevelét, melynek értelmében egy „sailmass” szántó után 60, míg egy hold szántó után 9 dénár haszonbért kötelesek fizetni.¹⁴⁽³⁰⁾ Eszerint egy „sailmass” szántó nem egészen 7 hold nagyságú területet jelentett.

A zsidókról általában az a felfogás, hogy azok uzsorából éltek. Ez a soproni házősszeírás bizonyítja, hogy azok éppen úgy szántottak és vetettek mint a keresztények, mert házaik után nekik is járt szántó, de már káposztáskert nem. A szántó mellett közös rétből is részesedtek és minden bizonnyal szőlőműveléssel is foglalkoztak. A szegényebb zsidó maga dolgozott, a gazdagabb cselédet tartott. Egy ilyen zsidónál szolgáló cselédet névszerint is ismerünk, Haynczel a neve és a külváros 8. kerületében egy nyolcadház birtokában van.

Hasonlóképpen nem lehet beszélni Sopronban gettóról, mert igaz ugyan, hogy a soproni zsidók házai kivétel nélkül egy utcában álltak – ezért ezt az utcát már 1379-ben Zsidó utcának hívták –, de ebben az utcában a zsidók mellett kétszerannyi keresztény család is élt.

A majorokat – számszerint tizenhárom – kivétel nélkül a külvárosban találjuk, mert a belvárosban a tűzveszély elhárítása miatt sem szalma-, sem szénakazlak tartani nem volt szabad. Az a belvárosi gazdag polgár, aki nagyobb mértékben gazdálkodott, kénytelen volt a külvárosban egy majorépületre szert tenni, ahol az istállók, magtárak, pajták, szalma- és szénakazlak állottak és néhány cseléd lakott. Ezekből a majorokból a belvárosi gazda házába csupán annak háztartásához szükséges termények kerültek.

A keresztény házakhoz járó káposztáskertekben termelték a káposztát, amelyből minden formában már akkor is közkedveltségnek örvendő ételeket készítettek.

Az 1379. évi soproni telekkönyvből az elmondottak szerint Sopron topographiájára, lakosságának számára és foglalkozására, a vagyoni viszonyokra rendkívül fontos, sehol másutt nem található adatokat kapunk, amelyekből más magyarországi város viszonyára is értékes következtetéseket vonhatunk le.

Ebben rejlik ennek a telekkönyvnek a jelentősége.

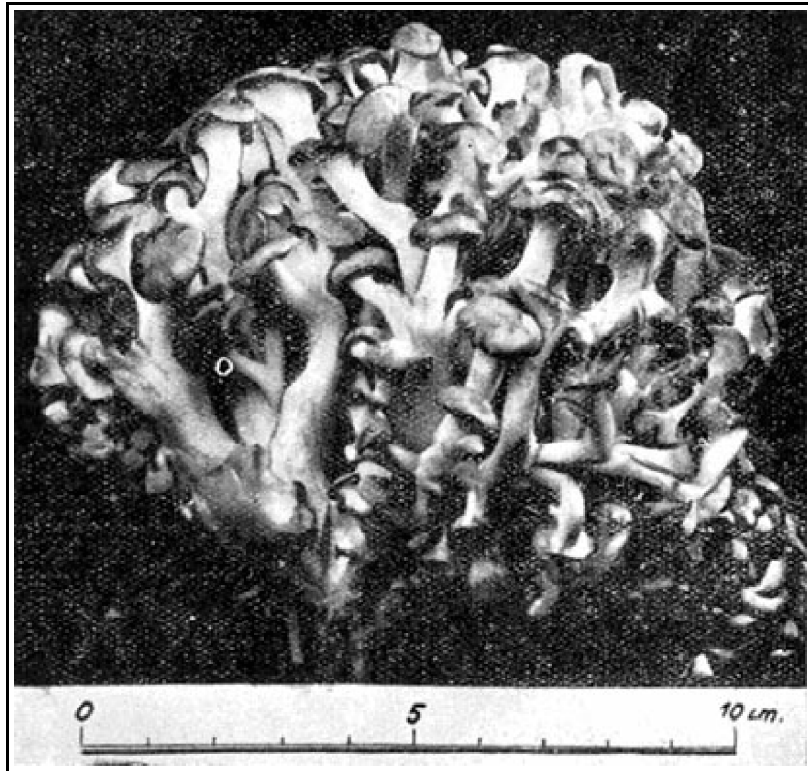
1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Igmándy Zoltán: Sopron és környékének gombái

119 Igmándy Zoltán: Sopron és környékének gombái

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Igmándy Zoltán: Sopron és környékének gombái / I. Polyporaceae (taplófélék)

I. Polyporaceae (taplófélék)

Áttekintvén a hazai gombakutatás múltjára (15.) és jelenére (1., 39. old.) vonatkozó irodalmat, sajnos nem találunk említést Sopronról, mint behatóbban feltárt területről. Pedig városunk és környéke gombászati szempontból közismerten a leggazdagabb területek közé tartozik: „Sopronban... egyetlen néhánynapos gyűjtőút alkalmával 170 kalapos gombafaj volt gyűjthető...” (1., 44. old.)

1. ábra

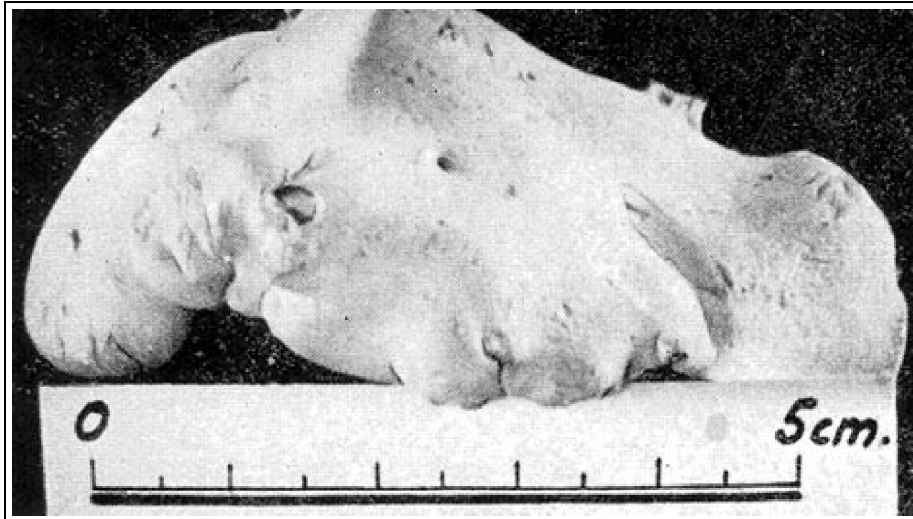
Grifola umbellata (Pers.) Pilát termőtest bokra;
Felső-Tödl, lombfán, 1954. VI., gyűjt.: Varga
(fényképezte Igmándy)

Ez természetes is, ha figyelembe vesszük városunk és környékének igen gazdag edényes virágtalan és virágos növény flóráját (2.). A gombák heterotrof élőlények, tehát szerves anyagot áthasonlítani (szintetizálni) nem képesek.¹⁽³¹⁾ Ezért rá vannak utalva elsősorban az autotrof növényi szervezetekre, amelyeken mint élősködők (paraziták) vagy korhadéklakók (szaprofiták) élnek, esetleg ezekkel sajátos együttélésre (szimbiózis, pl. mikorriza) lépnek. A fentebb ¹²⁰elmondottakból természetesen következik, hogy gazdagabb autotrof növényflórához ugyanilyen gombaflóra tartozik.

A feltűnően gazdag gombaflóra ellenére sem történt meg ennek összegyűjtése, feldolgozása és közlése. Egyedül a kalaposgombákkal foglalkozott behatóan Lenky Jenő, akit halála azonban sajnos megakadályozott abban, hogy szorgalmas gyűjtő és kutató munkáját publikálni tudta volna.

Az ismertett adottságok és hiányok alapján határoztuk el Pagony Hubert egyetemi adjunktus

kollégámmal, hogy erőnkhez mérten megkíséreljük pótolni a hiányokat. Ennek a munkának keretében írtam meg ezt az első közleményt, amely a város és környékén eddig talált taplógombák ismertetését tartalmazza. A taplókon kívül rendszeresen gyűjtjük és dolgozzuk fel a bazidiumos nagygombákat (a kalapos és pöfeteggombák kivételével), a lisztharmat- és rozsdagomba-féléket.

2. ábra
Grifola ossea (Kalchbr.) Pilát.
Daloshegy, Larix tuskón, 1950. VII., gyűjt.: Igmándy
(fényképezte Herpay)

A gombák törzséből erdőgazdasági és faipari szempontból kétségtelenül a taplófélek okozzák a legsúlyosabb károkat. Igen kevés kivételtől eltekintve élő és elhalt fán tenyésznek. A testük felépítéséhez szükséges anyagokat a megtámadott fa szétbontása által nyerik. Ezzel a tevékenységükkel egyes esetekben a fa élettevékenységét zavarják, illetve gátolják (élettanilag vagy fiziológiailag káros fajok), máskor pedig annak műszaki használhatóságát csökkentik (műszakilag vagy technikailag károsak).

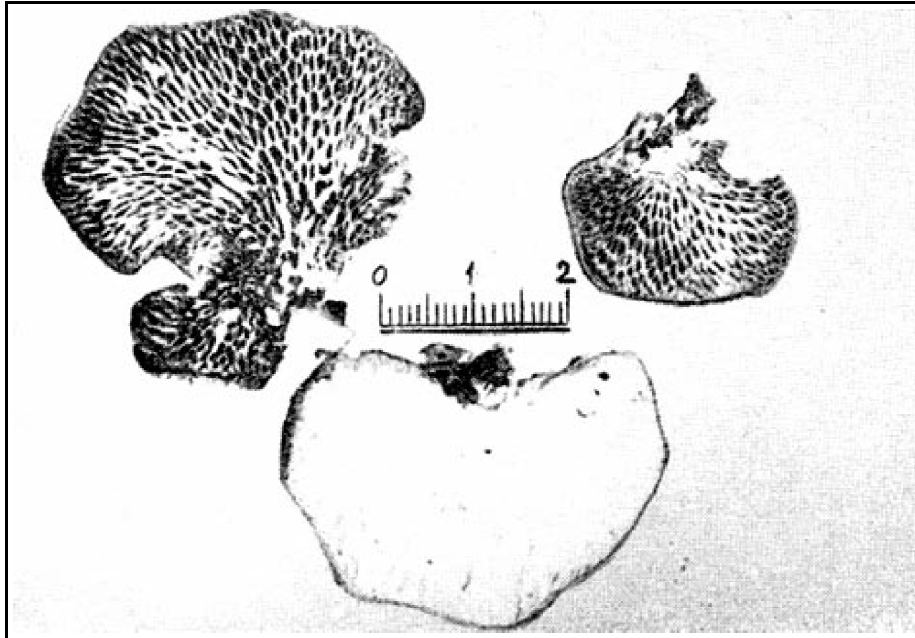
Egyes fajok – bizonyos körülmények között – tömeges elszaporodásra hajlamosak (járvány vagy epidémia) és ilyenkor súlyos károkat okozhatnak az erdőben (pl. *Fomes annosus*, *Xanthochrous obliquus* stb.), a raktározott vagy beépített faanyagban (pl. *Trametes versicolor*, *T. hirsuta*, *Gloeophyllum abietinum*, *G. sepiarium* stb.).

A Sopron környéki taplófélek rendszeres gyűjtése mintegy huszonöt éve folyik. A gyűjtők közül ki kell emelnem Dr. Haracsi Lajos munkáját, akinek a nevéhez fűződik az Erdőmérnöki Főiskola gazdag növénykórtani gyűjteményének összeállítása. Kívülről Breuer György, Szemere László, Lenky Jenő, Dr. Bohus Gábor és Dr. Kalmár Zoltán gyűjtöttek még taplóféleket a környéken. Az általuk feltárt anyag egyrésze a Nemzeti Múzeum Növénytárában herbáriumában található (a fajok részletes ismertetésénél az itt található példányok NMH. jelöléssel [121](#)vannak felsorolva), másrészt Szemere László szíves közlése [2\(32\)](#) nyomán vált előttem ismeretessé.

Munkatársaim közül, akik a gazdag herbáriumi anyag összegyűjtésében közreműködtek, ki kell emelnem Pagony Hubert, Deák István, Juharos László és Stubnya Valér erdőmérnök kollégáim nevét. Az említettek és saját gyűjtésem példányai az Erdőmérnöki Főiskola Erdővédelemtani Tanszékén található herbáriumban

vannak. A fajok részletes ismertetésénél az itt található példányok külön jelzés nélkül vannak felsorolva.

A Sopron környéki taplógombákra vonatkozó irodalomban igen kevés florisztikai közlést találunk. Sokkal több az ökológiai, szociológiai és növénykórtani ismertetés. Ezek adatait, mivel rendszerint hiányzik a bizonyító herbáriumi példány, florisztikai szempontból gyakran kétesnek kell tartanunk. Ez különösen akkor indokolt, ha az idézett gombafajt csak egyetlen esetben találták meg a környéken (pl. *Polyporellus varius*, *Poria radula*).

3. ábra

Polyporellus alveolarius (DC.) Pilát.
Nagycenk: belterület, Syringa bokron, 1957. VI.,
gyűjt.: Pagony (fényképezte Pagony)

A fajok felsorolásánál – kevés kivételtől eltekintve – Pilát rendszerét és nomenklaturáját (17.) követtem. A meghatározásnál szintén az idézett munkát használtam.

„Sopron és környéke” megjelölés alatt azt a területet értem, amelyet az országhatár zsákszerűen körülfog, tehát Sopron városán kívül Ágfalva, Harka, Fertőrákos, Kópháza, Nagycenk, Fertőboz és Balf községek határát.

1. *Caloporus pes-caprae* (Pers.) Pilát.

Fenyvesben, humuszon. Ritka.

Herb. adat: közelebbi lelőhely nélkül (1934. X., Bohus, NMH.), Deákkút (talajon, 1957. VIII., Igmándy).

2. *Caloporus cristatus* (Pers.) Quél.

Erdőben, talajon. Elszórtan.

Herb. adat: közelebbi lelőhely nélkül (1952. VIII., Kalmár, NMH.), Tövissüveg (talajon, 1955. IX.,

Lenky), Hidegvíz (talajon, 1955. IX., Nemky), Sörházdomb (talajon, 1957. VIII., Turny).

3. *Grifola umbellata* (Pers.) Pilát.

Lomberdőben, korhadó gyökéren és tuskón (Betula?). Elszórtan.

Herb. adat: közelebbi lelőhely nélkül (1953. X., Lenky, NMH.), Felső-Tódl (lombfán, 1954. VI., Varga), Kovácsárok (Betula?, 1954. VII., Varga), Felső-Tódl (lombfán, 1954. VII., Varga).

4. *Grifola frondosa* (Dicks.) Pilát.

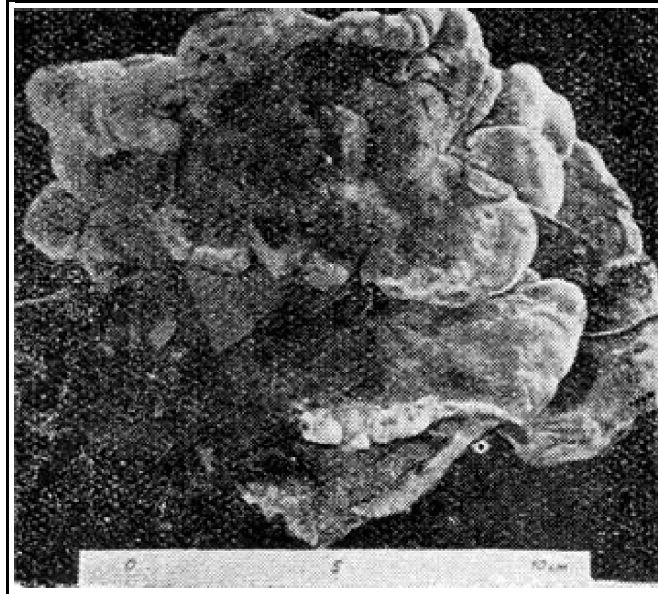
Erdőben, ritka.

Herb. adat: közelebbi lelőhely nélkül (1942. IX., Haracsi).

4. ábra

Polyporellus squamosus (Huds.) Karst.
Botanikus kert, Aesculus tuskón, 1954. VI.
(fényképezte Pagony)

5. ábra

Phaeolus Schweinitzii (Fr.) Pat.
 Ferencforrás, Larixon, 1954.
 VI., gyűjt.: Gárdonyi (fényképezte Jaeger)

5. *Grifola gigantea* (pers.) Pilát.

Tarvágásos területen, erdőben; lomb- (főleg *Quercus*) tuskón. A Szárhalomban 1957 nyarán, tölgy-cser fiatalosban kb. 10 m² területen 5 darab, 50–80 cm átmérőjű termőtest csoportot figyeltem meg.

Herb. adat: Rókadomb (*Quercus*, 1953. XI., Deák-Igmándy), Daloshegy (*Quercus?* 1953. XII., Igmándy-Juharos), Tacsai-árok (1955. VIII., Lenky), Deákkút (*Quercus*, 1957. VIII., Igmándy), Szárhalom (*Quercus*, 1957. IX., Igmándy).

6. *Grifola sulphurea* (Bull.) Pilát.

Parkban, lomberdőben, tarvágásos területen; elhalt tuskón (*Quercus Prunus*), élő fák gyökfőjén sebszaporítóként (*Quercus*, *Castanea*). Valószínűleg fontos szerepet játszik az idős gesztenye törzsek tőtől kiinduló korhadásánál. Elszórtan.

Herb. adat: belterület (*Castanea*, 1951. X., Igmándy), Ikerárok (*Prunus*, 1952. IX. és 1953. XI., Igmándy), Várig (*Quercus*, 1954. IX., Deák).

7. *Grifola ossea* (Kalchbr.) Pilát.

Irodalom: Igmándy (11).

A faj Európában kizárólag csak vörösfenyőn él. Gazdanövényéhez való szoros kötöttsége meghatározza valószínű európai elterjedési területét: Északi-Kárpátok (Magas-Tátra), Alpok, Szudeták és Cseh erdő. Leggyakrabban eddig Ausztriában figyelték meg és gyűjtötték ezt az igen ritka gombát. Legközelebbi előfordulási helye a burgenlandi Sauerbrunn (17., 54. old.).

6. ábra
Trametes versicolor (L. ex Fr.) Pilát.
 Vashegy, lombtuskón, 1954. IV.
 (fényképezte pagony)

Szemere László közlése szerint e fajt Breuer gyűjtötte Brennbergbányán (1936. VIII.). Ezt a példányt nem láttam.

Herb. adat: Daloshegy (Larix, 1950. VII., Igmándy).

8. Polyporellus arcularius (Batsch.) Pilát.

Parkban, erdőben, tarvágásos területen; lombtuskón és lehullott, korhadó ágon. Elszórtan.

Herb. adat: Brennbergbánya (lombfán, 1935. IV. és 1936. I., Breuer, NMH.), belterület (Aesculus, 1952. V. és 1953. VI., Igmándy), Ikerárok (1954. IV., Héder).

9. Polyporellus alveolarius (DC.) Pilát.

Ez az Európából igen ritkának jelzett faj (17., 84. old.) hazánkban elég gyakran előfordul. Így Sopron környékén, Nagycenken két ízben gyűjtötte Pagony.

Herb. adat: Nagycenk: belterület (Syringa, 1955. VIII. és 1957. VI., Pagony).

10. Polyporellus squamosus (Huds.) Karst.

Főleg belterületen: parkban, gyümölcsösben, fasorban, erdőben ritkán (!); lombfa tuskón (Acer, Aesculus, Populus, Quercus), korhadó ágcsomok helyén, sebzéseken mint sebélősködő (Acer, Juglans, Sambucus, Tilia). Gyakori.

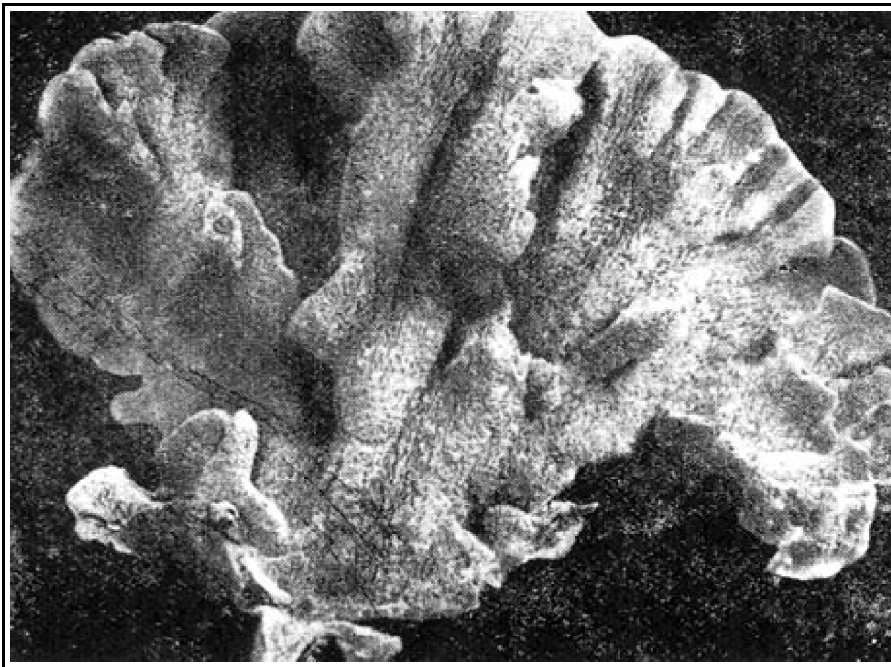
Az 1954. év tavaszán és nyarán a szokatlanul esős időjárás következtében, nagy tömegben és több ízben fejlődtek ki a gomba termőtestjei az Erdőmérnöki Főiskola botanikus kertjében, főleg vadgesztenye tuskón. Ezekre érdekes alaktani elváltozásokat volt alkalmam megfigyelni. A bokrok, sarjhajtások által [124](#)erősen árnyalt kalapok pikkelyezettsége teljesen hiányzott, színük (még idős korban is) halvány okkersárga volt. Az ugyanitt szórt vagy teljes fényben fejlődőkön viszont meg volt a jellegzetes pikkelyes rajzolat.

Dión előfordul feketekalapú változata is (*f. Rostkavii Fr.*).

Herb. adat: belterület (Tilia, 1951. IX., Igmándy), Botanikus kert (Acer, Aesculus, Populus, Sambucus), Szárhalom (Quercus, 1957. V., Igmándy), Nagycenk: belterület (Juglans, 1952. V., Pagony).

11. *Polyporellus varius* (Fr.) Karst.

Irodalom: Fehér és Bessenyei (3.), mint *Polyporus varius Fr.*: Ferenc-forrás.

7. ábra

Trametes unicolor (Bull.) Cooke.
Ikerárok, Carpinus tuskón, 1954. IV., gyűjt.: Héder
(fényképezte Jaeger)

Mivel herbáriumi példány nincs, a gomba előfordulása kétesnek tartandó.

12. *Heteroporus biennis* (Bull.) Lanzi.

Lomberdőben, talajon, a földben lévő gyökéren vagy fadarabon. Ritka.

Herb. adat: Tacsiárok (1955. VIII., Lenky), Zichy-rét (Quercus boreális, 1955. IX., Halupa).

13. *Placodes betulinus* (Bull.) Quéf.

Irodalom: Fehér és Bessenyei (3.), mint *Polyporus betulinus* Fr.: Ferencforrás.

Főleg leégett erdőterületen, vagy fel nem újított vágásban felferődött elegyetlen nyíresekben. A fertőzési kapu a gomba számára az ilyen erdőkben gyakori, a hőtörés által okozott sebhely. Pusztuló, elhalt, álló vagy kidőlt nyír (*Betula*) törzsön, tuskón, lehullott vastagabb ágakon. A gomba termőtestjei a fertőzési helytől távol, a törzs minden részén előtörnek a kéreg alól. Helyenként gyakori, jelentős műszaki károsító. Gyakran a *Trametes confragosa* és *Fomes fomentarius* gombákkal együtt lép fel.

Herb. adat: Freiwald (*Betula*, 1950. IV. és 1951. X., Igmándy), Vörösbérc (*Betula*, 1957. X., Cerny-Igmándy).

14. *Placodes quercinus* (Schrad.) Quél.

Szemere László közlése szerint Sopronban gyűjtötte Lenky. A herbárium példányt nem láttam.

12515. *Ischnoderma resinosum* (Fr.) Karst.

Szemere László közlése szerint Breuer gyűjtötte Brennbergbányán (1936. I.). Ezt a példányt nem láttam.

Herb. adat: Héttükk (*Quercus?* 1954. IV., Koronky).

16. *Phaeolus Schweinitzii* (Fr.) Pat.

Fenyvesekben, fenyők (*Picea*, *Larix*, *Pinus*, ritkábban *Abies*) gyökfőjénél, vagy a tőtől kisebb-nagyobb távolságra, fedett vagy kiálló gyökéren, tuskón. A gombától kockásan bontott, vörösre színeződött fa átható terpentín illatú. Helyenként gyakori. Egyes fenyves erdőrészekben a termő testek gyakorisága a gomba jelentékeny kártételére mutat.

Szemere László közlése szerint Breuer Brennbergbányán gyűjtötte.

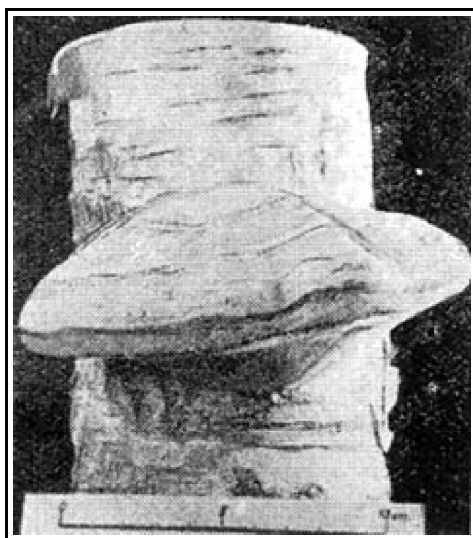
Herb. adat: Ikerárok (*Picea*, 1952. IX., Igmándy), Ferencforrás (*Larix*, *Picea*, *Pinus?*, gyakori!, több ízben gyűjtve: Gárdonyi, Haracsi, Igmándy), Daloshegy (*Larix*, 54. VI., Igmándy), Várhely (*Picea*, 1955. VII., Haracsi-Igmándy), Deákkút (túalmon, 55. VI., Igmándy).

8 ábra

Trametes gibbosa (Pers.)

Fr. Ikerárok, Tília tuskón, 1952. XI., gyűjt.: Igmándy (fényképezte Herpay)

9. ábra

Fomes fomentarius (L.) Kickx. Freiwald, Betula-n, 1950. V., gyűjt.: Igmándy (fényképezte Jaeger)

17. *Phaeolus rutilans* (Pers.) Pat.

Lehullott, vagy a fán lévő elszáradt ágon (Betula; Quercus), tuskón (Betula), ritkán élő törzsön sebsparazitaként (Prunus) fenyőn (!) (Pinus). Elszórtan, de lombdőkben elég gyakran előforduló faj.

Herb. adat: Freiwald (Betula, 1951. X. és 1952. VII., Igmándy), Vashegy (Quercus, 1951. VII., Igmándy), Dudlesz (Quercus cerris L., 1952. IX., Igmándy), Károlymagaslat (Prunus, 1953. XII.,

Igmándy-Juharos); Széleshát (*Pinus silvestris* L., 1954. IX. Deák).

18. Gloeoporus amorphus (Fr.) Clem. et Shear.

Fenyvesben, tarvágásos területen; lúcs- és erdeifenyő (*Picea*, *Pinus*) tuskón. Elszórtan.

Herb. adat: Freiwald (*Picea* és *Pinus*, 1952. VII., Igmándy), Károlymagaslat (*Picea*, 1952. IX., Igmándy), Nyíres (*Picea*, 1953. XII., Igmándy-Juharos), Ferencforrás (*Picea*, 1954. X., Igmándy).

19. Gloeoporus adustus (Willd.) Pilát.

Lomb- és fenyőerdőben, vágásterületen. Főleg gyertyánon (*Carpinus*), tőkorhadat, sebzett törzseken, sarjakon, tuskókon. Valószínűleg vezető szerepet játszik a gyertyán – különösen sarjerdőben gyakori – tőkorhadásánál. Gyakran 126tölgyeken (*Quercus*) és cseren (*Quercus cerris* L.). Érdekes a lúcs (*Picea*) tuskón való gyakori előfordulása! Gyakori.

Herb. adat: Várhely (*Carpinus*, 1952. VII., Igmándy), Borsóhegy (*Carpinus*, 1954. IX., Igmándy), Várhely (*Picea*?, 1955. VII., Haracsi-Igmándy), Károlymagaslat (*Carpinus*, 1957. X., Igmándy), Sörházdomb, Ikerárok, Rókaház (*Picea*!, 1957., Igmándy).

20. Leptoporus caesius (Schred.) Quél.

Fenyvesben, lúcs (*Picea*) tuskón. Szórványosan.

Herb. adat: Brennbergbénya (1937. X, Breuer, NMH.), Károlymagaslat (*Picea*, 1957. X., Igmándy), Mukk-kilátó (*Picea*, 1957. X. Cerny-Igmándy).

21. Leptoporus semipileatus (peck.) Pilát.

Lehullott lombfáágon; elszórtan.

Herb. adat: Felső-Tódl (*Carpinus*?, 1952. VII., Igmándy), Freiwald (*Carpinus*, 1952. VII., Igmándy).

22. Leptoporus undosus (peck.) Pilát.

Fenyvesben, elhalt erdei és feketefenyő (*Pinus silvestris* L. és *nigra* Arn.) ágon. Szórványosan.

Herb. adat: közelebbi lelőhely nélkül (*Pinus nigra* Arn., 1952. IX., Győrfi), Vadkan-árok (*Pinus silvestris* L., 1954. IX., Igmándy).

23. Leptoporus stipticus (pers.) Quél.

Fenyvesben, vágásterületen. Elsősorban lúcs (*Picea*), ritkábban erdeifenyő (*Pinus silvestris* L.) tuskón. Kimondottan korhadékbontó, mindig a már idősebb, megfeketedett tuskón. Sebparazitaként való megjelenését nem észleltem. Helyenként gyakori.

Herb. adat: Felső-Tódl (*Pinus silvestris* L., 1951. X., Igmándy), Fáberrét, Füzesárok, Rókaház, Várhely (*Picea*).

24. Leptoporus immitis (Peck.) Pilát.

Ezt az Európából igen ritkának jelzett fajt (*17.*, *211. old.*) is megtaláltuk a Sopron környéki erdőben. Az

előbbi fajjal igen közeli rokon, íze is hasonlóan keserű. Egyedül termőhelye (Carpinus) által különbözik tőle. Ritka.

Herb. adat: Tolvajárok (Carpinus, 1957. X., Cerny-Igmándy).

25. Leptoporus kymatodes (Rostk.) Pilát.

Lombtuskón (Robinia). Ritka.

Herb. adat: Héttükk (Robinia, 1957. VIII., Igmándy)

26. Leptoporus fissilis (B. et C.) Pilát.

Gyümölcsösben; gyümölcsfán (Malus). Ritka.

Herb. adat: Lövérek (Malus. 1954. VII., Hergovitsné).

27. Leptoporus spumeus (Sow.) Pilát.

Gyümölcsfán (Juglans) és utcai sorfán (Acer, Ulmus) sebsparazitaként. Elszórtan.

Herb. adat: belterület (Juglans, 1953. X., Pagony; Ulmus, 1953. XI., Csötönyi; Tilia, 1957. VIII., Igmándy).

28. Leptoporus irpex (Schulz.) Igmándy.

Irodalom: Igmándy (12.), mint *L. Litschaueri* (Loh.) Pilát; Igmándy (14.).

Ez az Európából igen ritkának jelzett faj (17., 242. old.) hazánk csereseiben gyakori és helyenként jelentős károsító.

Herb. adat: Dudlesz (Quercus cerris L.. 1954. IV. Koronky).

29. Trametes versicolor (L. ex Fr.) Pilát.

Irodalom: Fehér és Bessenyei (3.), mint *Polystictus versicolor* (L.) Fr.: Borsóhegy.

Lomb- és fenyőerdőben, tarvágásos területen; tuskón, kiálló gyökéren, gyökfőn, a belterületen beépített fán. Leggyakrabban tölgyeken (Quercus) és cseren (Quercus cerris L.), de más lombfán is (Alnus, Carpinus, Fraxinus, Syringa). Érdekes a fenyőféléken (Picea, Pinus) való nem ritka előfordulása.

Herb. adat: Rákpatak völgye (Alnus, több ízben, Igmándy), Daloshegy (Quercus, 1953. XI., Igmándy), Felső-Tódl (Carpinus, 1951. X., Igmándy), Botanikus kert (Syringa, 1954. II., Igmándy), Szárhalom (Fraxinus, 1954. XII., Igmándy), Harasztoslejtő (Picea és Pinus nigra Arn., 1956. V. és 1957. X., Igmándy), Rókahát (Picea, 1957. X., Igmándy).

30. Trametes hirsuta (Wulf.) Pilát.

Lomberdőben, rakodón, beépített fán; élő törzsön sebsparazitaként (Fraxinus. Prunus), elhalt fán, tuskón (Aesculus, Carpinus, Quercus). Műszakilag jelentős károkat okoz. Nem ritka.

Herb. adat: Fehér út (Carpinus, 1950. VI., Igmándy), belterület (Aesculus. 1951. X., Igmándy), Fáberrét

(Prunus, 1952. IV., Igmándy), belterület (Quercus, 1952. VII., Igmándy), Ikerárok (Fraxinus, 1953. XI., Deák-Igmándy), Daloshegy (Prunus, 1954. IV., Igmándy), Fűrésztelep (Quercus, 1954. XI., Stubnya).

10. ábra

Fomes annosus (Fr.) Cooke által támadott, harkályodás lúccs törzs; Ferencforrás (fényképezte Igmándy)

31. *Trametes Hoehnelii* (Bres.) Pilát.

Lombfa tuskón (Carpinus), ritka.

Herb. adat: Hidegvíz (Carpinus, 1955. IX., Haracsi).

32. *Trametes abietina* (Dicks.) Pilát.

Fenyvesben, kidőlt vagy döntött és a vágásban hosszabb ideig visszahagyott törzsön, tuskón (Abies, Picea, Pinus). Helyenként jelentős károkat okoz a helytelenül tárolt fenyő szerfán. Nem ritka.

Herb. adat: Freiwald (Picea, 1951. XII., Igmándy), Tacsiárok (Picea, 1953. XII., Igmándy-Juharos), Kovácsárok (Pinus silvestris L., 1954. VIII., Igmándy), Ikerárok (Pinus, 1954. X., Igmándy), Várhely (Abies, 1955. VII., Haracsi-Igmándy).

33. *Trametes unicolor* (Bull.) Cooke.

Irodalom: Igmándy (10.).

Parkban, lomberdőben, vágásterületen; lombfatuskón és korhadó törzsön 128(Acer?, Aesculus, Carpinus, Fagus, Quercus, Tilia), élő fák gyökfőjén (Acer, Carpinus, Quercus) sebsparazitaként. Gyakori.

Herb. adat: belterület (Aesculus, 1953. IX., Igmándy), Fáberrét (Quercus?, 1953. XII., Igmándy), Ikerárok (Carpinus, 1954. IV., Héder), Szárhalom (Quercus cenis L., 1954. XII., Igmándy), Ördögárok (Acer?, 1955. VII., Haracsi-Igmándy), Szárhalom, Hidegvíz (Fagus, 1956., Igmándy), Borsóhegy (Carpinus, 1956. X.; Igmándy), Vadászház (Acer pseudoplatanus L., 1956. X., Igmándy), Kecsepatak (Tilia, 1957. X., Igmándy).

34. Trametes gallica Fr.

Lombfán (Acer), ritka. Fehérhúsú változata, a *f. Trogii Berk.* fordul elő.

Herb. adat: Szárhalom (1954. III., Héder), belterület (Acer, 1957. X., Cerny-Igmándy).

35. Trametes confragosa (Bolt.) Jörstad.

Irodalom: Fehér és Bessenyei (3.) mint *T. rubescens Fr.*: Kecsepatak-völgye.

Lomberdőben, elsősorban nyír és éger állományokban igen gyakori. A *Placodes betulinus* gombánál ismertetett eredetű nyíresekben; elszáradt, kidőlt nyír (Betula) törzsön, ágon, tuskón. Patakmenti égeresekben, elnyomott, elhaló és elhalt égeren (Alnus), valószínűleg mint gyengültségi parazita. A fertőzési kapu a legtöbb esetben ágcsomk. Beépített fán (Alnus), tűzifán, elszáradt és lehullt ágon (Prunus, Salix). Gyakori.

Herb. adat: Freiwald (Betula, több ízben, Igmándy), Rákpatak-völgye (Alnus, több ízben, Igmándy, Stubnya), Vadkanárok (Prunus, 1950. IV., Igmándy), Ricingi út (Prunus, 1952. IV., Igmándy), Lóverek (Prunus, 1951. X., Igmándy), Freiwald (Salix caprea L., 1952. VII., Igmándy), Kecsepatak (Salix, 1955. IV., Igmándy).

36. Trametes gibbosa (pers.) Fr.

Irodalom: Fehér és Bessenyei (3.): Havasbérc.

Parkban, erdőben, vágásterületen. Gyakori a patakokat szegélyező erdősávokban. Lomb (Aesculus, Carpinus, Fagus, Tilia) és fenyő (!) (Abies, Picea) tuskón. Ez utóbbi előfordulási helye igen ritka és érdekes. Gyakori.

Herb. adat: Borsódomb (Carpinus, 1951. VI., Igmándy), Borsódomb (Fagus, 1951. VII., Igmándy), Ikerárok (Fagus?, 1952. IX., Igmándy), Ikerárok (Tilia, 1952. XI., Igmándy), Erzsébet-kert (Aesculus, 1953. III., Igmándy), Füzesárok (Carpinus, 1954. VII., Igmándy), Ridegbérc (Carpinus, 1954. IX., Deák), Várhely (Abies, 1955. VII., Haracsi-Igmándy), Rókaház (Picea, 1957. X., Cerny-Igmándy).

37. Trametes suaveolens (L.) Fr.

Patakmenti füzes-égeresben, fűz (Salix) tuskón és élő törzsön sebsparazitaként. Elszórtan.

Herb. adat: Rákpatak-völgye (Salix, 1953. X., Igmándy), ugyanott (Salix, 1957. X., Cerny-Igmándy).

38. *Trametes serialis* Fr.

Irodalom: Fehér és Bessenyei (3.): Kőhalom.

Fenyvesben, vágásterületen. Elsősorban lúccs (Picea), ritkán jegenyefenyő (Abies) tuskón. Lúccsokban igen gyakran előforduló gomba, amely azonban mindig csak korhadó tuskón jelenik meg.

Herb. adat: Károlymagaslat, Felső-Tódl, Princ-pihenő, Váris, Nyíres, Ferencforrás (Picea. több ízben, Igmándy, Juharos), Várhely (Abies, 1952. VII. és 1953. IV. Igmándy).

39. *Trametes cinnabarina* (Jacq.) Fr.

Lomberdőben és vágásterületen. Cseresznyetörzsön (Prunus avium L.) sepparazitaként a *Trametes hirsuta* gombával együtt, lehullott ágon és tuskón. Elszórtan.

Herb. adat: Brennbergbánya (1953. XII., Breuer, NMH.), Fáberrét (Prunus, 1951. és 1952-ben több ízben, Igmándy, Kalmár, Kmettony), Ikerárok (Prunus, 1952. IX., Igmándy), Szárhalom (Prunus, 1954. XII., Igmándy).

12940. *Trametes lactea* (Fr.) Pilát.

Lomberdőben, ritka.

Herb. adat: Szárhalom (Quercus cerris L., 1954. III., Héder).

41. *Trametes betulina* (L.) Pilát.

Lomb- és fenyőerdőben, vágásterületen; főleg tuskón és elszáradt ágon (Alnus, Betula, Carpinus, Quercus), tőkorhadó törzsek gyökfőjén (Quercus). Igen érdekes és ritka előfordulási helye a lúccs (Picea) tuskó! Helyenként gyakori.

Herb. adat: belterület (Betula, 1951. II., Igmándy), Bánfalva (Carpinus, 1951., Juharos), Szárhalom (Quercus cerris L., 1952. IV., Igmándy), Rákpatlak-völgye (Alnus, 1952. VII., Igmándy), Sánchegy (Quercus, 1952. VII., Igmándy), Felső-Tódl (Carpinus, 1952. VII., Igmándy), Kis-Ultra (Quercus, 1953. XII., Igmándy-Juharos), Fáberrét (Quercus, 1954. IV., Stubnya), Daloshegy (Carpinus, 1957. IX., Igmándy), Rókaház (Picea 1957. X., Igmándy).

42. *Trametes quercina* (L.) Pilát.

Erdőben, vágásterületen, belterületen. Tölgyek (Quercus) tuskóján, cölöpön, ritkán élő törzsek gyökfőjén. Érdekes, hogy ez az általában tölgykárosítóként ismert gomba a cseren (Quercus cerris L.) sohasem jön elő, legalábbis ilyen előfordulását gondos megfigyelés ellenére sem sikerült fellelni. Elszórtan, de helyenként gyakori.

Herb. adat: Ritzingi út (Quercus, 1950. III., Igmándy), Loos-oldal (Quercus, 1951. VI., Igmándy), Freiwald (Quercus, 1951. X., Igmándy), Szárhalom (Quercus, 1952. IV., Igmándy).

43. *Anisomyces odoratus* (Wulf.) Pilát.

Zárt, sűrű lúccsban, ritkán tarvágásban; lúccs (Picea) tuskón. Elszórtan, de a fenyvesekben mindenütt

előforduló faj.

Herb. adat: Asztalfő (Pirea, 1950. VI., Igmándy), Freiwald (Picea, 1950–52-ben több ízben Igmándy), Hidegvíz (Picea, 1952., Juharos), Várhely (Picea, 1953. V., Igmándy), Nykes (Picea, 1953. XII., Igmándy-Juharos).

44. Gloeophyllum abietinum (Bull.) Karst.

Erdőben, fenyő (Picea) tuskón; belterület: beépített fenyőfán. Elszórtan.

Herb. adat: Kecsepatak-völgye (Picea, 1952. IV., Igmándy), Brennbergi országút (fenyőn, 1952. VII., Igmándy), Várhely (Picea, 1955. VII., Haracsi-Igmándy), Szárhalom: Pinty-tető (Picea, 1956. VIII., Igmándy).

45. Gloeophyllum sepiarium (Wulf.) Karst.

Erdőben, tarvágásban, rakodón; tuskón, kidőlt és döntött törzseken, elsősorban lúcon (Picea) és jegenyefenyőn (Abies). Mindenütt előforduló, a vágásokban igen gyakori faj. Hosszabb ideig az erdőn hagyott törzseken jelentős károkat okoz.

Szemere László közlése szerint. Breuer több ízben gyűjtötte Brennbergbányán.

Herb. adat: Freiwald (Picea, 1950-ben több ízben Igmándy), Mélyárok (Picea, 1950. III., Igmándy), Váris (Picea, 1950. III., Igmándy), Felső-Tödl (Pirea, 1951. XII., Igmándy), Ikerárok (Picea, 1952. IX., Igmándy).

46. Gloeophyllum trabeum (Pers.) Murrill.

Lombfán; ágcsonkon, mint sebparazita, tuskón. Ritka.

Herb. adat: Szárhalom (Quercus, 1952. V., Juharos), belterület (Acer, 1957. IX., Igmándy).

47. Oxyporus populinus (Fr.) Donk.

Élősövényben, lombfán (Sambucus). Ritka.

Herb. adat: Löverek (Sambucus, 1957. VIII., Igmándy).

48. Fomes fomentarius (L.) Kickx.

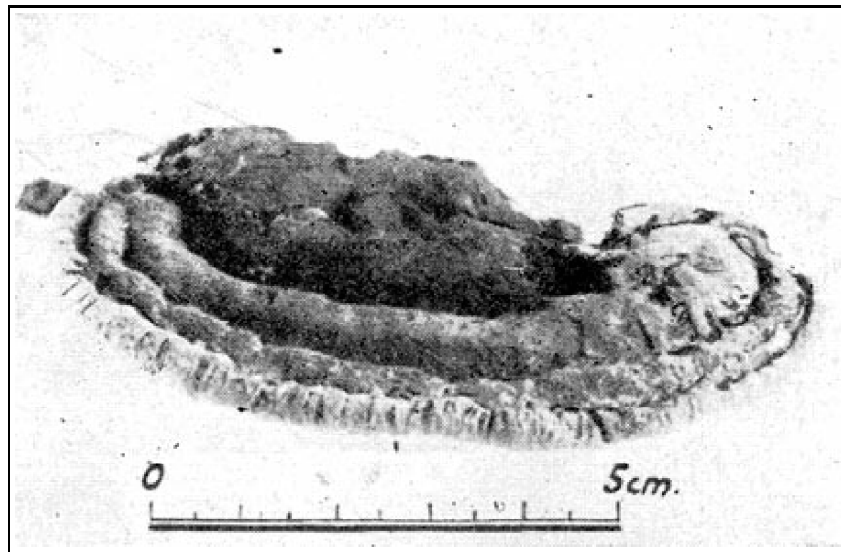
Irodalom: Fehér és Bessenyei (3.): Rákpatak, Felső-Tödl. Lomberdőben, lombfán (Aesculus, Betula). Főleg nyíresben, a *Placodes betulinus* és *Trametes confragosa* gombákkal együtt. Pusztuló és elpusztult fán, kidőlt törzsön, lehullott ágon, tuskón. Elegyetlen nyíresekben a másik két gombafajjal együtt jelentős kártevő. Helyenként gyakori.

Herb. adat: Freiwald (Betula, 1950–51-ben több ízben Igmándy), Bánfalva (Aesculus, 1952. IX., Igmándy).

49. Fomes marginatus (Fr.) Gillet.

Fenyő- és lomberdőben, vágásterületen; elsősorban fenyők (Picea, Abies) tuskóján, ritkábban pusztuló,

vagy elpusztult, kidőlt lombfán (Betula, Quercus, Tilia). Fenyvesekben gyakori.

11. ábra
Phellinus torulosus (Pers.) B. et G.
Szárhalom, Quercus-on, 1954. IV., gyűjt.: Szy
(fényképezte Jaeger)

Szemere László közlése szerint Brennbergbányán gyűjtötte (1937. X.).

Herb. adat: Házoldal (Picea, 1950. V. és 1950. XII., Igmándy), Asztalfő (Tilia, 1950. VI., Igmándy), Fáberrét (Picea, 1951. VII., Igmándy), Freiwald (Betula, 1952. VII., Igmándy), Várhely (Abies, 1952. VII., Igmándy), ugyanott (Picea, 1953. IV., Igmándy), Várhely (Quercus, 1957. VI., Pagony).

50. *Fomes roseus* (A. et s.) Cooke.

Vágásterületen, korhadó lúcnak (Picea) tuskón. Helyenként nem ritka.

Herb. adat: Harasztos-lejtő (Picea, 1952., Juharos), Madárárok (Picea, 1954. III., Rumszauer). Várhely (Picea, 1955. V., Stubnya), Várhely (Picea, VIII., Haracsi-Igmándy), Madárárok (Picea, 1957. III., Igmándy).

51. *Fomes fraxineus* (Fr.) Cooke.

Belterületen, akác (Robinia) fasorban, gyökfőn. Tőkorhasztó gomba. Szórványosan.

Herb. adat: belterület (Robinia, 1954. X., Igmándy), Nagycenk: országút menti fasorban (Robinia, 1957. III., Haracsi-Igmándy).

52. *Fomes annosus* (Fr.) Cooke.

Irodalom: Győrfi (4.): Botanikus kert; Haracsi (6.); Igmándy (8.).

A fenyvesek, elsősorban pedig a lúcnak (Picea) ez a legveszélyesebb gombakárosítója mindenütt és gyakran előfordul a soproni erdőkben. A vágásterületen található friss tuskók érett fájának üreges korhadása, a

széldöntött törzsek korhadó gyökerei, az erősen gyantafolyásos törzsek, amelyeken sokszor harkályodúk vannak és a gomba gyakran megtalálható termőtestjei mind kétségtelen [131](#) bizonyítékai károsításának. Ezek leginkább a bontott törzs üregeiben, kiálló gyökerek alsó részén, a gyökfőnél, közvetlenül a talaj felett vagy a talajban fejlődnek ki. Ritkán lombfán is.

Szemere László közlése szerint több ízben gyűjtötte (1936. X. és 1957. XI.) Brennbergbányán.

Herb. adat: Freiwald (Picea, 1950. V. és 1951. X., Igmándy), Felső-Tódl (Picea, 1951. X., Igmándy), Fűzesárok (Picea, 1952. VI., Igmándy), Várhely (Abies, 1953. V., Igmándy), Ritzingi út (Picea, 1953. XII., Igmándy), Ferencforrás (Picea, 1954. VII., Igmándy), Lóverek (Ribes, 1955. V., Herpay), Hidegvíz (Picea, 1955. IX., Haracsi), Brennbergbánya (Picea, 1957. X., Turny).

12. ábra

Xanthochrous radiatus (Sow.) Pat.

termőteste éger (Alnus) törzs tövén; Fűzesárok (fényképezte Igmándy)

53. *Poria taxicola* (pers.) Bres.

Fenyvesben, lehullott feketefenyő (*Pinus nigra* Arn.) ágon. Ritka.

Herb. adat: Dudlesz (*Pinus nigra* Arn., 1952. IX., Igmándy).

54. *Poria lenis* Karst.

Erősen korhadó lúccs (Picea) törzsön. Szórványosan.

Herb. adat: Freiwald (Picea, 1951. XII., Igmándy), Vörösbérc (Picea, 1957. X., Cerny-Igmándy).

55. *Poria radula* Perg.

Irodalom: Fehér és Bessenyei (3.): Havasbérc.

Mivel herbáriumi példány nincs, a gomba előfordulása kétesnek tartandó.

56. *Poria versipora* (Pers.) Baxter.

Lomberdőben, lehullott ágon (*Acer*, *Carpinus*, *Quercus*), tuskón (*Carpinus*). Nem ritka.

Herb. adat: Tacsi-árok (*Acer*, 1953. XII., Igmándy-Juharos), Ferencforrás (*Carpinus*, 1954. IV., Igmándy), Deákkút (*Carpinus*, 1957. VIII. és 1957. X., Igmándy), Vörösbérc (*Quercus*, 1957. X., Cerny-Igmándy).

13257. *Poria medulla panis* (Jacq.) Pers.

Beépített fenyőfán, ritka.

Herb. adat: belterület (fenyőn, 1954. X., Stubnya).

58. *Ganoderma lucidum* (Leys.) Karst.

Erdőben, vágásterületen; fenyő és lombalmon olykor tömegesen, lombfatuskón (*Carpinus*) és élő fa (*Quercus*) gyökfőjén. Gyakori.

Herb. adat: Ikerárok (*Carpinus*, 1952. IX., Szotfried), Fáberrét (*Carpinus*, 1953. VII., Igmándy), Váris (*Quercus cerris* L., 1955. VII., Igmándy), Várhely (humuszon, 1956. VIII., Haracsi-Igmándy).

59. *Ganoderma resinaceum* Boud.

Lomberdőben, gyümölcsösben; idős tölgy (*Quercus sessiliflora* Salib.) gyökfőjén mint tőkorhasztó gomba, gyümölcsfán (*Pirus*). Elszórtan.

Herb. adat: Váris (*Quercus*, 1950. V., Igmándy), Löverek (*Pirus*, 1954. XII., Gyóry), Békató (*Quercus*, 1956. IX., Igmándy).

60. *Ganoderma applanatum* (Pers.) Pat.

Erdőben, parkban, vágásterületen; lombfa (*Aesculus*, *Alnus*, *Tilia*) tuskón és élő fák (*Carpinus*, *Tilia*) gyökfőjén. Gyakori.

Herb. adat: Rákpaták (*Alnus*, 1950. III., Igmándy), belterület (*Tilia*, 1952. V., Igmándy), ugyanott (*Aesculus*, 1952. IX., Igmándy), Felső-Tódl (*Tilia*, 1954. IV., Igmándy). Deákkút (*Carpinus*, 1957. VIII.,

Igmándy).

61. Phellinus torulosus (Pers.) B. et G.

Irodalom: Igmándy (10.).

Száraz cseres-tölgyesben; tölgy (*Quercus sessiliflora* Salib.), cser (*Quercus cerris* L.) és kecskerágó (*Evonymus*) tuskóján, élő törzsek gyökfőjén, sebhelyen mint tőkorhasztó gomba. Helyenként gyakori.

Herb. adat: Szárhalom (*Quercus sess.* Salib., *Qu. cerris* L., *Evonymus*, 1952–56-ban több ízben, Igmándy, Juharos, Pagony, Szy), Ridegbérc (1954. IX., Deák.).

62. Phellinus robustus (Karst.) B. et G.

Lomb- és fenyőerdőben, belterületen: utcai sorfán. Idős tölgyesekben, tölgyön (*Quercus sessiliflora* Salib. és *Qu. robur* L.) sebsparazitaként. Helyenként kisebb fertőzési góccok találhatóak. Fasorban akác (*Robinia*) törzseken, a nyelés által okozott sebhelyeken. Egyes utcákban (pl. Deákkuti u., Villa sor stb.) a fák 80–90%-át fertőzte a gomba. Itt leginkább elterülő alakja (*f. robiniae* Bond.) fordul elő. Jegenyefenyőn és lúcon (*Abies*, *Picea*) is gyakori (*f. Hartigii* (A. et S.) B. et G.) mint sebsparazita. A támadott törzsek előbb-utóbb széltörés áldozatai lesznek.

Herb. adat: Freiwald (*Abies*, 1950. IV., Igmándy), Várhely (*Abies*, 1952. IV., Igmándy), Lőverek (*Robinia*, 1952. IV., Igmándy), Dudlesz (*Quercus.*, 1955. V., Igmándy), Ferencforrás (*Picea*, 1955. VI., Igmándy).

63. Phellinus igniarius (L. ex Fr.) Quél.

Lomberdőben, rakodón; főleg patakmenti fűz-éger-kőrös ligetekben, fűzön (*Salix*) és égeren (*Alnus*) sebsparazitaként. Nem ritka.

Herb. adat: Rákpatak (*Salix*, 1950-ben több ízben, Igmándy), ugyan ott (*Alnus*, 1950. IV., Igmándy), Bögölyhegy (*Populus tremula* L., 1950. V., Igmándy), Kecsepaták (*Salix*, 1955. IV., Igmándy), Nagycenk: belterület (*Robinia*, 1956. IV., Pagony).

64. Phellinus igniarius subsp. pomaceus (Pers.) Quél.

Kertben, gyümölcsösben; elsősorban szilvafán (*Prunus domestica* L.), ritkábban őszibarackon (*Prunus persica* L.) sebsparazitaként. Jelentős károsító, gyakori.

Herb. adat: Lőverek (*Prunus domestica* L., 1952. X., Igmándy), belterület (*Prunus domestica* L., 1953. IV., Györfi).

13365. Phellinus pini (Thore) Pilát.

Irodalom: Igmándy (9.), mint *Trametes Pini* (Thore) Fr.

Az erdeifenyőnek (*Pinus silvestris* L.) ez a legveszélyesebb gombakárosítója szórványosan előfordul a soproni fenyvesekben is. Idős hagyásfán, sebzett szegélyfán.

Herb. adat: Házoldal (*Pinus*, 1950. VI., Igmándy), Harasztoslejtő (*Pinus*, 1951. vm., Juharos),

Ferencforrás (Pinus, 1954. IV., Gárdonyi).

66. Phellinus ribis (Schum.) Quél.

Kertben, gyümölcsösben, erdőben; gyümölcsbokrok (Ribes rubrum L.), élősövény (Comus, Crataegus, Evonymus) és cserjeszintben lévő bokrok gyökfőjén. Nem ritka.

Herb. adat: Virágvölgy (Ribes, 1953. vm., Igmándy), Lőverek (Crataegus, Cornus, Evonymus, 1953–57-ben több ízben, Igmándy, Juharos), Rókaház (Evonymus, 1953., Héder).

67. Phellinus punctatus (Fr.) Pilát.

Kertben, orgonafa (Syringa) törzsön. Ritka.

Herb. adat: Botanikus kert (Syringa, 1954. X., Igmándy).

68. Phellinus contiguus (Pers.) B. et G.

Rakodón lévő akác (Robinia) törzsön. Ritka.

Herb. adat: Nagycenk: belterület (Robinia, 1954. X. és 1956. XI., Igmándy, Pagony).

13. ábra

Xanthocrous hispidus (Bull.) Pat.
Lőverek, almafán (Malus) (fényképezte Stubnya)

69. *Xanthochrous dryadeus* (Pers.) Igmándy.

Lomberdőben, tölgy (*Quercus*) tuskón és élő fa gyökfőjén. Ritka.

Herb. adat: Büdöskút (*Quercus sessiliflora* Salibs., 1941., Haracsi), Tacsiárok *Quercus*, 1957. V., Pallyay).

70. *Xanthochrous radiatus* (Sow.) Pat.

Patakmenti égeresben; élő éger (*Alnus*) gyökfőjén sebsparazitaként, elpusztult törzsön, tuskón. Ritkán más lombfán (*Carpinus*) is. Gyakori.

Herb. adat: Hidegvíz (*Alnus*, 1953. III., Juharos), Füzesárok (*Alnus*, 1954–57-ben több ízben, Győry, Igmándy), ugyanott (*Carpinus*, 1955. IV., Igmándy), Ferencforrás (*Alnus*, 1954. IV., Igmándy).

71. *Xanthochrous rheades* (Pers.) Pat.

Idős tölgy (*Quercus*) törzsön, sebsparazitaként. Ritka.

Herb. adat: Princ-pihenő (*Quercus sessiliflora* Salib., 1954. VI., Igmándy).

72. *Xanthochrous cuticularis* (Bull.) Pat.

Irodalom: Igmándy (10.).

Lomberdőben, leggyakrabban cseresekben, cseren (*Quercus cerris* L.) fordul elő, ahol mint tőkorhasztó gombának van jelentős szerepe. Belterületen: utcai sorfán (*Acer*). Gyakori.

Herb. adat: közelebbi lelőhely nélkül (*Acer*, 1952. IV., Pagony), Dudlesz (*Quercus cerris* L., 1952. IX., Igmándy), Szárhalom (*Quercus cerris* L., 1956. IX., Haracsi), belterület (*Acer*, 1957. IX., Igmándy).

73. *Xanthochrous hispidus* (Bull.) Pat.

Kertben, gyümölcsösben, parkban, erdőben; elsősorban eperfán (*Morus*), ritkábban dión (*Juglans*), almán (*Malus*), japánakácon (*Sophora*). Erdőben cseren (*Quercus cerris* L.). Az útszéli eperfák leggyakoribb és legveszélyesebb károsítója. A sopron–brennbergbányai országút egyes szakaszain a fák közel 100%-a fertőzött a gombával. Sebsparazita, a fertőzési kaput az évenként ismétlődő nyesések nyitják a gomba számára. Egy fán néha 5–6 termőtest is található.

134Herb. adat: Brennbergi út (*Morus*, 1951. X., Igmándy), belterület (*Juglans*, 1952. VII., Igmándy), Szárhalom (*Quercus cerris* L., 1956. IX., Igmándy).

74. *Xanthochrous obliquus* (pers.) B. et G.

Irodalom: Haracsi (5.), mint *Fomes obliquus* (Pers.) Fr., Igmándy (10.), Haracsi és Igmándy (7.), Igmándy (13.).

Csereseink legveszélyesebb károsítója a gomba üregben növő változata (*f. cavernatus* H. et I.). Alak- és élettanával, valamint az általa okozott károsítás nagyságával több cikk foglalkozik. Ezekben sok a soproni vonatkozású adat.

A soproni cseres-tölgyesekben (Szárhalom, Dudlesz) jelentős károkat okoz a gomba. A Szárhalomban végzett felvételek alapján az átlagos fertőzöttség 10–15%-osra becsülhető.

14. ábra

Xanthochrous obliquus (Pers.) B. et G. gumós termőteste *Quercus cerris* L. törzsön; Ferencfürdő (fényképezte Igmándy)

A faj üregben termő formája (*f. cavernatus* H. et I.) és ivartalan, gumós termőteste (*m. asexualis* H. et I.) gyakran előfordul még molyhostölgyön (*Quercus pubescens* Willd.), ritkán vadgesztenyén (*Aesculus*), kocsánytalan tölgyön (*Quercus sessiliflora* Salisb.), rezgőnyáron (*Populus tremula* L.) és korai juharon (*Acer platanoides* L.).

Herb. adat: Szárhalom (*Quercus cerris* L., *f. cavernatus* H. et I., 1954–56-ban több ízben, Igmándy), Várig (*Qu. cerris* L., *f. cavernatus* H. et I., 1954. VI., Igmándy), Ferencfürdő (*Qu. cerris* L., *f. cavernatus* H. et I., 1954. VI., Igmándy), Sörházdomb (*Qu. sessiliflora* Salisb., *f. cavernatus* H. et I., 1954. VI., Igmándy).

75. *Polystictus perennis* (L.) Fr.

Tarvágásban, túalmon, áfonya-bokrok között. Elszórtan.

Herb. adat: Daloshegy (túalmon, 1952. VI., Juharos), Kecsképaták (földön, X., Igmándy).

13576. *Fistulina hepatica* (Huds.) Fr.

Erdőben, főleg idős, túltartott tölgyesekben, tölgyön (*Quercus*), gyökfőn, kikorhadt üregben stb. Egyes helyeken (pl. Váris, Sörházdomb) gyakori.

Herb. adat: Várig (*Quercus*, 1953. X., Igmándy), Szárhalom (humuszon, 1954. IX., Igmándy).

1957. végéig 76 taplógombafaj, illetve alfaj előfordulása mutatható ki Sopron környékéről. Ezek között két kétes adat van, amelyek bizonyító herbáriumi példánya hiányzik. Ez a szám természetesen nem végleges: egyrészt a környék rendszeres feltárása alig 25 éve folyik, másrészt viszont egy terület florisztikai felkutatását sohasem tekinthetjük befejezettnek. Ennek ellenére is jelentős ez a szám, hiszen hazánk egyik legjobban feltárt vidékéről – Budapest és környékéről – csupán 50 taplógomba faj előfordulásáról ad hírt Moesz (16., 145–150. oldal).

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Igmándy Zoltán: Sopron és környékének gombái / IRODALOM

IRODALOM

1. Bohus G.–Kalmár Z.–Ubrizsy G.: Magyarország kalaposgombáinak meghatározó könyve. Budapest, 1951.
2. Csapody I.: A Sopron környéki flóra elemeinek analízise. Soproni Szemle, IX. évf. 3–4. sz. 20–42. old., 1955.
3. Fehér D. és Bessenyei Z.: Vizsgálatok az erdőtalaj makroszkopikus gombaflórájáról. Erdészeti Kísérletek, XXXV. évf. 261–273. old., 1933.
4. Gyórfi J.: A *Fomes annosus* Fries károsítása a soproni botanikus kertben. Erdészeti Kísérletek, XLV. évf. 71–86. old., 1943–44.
5. Haracsi L.: A cseresek veszedelme: a kétalakú tapló (*Fomes obliquus* (Pers.) Fr.). Erdészeti Kísérletek, XLIII. évf. 1–31. old., 1941.
6. Haracsi L.: Katasztrófák az erdő életében. Fás Tudósító, III. évf. 31–32. sz. 3–4. old., 1944.
7. Haracsi L. és Igmándy Z.: A csertapló (*Xanthoohrous obliquus* (Pers.) B. et G.) előfordulása lombfáinkon. Az Erdőmérnöki Főiskola közleményei, 1956. 1. füzet. 73–87. old., Budapest, 1956.
8. Igmándy Z.: A fenyőgyökérrontó tapló (*Fomes annosus* Fr.) károsítása a soproni lúcosokban. Az Erdő. Tom. 2. No. 2. 388–389. old., 1953.
9. Igmándy Z.: A fenyőtapló (*Trametes Pini* (Thore) Fr.) előfordulása és károsítása hazánkban. Az Erdőmérnöki Főiskola közleményei, Sopron 1954. 5–10. old., Budapest, 1954.
10. Igmándy Z.: Csersarjerdők tőkekorhadást okozó gombái. Az Erdőmérnöki Főiskola közleményei Sopron 1955. 131–147. old., Budapest, 1955.
11. Igmándy Z.: Adatok a Kárpát-Medence Polyporaceae flórájához. I. és II. Botanikai Közlemények,

XLVI. köt. 306. old., 1956.

12. Igmándy Z.: Adatok a Kárpát-Medence Polyporaceae flórájához. III. Botanikai Közlemények, XLVII. köt. 101–103. old., 1957.

13. Igmándy Z.: A csertapló (*Xanthochrous obliquus* (Pers.) B. et G.) elterjedését befolyásoló környezeti tényezők hegy- és dombvidéki csereseinkben. *Az Erdő*, VI. évf. 1–124. old., 1957.

14. Igmándy Z.: A fehér csertapló (*Leptoporus irpex* Schulz.) előfordulása és károsítása hazánkban. *Az Erdőmérnöki Főiskola közleményei*, Sopron 1957. 1. füzet. (Megjelenés alatt.)

15. Moesz G.: A hazai gombakutatás multja és jelene. *Term. tud. Közöny*, 66. köt. 151–156. old., 1934.

16. Moesz G.: *Budapest és környékének gombái*. Budapest, 1942.

17. Pilát, A.: *Polyporaceae*. (Kavina–Pilát: *Atlas des Champignons de l'Europe* c. művében) Praha, 1936–42.

[136](#)Az 1904-ben lerombolt soproni Festőház a Rózsa utcában

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Traeger Ernő: Az első magyarországi gyorsírási tankönyv soproni vonatkozásai

[137](#)Traeger Ernő: Az első magyarországi gyorsírási tankönyv soproni vonatkozásai

Magyarországon az első gyorsírási tankönyv 1802-ben jelent meg – latin nyelven. Címe: „Systema Generale Stenographiae Samuelis Taylor, Professoris Oxoniensis etc. Ad linguam latinam accommodavit J. C. Danzer, centurio rei castrametatoriae in exercitu caesareo regio. Pesthini, apud Fratres Kilian 1802.” (Magyarul: Taylor Sámuel oxfordi tanár stb. általános gyorsírási rendszere. A latin nyelvre alkalmazta Danzer J. C., a császári-királyi hadsereg szállásmesteri törzsének kapitánya. Pesten, Kilian Testvéreknél, 1802.)[1\(33\)](#)

Danzer pesti könyvének várható megjelenését a bécsi „Magyar Hírmondó” 1812. évi Böjtmás havának (március) 5-én kelt 19. száma egy Budáról március 1. napjáról szóló tudósításban jelentette be: „Minden órán kiszabadul a sajtó alól Taylor munkája, mellyet Danzer Kapitány Ur, ki a Nemes Magyar Insurrectionának Generálstábjánál tett volt szolgálatot, először Német, most pedig Deák nyelvre is fordított.”[2\(34\)](#)

A latin nyelvű pesti kiadást megelőzte Danzernek német nyelvű bécsi gyorsírású műve, melynek címe: „Das allgemeine System der Stenographie des Herrn Samuel Taylor, Professor zu Oxford etc. etc. Aus der Englischen und Französischen, angewendet auf die Deutsche Sprache. Nebst einem Auszug aus der Bearbeitung für die französische Sprache des Herrn Th. P. Bertin und einem ähnlichen aus dem Originalwerke des Herrn S. Taylor für die englische Sprache von I. C. Danzer, k. k. Oberlieutenant des Grossen Generalquartier-Meister-Staabs. Wien, gedruckt bey Ign. Alberti's Witwe MDCCC”.³⁽³⁵⁾

Ennek a könyvnek egy második, gyönyörű kivitelű és pozsonyi hazánkfíatótól, Junker Keresztély rézmetszőtől⁴⁽³⁶⁾ készített címlapja is van, amelynek szövege Danzer nevéig teljesen azonos az első címlap szövegével, de a szerző neve után, aki időközben főhadnagyból kapitánnyá lépett elő, már az új rangmegjelölés olvasható: „K. K. Hauptmann des General-Quartier-Meister-Staabs” és ezt követően a következő toldalék: „Mit fünfzehn Kupfertafeln. Wien. MDCCCI.”

A szakirodalommal foglalkozók Danzer halála után 100 év múlva azt írták, hogy 1768-ban született, de erről az évszámról 30 évvel később kiderült, hogy 1713-ra javítandó, viszont születésének hónapját és napját Danzer halálától számítva **138** közel 150 esztendő elteltével tudtuk pontosan a megszerzett születési ill. kereszteségi adatokat feltüntető kivonatból véglegesen tisztázni. A freisingi 1763. évi anyakönyv 385. oldalán 132. sorszám alatti bejegyzésben ez áll az újszülöttről: „11. December 1763, Joannes Casparus”; a szülőkről pedig: „Antonius Danzer civis et restiarius⁵⁽³⁷⁾ et Maria Elisabetha Lethnerin eius uxor.”

Danzer élethivatásául a katonai pályát választotta. 1796. január 1-én Mack Károly ezredtulajdonos írásbeli rendelkezése alapján Danzer mint hadnagy került a volt Jacquemin ezredtulajdonosról elnevezett Kürasszir-Regiment (vértés ezred, nehéz lovasság) tiszti állományába és az új ezredtulajdonos Generalmajor báró Mack egyúttal adjutánsként osztotta be maga mellé. Ezzel Danzer beleszórt a Franciaország ellen megalakult első koalíció (1792–97.) két utolsó esztendejében vívott háborúk kellős közepébe. Bátor magatartásának és megbízható, példás adjutánsi szolgálatának tudható be, hogy Danzer 16 hónapi hadnagysága után 1797. április 16-án elnyerte a főhadnagyi rangot.

Danzer főhadnagyi kinevezése után két nappal, 1797. április 18-án, megkötötték Leobenben az előzetes békét, amelynek alapján létrejött a végleges béke 1797. október 17-én az Udine melletti Campoformioban. Nem tartott sokáig. Két év múlva már megalakult Franciaország, illetve a direktórium ellen a második koalíció (1799–1801.), s ez időszak háborúinak a Luneville-ben 1801. február 9-én megkötött béke vetett véget, amelyet megerősített az 1802. március 25-én Amiensben létrejött békeszerződés.

Danzer két könyvének az 1800–1802 közti időben való megírása, cenzúrálása, kinyomtatása és kiadása körül a véletlen események összjátéka folytán nevezetes szerep jutott Sopronnak, mely bekapcsolódván a Danzer latin nyelvű gyorsírás tankönyvével megindult gyorsírás törekvésekbe, méltóan folytatta a későbbi modern gyorsírás kialakulásában és felvirágoztatásában betöltött kiemelkedő szerepét.

Biztosra vehetjük, hogy Danzernek kettős címlapú bécsi könyve megjelenése után sohasem jutott volna eszébe, hogy gyorsírását Magyarország számára is kiadja, ha életkörülményei nem vettek volna olyan fordulatot, amelyek ezt a gondolatot megérlelték benne. Az történt ugyanis, hogy az 1800. év folyamán bekövetkezett hadi események Ferenc császár-királyt arra indították, hogy Magyarország rendjeit szeptember 4-én a korábban már megajánlott nemesi felkelés megvalósítására felszólította. A főparancsnokságot, mint az 1797. évi felkelésnél, ezúttal is József főherceg nádorra ruházták. Az insurrectio vezérkarához Danzer is beosztást kapott és Sopronba került.⁶⁽³⁸⁾

Az insurrectio főhadiszállása Luxenburgban székelt a következő összetételben: Főparancsnok: József

főherceg nádor, lovassági tábornok. Főhadsegéd: Kutschera [139](#)János alezredes. Szárnysegédek: Beckers gróf és Boros Lajos őrnagyok.

A Sopronban székelő vezérkar a következőkből állott:

Főnök: Gomez de Parientos Móric tábornok. Beosztott tisztok: Hayer, Brou és Pulszky alezredesek; báró Buriel, Mumb, Mecsery, Müller és Sedelmayer őrnagyok; báró Reischach, Callot, Kall, Raikovics, Danzer, Gyurcsák, Schuster, O'Brien és Sivkovich századosok; gróf Hessenstein, báró Neffern, Szerlem és Murgics főhadnagyok.

A Sopronban gyülekező insurrectióhoz már október végén megérkezett gróf Károlyi József őbester, báró Alvinczy József tábornagy és Gomez Móric, a Generalstab főnöke. Elég sűrűn tartózkodott ebben az időben Sopronban József nádor is, aki innen nem egy jelentést intézett Ferenc császárhoz. Jellemző a császár és a nádor közti viszonyra, akik pedig édestestvérek voltak, az egymással való levelezésben az akkori kornak megfelelő udvari hang, amelyet a spanyol etikett írt elő kötelezően, mert pl. József nádor a Sopronból 1800. november 27-én keltezett jelentését így fejezte be: „ersterbe übrigens in tiefster Ehrfurcht von Euer Majestät alleruntertänigste Diener Joseph Palatin”.

Amíg az insurrectio Sopronban állomásozott, odavezényelték a tűzérseget a hozzá tartozó kenyérsütőkkel és a városnak 2000 reguláris katona elhelyezéséről is kellett gondoskodnia. Az insurrectio vezérkarát, amelyhez Danzer tartozott, a Pejáchevich-házban helyezték el.

Sopronban megélénkült az élet. Mozgalmas napokat élt át. Látványosságokban sem volt hiány. Molnár János a szerkesztésében megjelent Magyar Könyvház: „Insurgensek és egyéb vitézlők 1800-ban” című cikkében szemléltető leírást ad: „A sok vármegyéből küldetett s teljességgel felkészült katonák Sopron felé rendeltettek. A Fő Quartély Sopron városára határozatott. A K. Fő Hg. Nádor Ispány gróf Piajacsevics házáat választotta azon városi szállására, hogy Oct. 24-dikén odaszálljon. Addig Posonyt, Nyitrát, Komáromot megjárta az insurgensek vizsgálása miatt. A Pesti Vármegyei insurgens Lovas és Gyalog katonák 22 és 25 Octoberben indultak el Sopron tájára: Vég István a Helytartói Tanács Tagja és az Ország Főkommisszáriátussága Vice Direktora oda 13-ban; Oberster Gomez pedig a Generális Stábtól 24 Octoberben érkezett; hamar utánok a tábori kenyérsütők a hozzájuk tartozó készlettel Sopronban termettek: az Artillaristák is lassanként elé jöttek; 2000 reguláris katonákkal: hogy az insurgenseket gyakorolják. Sopronyi mindenik házban legalább egy szoba kirendeltetett a katonák számára; némely házokból ki kellett teljességgel költözni a lakosoknak; a külső-belső város kivilágosítása az insurrectionnak ottlételeig elrendeltetett. Octoberben az insurgens sereghez más reguláris katonák is gyűltek össze azon kordon formálására, mely Posonytól fogva Bétsig rendeltetett a Haza szélén való táborozásra. October végén megérkezett Sopronba mind gróf Károlyi Josef, úgy mint a Szatmár s más két Vármegye insurgenseinek Obersterje, mind báró *Alvinczy* Magyar Országának hadi kommandirozó igazgatója. Az insurrectional való Generálistáb feje *Gomez*, Obersterségből Generálisságra emeltetett. B. Ott districtuális Generális a Szala Vármegyei felkelő s egy egész divizióból álló Lovas sereggel és 700-nál többől álló Gyalogokkal a vizsgálás alkalmatosságával tökéletesen meg fog elégedni stb. 11-dik decembertől fogva (1800) már nem Sopronban, hanem Kismartonhoz félórányira Trauersdorffban állott a magyar insurgens sereg; a Nádor Ispánnal együtt, ki onnét ebéd után Kismartonba (Eisenstadtba) igyekezett Ő Felsőgekhez, herceg Eszterháznak roppant kastélyába, a hova az említett napon elérkezett Ferencz Tsászár-Király a Tsászárnéval együtt, magyar köntösökben mind a kettő. A toskániai nagyherceggel, Antal főherceggel: a Tsászár hintájával Kismartonba érkezett, 11 más hintó a nápolyi királynéval s ennek 3 herceg kisasszonyával és egy fiával; Albert herceggel, [140](#)a Nádor Ispányéval; a Tsászárt Lamberti mint

adjutánsa, herceg Kaunitz, mint egyik lovászmestere kísérte; a nápolyi királynét pedig egyéb udvari asszonyoságai közt a híres Ruffo kardinális és Generális Ruffo testvérje (maga a kardinális Bétsben maradt). Herceg Eszterházy mély tiszteletnek jeléül minden nagy harangjait megvonatta a 4 tornyos kastélyában, az ágyuit kisütögette, hitestársával lement Ő Felsőgeik elejébe, kiket a hintótól fogva felkísért az ékes szobákba, 8 égő fáklyák között, melyeket ugyanannyi fényes öltözötű komornyikok vittek kezekben. A sok fő és alsóbbrendű vendégek mind a kastélyba szállítottak, tisztjeikkel és családjikkal együtt. A Ts. Királya Tsászárnéval együtt 9, a nápolyi királyné magzatjaival 12 szobákban laktak.”

Amíg Sopronban, Kismartonban és más helyeken exkluzív ünnepélyeken való parádés részvétellel vagy szolgálatteljesítéssel voltak elfoglalva a vezérkar tisztjei – s ezekből természetesen Danzernek is bőven kijutott –, addig a gyorsírás megszállotta inkább stenográfiai tanulmányainak szentelte szabad idejét és gyorsírási tankönyveivel foglalkozott. E kedvtelésből végzett magánstúdiumokat Sopronban már 1800. november 15-én, mely napról keltezett iratot találtam a Magyar Országos Levéltár insurrectiók irományai között.⁷⁽³⁹⁾ Ekkor kezdhetette el, illetve folytathatta ebbeli korábbi munkásságát, mely eltartott egészen 1801. január 21-ig, amely napon kézbesítették neki a cs. k. hadseregben kapitánnyá történt kinevezéséről szóló 1801. január 13-án keltezett dekretumot.⁸⁽⁴⁰⁾ E két terminus határozza meg Danzernek Sopronban való tartózkodását, amely eszerint kerek két hónapot ölel fel.

Danzer bécsi könyvének megírásával és összeállításával 1800 végéig készen állott, sőt ekkoráig már a nyomtatási munkálatok is befejeződtek az első címlappal együtt, de nem voltak készen a könyvhöz tartozó rézmetszetű táblázatok, amelyeknek gravírozása és levonása áthúzódott arra az időre, amikor Danzer Sopronban kézhez kapta kapitányi kinevezését, s ezért a táblázatokhoz Junkerrel új címlapot készíttetett az új rangmegjelölés feltüntetésével, az 1801. megjelenési évszámmal. Az ezzel kapcsolatos teendőket Danzer már Sopronból intézte, ahol egyébként a magyar nemesi felkelés tisztjeivel érintkezve a magyar nyelv elsajátításában is gyakorolta magát, megismerte a magyar nemzet jeles tulajdonságait, és megszerette a magyar nemzetnek az országgyűlésen és a vármegyei gyűléseken latinul szónokló fiait, akikről a legnagyobb elragadtatás hangján jegyezte fel:

„Proceribus tamen clarissimae gentis Hungaricae, cuius propria haec laus est lati ne loqui, gratum acceptumque sit, si ea, quae in foro aut curia ab oratoribus tractata essent, hac methodo suae et posteritatis memoriae servarentur.”⁹⁽⁴¹⁾

Sopronig nyúlnak vissza mindazok a további szálak, amelyek Danzer pesti latin nyelvű gyorsírási tankönyvével valamilyen összefüggést mutatnak fel. Ezt a könyvet Danzer írta, de latin nyelvre a pesti egyetem két tudós professzora, Schedius Lajos és Halitzky András fordították. Ezek közül Schedius a soproni evang. líceumban tanult Schwartner idejében, aki híres Diplomatikájának 1802. évi második kiadásában elsőnek mutatta be Magyarországon a tirói jegyeket, és érdemesnek tartotta tudományosan a gyorsírással foglalkozni, de viszont szemrehányást kapott egykori soproni diákjától, szintén egyetemi tanárságra emelkedett professzortársától, Schedius Lajostól azért, mert elmulasztotta Danzer nevét is felemlíteni. Schedius írta az első kritikai ismertetést Danzer pesti ¹⁴¹művéről magyarországi, (német nyelvű) 1802. évi folyóiratában, éppen olyan lelkiismeretes alapossággal, mint ahogyan a soproni ev. liceumnak egy másik hírneves tanára, Rummy Károly György, a sokat hányatott tudós cikkezett a bécsi Annalen der österreichischen Literatur 1802. évfolyamában Danzer bécsi művéről. Ha figyelembe vesszük, hogy Németországban csak a Bellermann-féle Almanach 1803. évi kötete közöl Danzer bécsi művéről részletesebb, bővebb ismertetést, akkor el kell ismernünk a Sopronban tanárkodott és Pesten egyetemi katedrához jutott professzoroknak német nyelven a magyar kultúra érdekében kifejtett közhasznú

tevékenységét.

Mielőtt azonban Danzernek és könyvének ezekkel a futólagosan említett soproni vonatkozásairól néhány jellemzőbb adatot felsorakoztatnék, a pesti műnek magáról Danzerről szóló közléseiről kell megemlékezni, amelyekből megtudjuk, hogyan és hol kezdett Danzer a gyorsírással foglalkozni, mivel ezekből kibontakoznak életfolyásának nem érdektelen körvonalai is.

A campoformioi békekötés során Ferenc császár és IV. Ferdinánd nápolyi király elvben megállapodtak abban, hogy amennyiben a franciák és nápolyiak közt elkerülhetetlenné válik a várható háború, Mack tábornok fogja átvenni a nápolyi király hadseregének vezetését. Ez csakugyan bekövetkezett és Mack 14 császári katonatiszttel együtt kérte a császári hadseregből való elbocsáttatását, amit Ferenc császár azzal az ígérettel engedett meg, hogy részükre biztosítja a nápolyi hadseregben esetleg elért magasabb ranggal való visszavételüket, ha a hadjárat befejeztével a császári hadsereg kötelékébe ismét visszatérni akarnának.

Mack és császári tisztársainak, köztük Danzernek nápolyi szereplése három hónapnál alig tartott tovább: 1798. október 6-tól 1799. január 14-ig. Ez a három hónap Danzerre nézve élményekben igen gazdag és változatos volt. Mack oldalán alkalma nyílt a nápolyi királyi párral, az udvari élettel, Nelsonnal, a diplomácia képviselőivel, Lady Hamiltonnal, a nápolyi nemességgel, a nápolyi néppel, a lazzaronikkal megismerkedni s a szerzett benyomások, valamint a hadműveletek során látottak és tapasztaltak egész életére szóló emlékekkel gazdagították.

Mack nápolyi hadjárata szerencsétlenül végződött: kalandnak bizonyult. Championnet francia generális kezébe került Nápoly városa, és a nápolyi királyságból Parthenopei köztársaság lett 1799. január 23-án. Báró Mack, aki már a saját katonái és emberei közt sem érezhette magát biztonságban, császári tisztársaival együtt Championnet francia generális táborában keresett menedéket és kapott védelmet, biztonságot.¹⁰⁽⁴²⁾ Innen próbált kijutni az ellenség gyűrűjéből és hazatérni Ausztriába. Elérve azonban Bolognát, itt a Párisból jött utasításra Mack generálist vezérkarával váratlanul letartóztatták, s mint hadifoglyokat Franciaországba kísérték őket. 1799. május 24-től december 11-ig, vagyis majdnem a hét hónapig tartották őrizetben, aminek oka az volt, hogy a francia direktórium 1799. november 9-én megbukott és helyét három tagú konzulátus foglalta el, élén Bonaparte-val, akinek rendelkezésére 1799. december 11-én Mack generálist, harmadnapra pedig vezérkarát Párisba vitték.¹¹⁽⁴³⁾

Danzer párisi hadifogságát arra használta fel, hogy magát a stenográfiában tökéletesen kiképezze, amiről mindkét könyvében számot ad.¹²⁽⁴⁴⁾

142Wien, 1800–1801:

Pesthiny, 1802:

Einer aus den Schülern Taylors, Herr Th. P. Bertin, dermahlen Buchhändler zu Paris, war der erste, welcher das Taylorische System auf die französische Sprache angewendet, und dasselbe mit stenographischen Ziffern und andern sehr nützlichen Zusätzen bereichert hat. Er machte sein Werk zuerst im Jahre 1794 bekannt...

Der Verfasser gegenwärtiger Blätter kennt Herrn Bertin persönlich, und hat von Herrn Breton mündlichen Unterricht in der französischen Stenographie erhalten.

In Gallia idem systema (Taylor) anno 1794 primum innotuit, auctore Th. P. Bertino, viro eruditione ingenio ac morum mansuetudine clarissimo, qui complures annos in Anglia moratus, ipsiusque Taylori disciplina: institutus, illud sermoni Gallico aptatum, Parisiis vulgavit. Quo cum anno superiore mefata tulissent, detinuissentque ibi diutius, magnam otii partem utilissimae huic arte condiscendae impendebam, praeceptore usus, primo Bertini discipulo, F. Bretone, stenographo, eius temporis promptissimo...

E két szembenálló szövegből kitűnik, hogy a korábbi német fogalmazásnak nem szó szerinti áttünetése a latin szöveg, hanem Danzer a pesti kiadást egészen újra átdolgozta, s ennek latin nyelvű fordítását készítette el Schedius és Halitzky.

Danzer a francia forradalom tizedik esztendejében érkezett Párisba és itt Bertin és Breton gyorsíróktól értesült arról, hogy a forradalomnak milyen korszakos hatása és befolyása volt a gyorsírás fejlődésére is, parlamenti alkalmazása tekintetében pedig egyenesen fordulópontot jelentett. A szólásszabadság biztosítása és a parlamenti tárgyalások nyilvánossága mindennél jobban sürgette a gyorsírás alkalmazásának szükségességét, az elhangzott beszédek szó szerinti feljegyzését és azoknak a legszélesebb rétegekhez, magához a néphez, a hírlapok útján való minél gyorsabb eljuttatását. A gyorsírásnak az előbeszéd megörökítésére való intézményes igénybevételét voltaképpen a francia forradalom indítja el és fejleszti ki. Ez a politikai értelemben vett gyorsírás lényegileg a beszédírás fogalmának kialakítója és az egyházi beszédeknek inkább kedvtelésből és gyakorlatot szerző célzattal történt lejegyzése helyett a stenográfia használatának állandósított bevezetője, mely maga után vonta bármiféle tárgyalásoknak, akár tudományos, akár gazdasági vonatkozásban, akár a törvénykezésnél, akár a hírszolgálatban, a hitelesség szempontjából elengedhetlenné váló szó szerinti rögzítését. A francia forradalom kezdetén még a közönséges írással gyorsan írni tudó hírlapírók jegyezték a beszédeket, és gyakran emlékeztükre támaszkodva próbálták a hiányzó részeket kiegészíteni, pótolni, s a saját fogalmazásuk szerint szónoki formába önteni, hogy így az előszó benyomását, érzetét keltsék az olvasóban.

Danzer Párisban a külvilág előtt a gyorsírással való intenzív foglalkozása révén a hivatalos körök figyelmét ügyesen tudta elterelni attól, hogy titokban fondorlatos ravaszsággal és körmönfont álcázással előkészíti Mack generálisnak a hadifogságból való menekülését, amelynek merész végrehajtása után Napóleon a visszamaradt osztrák tiszteket, kiknek a körülményesen kidolgozott szökési tervekről halvány sejtelmük sem volt, szintén szabadon engedte, köztük természetesen Danzert is.

Danzer hazaérkezése után írta meg bécsi és pesti gyorsírási tankönyveit s a nemesi insurrecciónál Sopronban teljesített szolgálatának befejeztekor került át a Bécsben újonnan szervezett Kriegsarchivba további szolgálattételre. 1805. augusztus 27-ig tudományos hadászati búvárkodásban töltötte idejét és az elmúlt 143háborúk stratégiai feldolgozásával volt elfoglalva.¹³⁽⁴⁵⁾ De a háborús felhők máris gyülekeztek. Anglia szorgalmazására megalakították 1805-ben a harmadik koalíciót, amelyben szövetségre lépett egymással Anglia, Svédország, Oroszország és Ausztria a franciák ellen. Danzert, akit a hadilevéltárból

való kiválásakor egyidejűleg őrnaggyá léptettek elő, Mack generális, a Németországban operáló hadsereg teljhatalmú parancsnoka, ismét maga mellé vette adjutánsi beosztásban, aki ilyen minőségben közvetlen szemtanúja lehetett Mack 1805. október 20-i ulmi kapitulációjának.¹⁴⁽⁴⁶⁾

Danzer Ulm után új beosztást kapott. Nem tért többé vissza a Kriegsarchivba, éreznie kellett, mint Mack adjutánsának és bizalmi emberének, hogy a főnökét és protektorát sújtott sorsváltozás őt is érinti és egész pályafutását derékba töri. Nagyváradra került, amiről Kazinczy is megemlékezik, idősb báró Wesselényi Miklóshoz és Cserey Farkashoz intézett leveleiben; majd 1807. március 31-én mint őrnagy beosztották az O'Reilly-féle könnyű lovassághoz.

Károly főherceg 1809. április 9-én tudatta a közvetlenül előtte álló ellenséges csapatokkal az új háború megindulását, melynek hadieseményeiben az O'Reilly-ezrednek jelentékeny szerep jutott. Az ezred egy meg nem nevezett tisztje által összeállított ezredtörténetben Danzerre vonatkozólag is eddig nem ismert adatra bukkantunk, nevezetesen Münchenben való parlamenti szerepéről.¹⁵⁽⁴⁷⁾

Danzernek müncheni megbízatásáról és szerepéről az ott élő Gabelsbergernek tudomást kellett szereznie. Gabelsberger akkor 20. életévében volt és mint városi alkalmazottnak, ki már 1809-ben állást kapott a müncheni városi tanács alapítványait intéző bajor főadminisztrációnál, ha személyesen nem is jutott érintkezésbe Danzerrel, nevét mindenesetre hallania kellett, hiszen Danzer neve akkor Münchenben közszájon forgott. Talán már azt is tudhatta Danzerről, hogy német és latin nyelvű gyorsírási tankönyveket írt, hiszen Gabelsberger ebben az időben beható tanulmányokat folytatott a nyelvészet, a calligraphia és a lithographia terén.¹⁶⁽⁴⁸⁾ Egy negyedszázaddal később, 1834-ben megjelent világhírű Anleitungjában ő írta Danzerről, mint gyorsírási úttörőről az első kritikai méltatást.

Az április 21-én Landshutnál elszenvedett vereség után, az osztrák Generalquartiermeisteramt parancsot adott München elhagyására, Danzer is elhagyta Münchent. Kivonulása után a Münchener Zeitungban teljes dicsérettel került említésre. Ez volt Danzer részére az utolsó nyilvános elismerés. Egy hónapnál valamivel később, az asperni csata első napján elesett: „Ist den 21. Mai 1809 in der Schlacht von Aspero vor dem Feinde geblieben.”

(Folytatása következik.)

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Vörös Károly lektori jelentése a Sopron város története 1848–1948. c. munkaközösség eddigi munkálatairól

Vörös Károly lektori jelentése a Sopron város története 1848–1948. c. munkaközösség eddigi munkálatairól

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Vörös Károly lektori jelentése a Sopron város története 1848–1948. c. munkaközösség eddigi munkálatairól / I.

I.

A soproni várostörténeti kutatás, melynek első tanulmánytervezetei és adatfeltáró cédulái most kerülnek, igen jelentős kezdemény a felszabadulás utáni magyar történettudományban. Első eset ez arra az elmúlt másfél évtizedben, hogy egy magyar vidéki város közönsége felismerte múltja kutatásának nagy fontosságát és azt nemcsak szóval és papiroszatározatokkal, hanem valóban jelentős anyagi áldozattal is támogatja: hosszú évekre szóló kutatási programot dolgoztat ki, annak színvonalát biztosítandó a kérdés legjobb helyi szakembereit vonja be a feldolgozás munkájába, elősegítve így egy állandónak ígérkező várostörténeti munkaközösség létrejöttét. Olyan lépés ez, melynek megtételével Sopron ismét példát mutatott a vidéki városaink kultúrpolitikáját irányítóknak, és mely remélhetőleg nem fog elszigetelt kezdeményezés maradni.

1. A kezdeményezésnek azonban a kezdeményezés jelentősége mellett a soproni várostörténet utolsó száz éve kutatásának igen nagy tudományos jelentősége adja meg igazi súlyát. E kutatás nagy jelentőséggel bír,

a) – mert Sopron a mai Magyarország egyetlen olyan városa, mely a középkortól fogva a városi lét állandó folytonosságával bír, s ugyanakkor megmaradt az ezt dokumentálni képes dokumentum anyaga is. Így tehát alkalmas arra, hogy a Magyarország mai területén megfelelően ki nem bontakozhatott nyugatias típusú városfejlődést rajta tanulmányozhassuk,

b) – mert a város különleges földrajzi helyzettel bír Magyarország és Ausztria határán és így alkalmas arra, hogy a kétféle gazdasági fejlődés és kultúrkör kölcsönhatásait rajta tanulmányozhassuk,

c) – s mert városaink legújabbkori fejlődéséhez modern kutatási módszerekkel (bizonyos vonatkozásokban Budapestet leszámítva) ilyen részletességgel még nem közeledtek, a soproni kutatás alkalmas arra is, hogy bármilyen később meginduló hasonló jellegű kutatás számára tapasztalatai módszertani alapvetésül is szolgálhassanak.

Mindez a téma feldolgozói számára nagy jelentőségeket biztosít, de egyúttal nagy igényeket is támaszt velük szemben.

2. Az elkészült előmunkálatok: tanulmányvázlatok és adatgyűjtések általában megfelelnek e vállalkozás nagy lehetőségeinek és igényeinek is. Részletes értékelésünkre az egyes tanulmányokról készült lektori

jelentésünkben fogunk kitérni. Összegezve azonban már itt megállapíthatjuk, hogy az előttünk fekvő előmunkálatok szerzői már eddig is meglepően gazdag anyagot kutattak fel, s már ennek alapján is igen sok új részlet-szemponthoz jutottak a további munkához. A végleges kidolgozás számára az eddig végzett adatgyűjtés és eddig kidolgozott tematika általában – ha esetenként kisebb-nagyobb módosításokkal is – de szilárd bázist és világos iránymutatást ad. 145A várostörténeti kutatómunka most lezárult első fázisa tehát feltétlenül sikerültnek és eredményesnek mondható.

3. Az eddigi munka legnagyobb értéke, s egyszersmind helyes voltának fémjelzője is az a tény, hogy a soproni várostörténet utolsó száz évének fővonalai az eddig elkészült előmunkálatok alapján immár világosan állnak előttünk. Most következő összefoglalásunkkal nem újra felfedezni, hanem csak rögzíteni kívánjuk őket. Egyrészt mint olyan alapszemponthoz, melyeket az egyes tanulmányok értékelésénél elsősorban tartottunk szem előtt, másrészt azért, mert véleményünk szerint ugyanezek elsősorban alkalmasak arra is, hogy következetesen alkalmazva az egész tanulmány-sorozatnak megadják azt a belső vázlat és gerincet, mely a rendkívül szerteágazó – az egyes tanulmányokon belül olykor túlságosan is gazdag – tematika minden részletének szilárd összefogást, helyes arányosítását és megfelelő elhelyezését biztosíthatja. Hogy erre az összefogásra, a következő munkafázisban immár végleges formában megírandó tanulmány-sorozat lehető egységes szempontú szerkesztésére már most gondolni, s az előmunkálatok értékelésénél a további munkát eszerint befolyásolni kell – ennek szüksége aligha lehet kétséges.

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Vörös Károly lektori jelentése a Sopron város története 1848–1948. c. munkaközösség eddigi munkálatairól / II.

II.

Melyek tehát a várostörténet száz évének az adatgyűjtésekből és tematikákból leszűrhető azon fő vonalai, melyek az egész tanulmány-sorozat gerincét és lektori elbírálásának alapvető szempontjait kell, hogy alkossák?

1. Igen nagy jelentősége van annak a körülménynek, hogy az előtanulmányok alapján most már többé-kevésbé világosan megállapítható a száz év soproni történetének végleges periodizációja és megállapíthatók az egyes periódusok főbb jellemzői: összességükben Sopron utolsó száz éve történetének tézisei is.

Az első periódus 1848-tól kb. a 70-es évek második feléig tart, egyes területeken átnyúlva a 80-as évek első felére is. Határait az egyes részterületeken olyan tények jelzik, mint az 1873. évi nagy gazdasági válság, a céhek megszűnése, a győri vasút megépülte, – vagy akár a kincstár kiszállása a brennbergi bérletből, az első részletes erdészeti üzemterv elkészülte, a filoxéra, – vagy a magyar színészet első jelentős betörése a városba.

A hozzácsatlakozó második periódus végének természetesen kínálkozik az első világháború befejezése (esetleg ezt a periódust az Építőbank a kapitalizmus kezdődő válságát jelző bukásának évei oszthatnák két alperiódusra).

A harmadik periódus a két világháború közötti korszakot foglalná magában; – a felszabadulással kezdődő új korszak: a negyedik periódus általában a hároméves terv befejezésével zárulhatna, így magában foglalva a város elsődleges újjáépítését, a földreformot és az államosításokat, a fordulat évével bekövetkezett nagy politikai átalakulást és a tervezgátlakodás első lépéseit.

2. A tanulmányok többsége lehetővé teszi, hogy részletképekből világosan megállapíthassuk az egyes periódusok fejlődésének fő jellegzetességeit.

a) A tanulmányok többsége általában igen helyesen egy 1848-at megelőző összképpel kezdi fejtegetéseit. Ezek alapján világosan láthatjuk, hogy Sopron a polgári forradalom előestéjén már kiesőfélben van Magyarország fő kereskedelmi útvonalából, melyen eddig mint közvetítő helynek kulcspozíciója volt. A Bécs felé irányuló exportban ugyanis a gőzhajózás bevezetésével véglegesen a Duna-vonal veszi át a fő szerepet, hatósugarát messze kiterjesztve dél felé. Ennek révén Győr jut vezető szerephez. Az Ausztria déli része felé irányuló kivitel pedig egyre inkább Szombathelyen fut össze, hatását észak felé is erősen éreztetve. E két újonnan kialakuló gazdasági gócpont elsősorban Sopron rovására tágul, egyre növekvő vonzásterülete között így szükségképpen sorvad el Sopron. Ráadásul céhes iparának hazai piacait is Bécs egyre jobban kezdi elhódítani. Sopron gazdasági fejlődése, melyben elsősorban a kereskedelem játssza a vezetőszerepet, így a XIX. század első negyedének végére már erősen meglassult. Ez a körülmény párosulva azzal, hogy a fejlődés évszázados kontinuitása révén uralmát szilárdan kiépített városi patriciátus sikerrel tudta visszaverni a polgári fejlődés irányába mutató – a gyarmati helyzet következtében objektíve amúgy is gyenge, a fenti hanyatlás folytán itt még gyengébb – erőknél azt a rohamát, melyet 146 más magyarországi városok újabb keletű, igazi patriciussá fejlődni nem is képes vezető rétege nem tudott oly szilárdan kivédeni, adja meg Sopronnak azt a lassúbb gazdasági fejlődést, mely nem utolsósorban a patricius polgári anyagi és szellemi kultúrájának olyan hiánytalan átmentését eredményezi, melyhez hasonlót a mai Magyarország más városaiban nem tapasztalunk. Igen tanulságos ezzel kapcsolatban megvizsgálni: gazdasági fejlődésének megtorpanásával együtt hogyan reked meg átmenetileg Sopronnak a napóleoni háború konjunktúrája idején megindulni látszó magyarosodása is.

b) A várostörténet száz éve tulajdonképpeni első periódusának fő jellegzetességét ezek után abban látjuk, hogy Sopronban nagyrészt ebben az időszakban fejeződik be az a folyamat, mely a kapitalista fejlődésben előbbre haladt más magyarországi városokban már többé-kevésbé jóval előbb lezajlott. A feudális városi gazdaságnak és társadalomnak ezt, a most végre Sopron esetében is befejeződő átalakulását azonban még mindig lassítja a város közigazgatási gócponttá válása. Ez ugyanis átmenetileg piacot biztosít a bomló céhszervezet kisüzemeinek is, ugyanakkor pedig nyilván politikai alátámasztást is ad a városi politika konzervatív elemeinek és mindennek révén konzerválja és fenntartja a patriciusi kultúrát is. Ennek következtében Sopron a század 70–80-as éveire viszonylag zökkenésmentesen, szilárdabb gazdasági, társadalmi és kulturális alapokkal jut el a kapitalizmus teljes kibontakozásához többi dunántúli várostársainál. Ugyanakkor azonban egy olyan fejlődésbeli fáziskéséssel is, mely párosulva azzal, hogy ennek keretén belül kell megoldania gazdasági életének a kereskedelemről inkább az iparra és a hiteléletre való átállítást is, számára végleg lehetetlenné teszi, hogy a kapitalista fejlődésben a régihez hasonló vezető helyet szerezhessen magának. Gazdaságilag különösen károsan befolyásolja ezt az a körülmény, hogy az abszolutizmus évei alatt egységesített vámterület folytán gazdasági fejlődése teljesen egyoldalúan Bécs igényeihez kénytelen asszimilálódni. A város, mely eddig Magyarország termékeit közvetítette Bécsnek, e közvetítés fő útvonalából kiesve, Bécs iparának és hiteléletének közvetítője lesz Magyarország felé, tőle oly erős függésben, hogy a kapitalizmus kibontakozásával kiépülő vasúthálózata is kezdetben ezt az állapotot igyekszik rögzíteni. Különösen tanulságos – bár csak a következő periódusban bontakozik ki – e fejlődés Szombathelyével való összehasonlítása: utóbbi azzal, hogy nagy hazai agrárterület Ausztria felé felvevő piacává és közvetítőjévé válik, s egyúttal kitűnő vasúthálózatot épít ki maga körül, óriási ütemű fejlődést biztosít magának.

c) A kapitalizmus teljes kibontakozásának periódusa ezek után a kutató számára inkább mennyiségi

probléma. A fejlődés sajátos meghatározói az előzőkben már kialakultak. E korban már csak a megadott keretek kitöltését kutathatjuk. Fő problémának e periódusban egyrészt a kapitalizmus kibontakozása, majd kezdődő válsága általános kutatását: jelenségeinek figyelemmel kísérését és regisztrálását látjuk. Ide értve Sopron munkásmozgalmának kutatását, de ugyanakkor a hajdani patríciusok a fellendülő kapitalista fejlődésbe való bekapcsolódásának kutatását is. Állandó figyelmet kell fordítani azonban arra, hogyan alakul át Sopron a feudalizmus korában kereskedő városból egyre inkább nagy ipari várossá, s a kiegyezéssel létrejövő autonóm magyar vámterület mennyiben gyakorol hatást Bécstől való gazdasági elfordulására. Ezzel kapcsolatban vizsgálendő a város immár végleg meginduló magyarosodása is.

d) A két világháború közötti – tehát már harmadik – periódus vizsgálatánál egyik központi probléma Sopron az osztrák gazdasági kapcsolatok megszakadásával előálló gazdasági átalakulása kell hogy legyen: kereskedelme további hanyatlása, a nagyipar erőteljes kibontakozása, gazdasági életében az idegenforgalom előtérbe nyomulása, – ugyanakkor a Horthy-korszak kultúráját általánosan jellemző neo-barokk konzervativizmus folytán a haldokló patrícius kultúra másodvirágzása. E korszak soproni történetének szomorúan jellegzetes vonása a nemzetiségi kérdés 1938 utáni kiélesedése, – majd a korszak lezáródásaként a város borzalmas háborús pusztulása.

e) A felszabadulás utáni periódus vizsgálatánál, véleményem szerint, központi kérdésként azt kellene vizsgálni: hogyan tudta megoldani a szocialista fejlődés az e másfélszázados előzmények által rá örökölt hagyott problémákat. Először a legközvetlenebb feladatot: a város elsődleges újjáépítését, azután Sopron ily sajátosan fejlődött gazdaságának egészséges beillesztését az országos tervgazdálkodásba, – végül 147e feladatok megoldása során a város társadalmának átformálását, s a kétségtelenül egyedülálló kulturális örökség a szocializmus céljaira való felhasználását. Itt különösen kidolgozandó lenne azoknak az öröknek szerepe és tevékenysége, melyek Sopronban e fejlődés fő előrevivői. E periódus természetes lezárásának a 3 éves terv végét érzem.

Összefoglalóan: megállapíthatjuk tehát, hogy Sopron története gazdasági alapjainak sajátosan alakuló fejlődése következtében az utolsó száz évben a mai Magyarország területén egészen egyedi vonásokat mutat. A gazdasági fejlődés kétségtelenül egyenletesebb, kevesebb zökkenővel folyik, mivel a konzervatív erők sokáig képesek fékezni annak gyors kibontakozását, – viszont ennek következtében fáziskéséssel elmarad a többi dunántúli nagyvárosé mögött, – párosulva azzal a feladattal, hogy kereskedő városból gyárvárossá kénytelen átalakulni. – Társadalmi fejlődésére ennek megfelelően sokáig a városi patriciátus túlsúlya jellemző, mely túlsúly csak lassú csökkenése folytán e réteg befolyása kulturális vonalon megmarad akkor is, mikor régi gazdasági befolyása már erősen lehanyatlott.

3. Ennek, a város egész történetére jellemző fejlődésnek az egyes részterületeken megfigyelhető nyomait keresi a lektori jelentés a rész-tanulmányokban, s ezek azok a szempontok, melyeknek lehető következetes alkalmazásával az ezután végleges megírásra kerülő tanulmányokat eszmeileg is egységbe kívánja fogni. Amennyire azonban hangsúlyozandó, hogy e szempontok mind magukból a tanulmányokból nőnek ki, s a lektor munkája a fentiekben nem volt más, mint e szempontok egységbe fogása általános alkalmazhatóságuk végett; – annyira nem szabad szó nélkül hagyni, hogy éppen a legfontosabb kérdésekben: a gazdasági fejlődés kérdéseiben a tanulmányok tervezett sorozata milyen súlyos hiányosságot mutat. Ennek kell érezni ugyanis, hogy a sorozat tematikájában olyan jelentős kérdések, mint a soproni gyáripar, a kereskedelem, a hitelélet története, a soproni várospolitikai a városi közigazgatás és gazdálkodás fejlődését is magába foglaló története, a soproni munkásmozgalom és a Tanácsköztársaság története nem szerepelnek. A százéves fejlődés történetének pedig nagyrészt éppen ezek a témák adnák fő vonalait. Jelenleg ezek a kérdések csak különböző részleteikben vannak feldolgozva (kézműipar, textilipar, bányászat,

erdőgazdálkodás, szőlészet, építőbank, közlekedés), melyek bár egyenként igen értékes hozzájárulást adnak Sopron gazdaságtörténetéhez, azt együttesen sem tudják még teljesen megoldani. Ezzel szemben a felépítmény jellegű jelenségek (színház, zene, képzőművészet, tudományos irodalom, sajtó, városkép) története csaknem teljes egészében ki van dolgozva. Éppen ezért a készülő tanulmány-sorozat belső egyensúlyának érdekében feltétlenül szükségesnek találom, hogy a Városi Tanács, mihelyt arra lehetősége nyílik, azonnal igyekezzék e témák kidolgozására is megbízást adni. Annál is inkább, mert ezek megnyugtató részletes kidolgozása nélkül a többi tanulmány is kissé a levegőben lóg, éppúgy, mint az utolsó száz év fejlődésének a fentiekben összefoglalni megkísérelt vázlata is. Ezek hiányában sok esetben a lektor is sötétben botorkált, s ha az egyes rész tanulmányokat illetőleg biztossággal mert is véleményt nyilvánítani, a fejlődés egészéről, s benne a részterületek helyéről alkotott képe még mindig bizonytalan, ebből származó ítéletei helyessége – maga is elismeri – vitatható. Már csak azért is, mert e százéves fejlődés történetén belül az eddigi előmunkálatok is súllyal a XIX. századi részt dolgozták ki, a XX. századra – néhány kivételtől eltekintve – még csak kitekintésekkel utalva.

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Vörös Károly lektori jelentése a Sopron város története 1848–1948. c. munkaközösség eddigi munkálatairól / III.

III.

Láttuk a munkálat jelentőségét, igyekeztünk összefoglalni a várostörténetnek az egész tanulmánysorozat egységbe szerkesztésénél alapul szolgálható fő vonalait, – befejezésül magukra az előmunkálatokra rátérve, néhány általában közös jellemvonásukat szeretnők elemezni.

1. A szerzők általában adatgyűjtést és úgynevezett tematikát vagy vázlatot nyújtottak be. Ezek a vázlatok általában kétfélék. Vagy pontosan felsorolták, hogy a kívánt tárgyból mit, milyen sorrendben kívánnak elmondani, vagy pedig röviden, mintegy kivonatszerűen, ismertették a készülő tanulmányt. Ezzel kapcsolatban tértek ki az itt felmerült problémákra is. – Az ideális megoldás az lett volna, ha a szerzők mindkét 148fajta előmunkálatot elvégzik: vagyis először világosan felvázolják a témájuk felvetette problémákat, utána pedig részletesen elmondják: milyen részletkérdésekre kivetítve és ezeket milyen sorrendben tárgyalva, milyen tagolásban kívánják e problémákat feldolgozni. Sajnos, az előtanulmányok egy részénél e kettősség hiányzik: ilyen esetekben a lektor persze kénytelen volt kitérni egy ilyen vázlat, vagy problémafelvetés keretébe tartozó dolgok tárgyalására is.

2. Ez a hiányosság önmagában nézve kétségtelenül meglehetősen formális természetű, hiszen mint az előmunkálatokból kiderül, a szerzők általában igen alaposan ismerik a feldolgozandó terület problémáit, forrásanyagot stb. s gazdag szempontokkal rendelkeznek. Jelentős lett volna azonban a tanulmányokban feldolgozott problémák, s azokon belül a fejlődés fő vonalainak jobb érzékeltetése szempontjából mindkét fajta előmunkálat elkészítése. Ezáltal azonnal kiderült volna a szerzőknek témájuk határaitól alkotott elképzelése is.

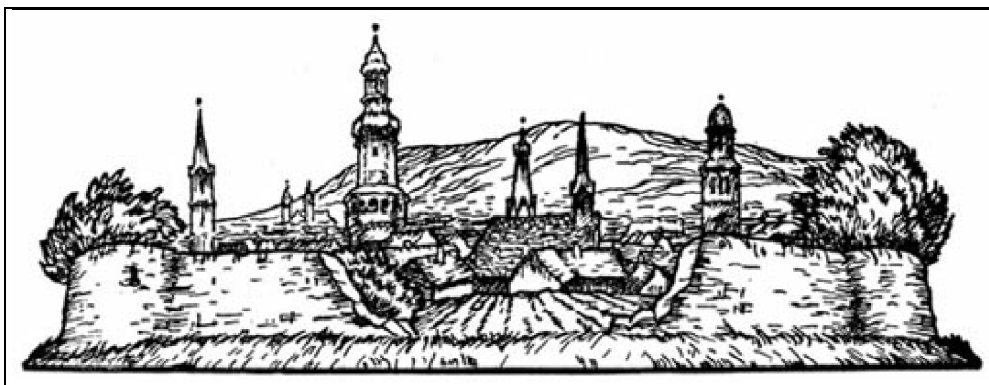
Az előmunkálatok többségénél ugyanis azt láthatjuk, hogy szerzőik a téma olyan alapos feldolgozását vették tervbe, mely az összes elképzelhető szempont érvényesítésével és kidolgozásával a probléma megoldását és vele a végleges tanulmány elkészültét igen hosszú időkre elhúzná. A lektor véleménye szerint az előmunkálatok eredményeképpen megírandó tanulmánysorozat célja még mindig nem lehet Sopron története e száz évének végleges megírása, hanem sokkal inkább e százéves fejlődés alapvonalaival biztos megállapítása, határozott kitűzése. A kutatásoknak tehát nem szélességben: minél több megoldandó probléma feltárása és megemlézése felé, hanem mélységben kell terjeszkedniök: feladatukat kevés, de döntő

fontosságúnak felismert kérdés minél alaposabb kidolgozásában lássák. Sopron végtelenül gazdag története – még e száz év keretén belül is – amúgy is rengeteg problémát tartalmaz, mely egész kutató-generációkat fog még foglalkoztatni. E pillanatban célunk csak az lehet, hogy e munkák számára adjunk fix alapokat, a nagy probléma: Sopron kapitalista fejlődése fő vonalainak kidolgozásával.

Ez az oka annak, hogy a lektor egyes lektori jelentésekben kénytelen a probléma erőteljes szűkítését javasolni, s egyúttal kísérletet tesz e fő problémák kiemelésére és megvilágítására. Ha ez talán nem sikerült is minden esetben – hiszen a kérdés legjobb szakértője mégis csak a szerző –, azt az igényét itt is nyomatókosan hangsúlyoznia kell, hogy az egész tanulmány sorozat kitűzött célját sikerrel csak úgy valósíthatja meg, ha kevés, de központi probléma minél mélyebb elemzésen alapuló feldolgozását tűzi ki maga elé.

3. Ennek érdekében igyekszik a lektor a szerzők munkáját – ahol csak lehet – az erős számszerűség, statisztikai szemlélet, általában a meghatározott fő probléma teljességének olyan módszerű kidolgozása felé irányítani, melynél a fejlődés eredményei objektív formákban fejezhetők ki: statisztikákban, kataszterekben, térképekben stb. Ez az a módszer, mellyel – véleményünk szerint – minden további kutatás számára szolid alapot biztosíthatunk.

S ez az a módszer, mellyel a legegyszerűbben, de a legobjektívebb formákban lehet megoldani a tanulmány sorozat egészének egyik legfőbb feladatát: Sopron fejlődésének az országos fejlődés keretei között való elhelyezését is. Ezzel kapcsolatban szükséges utalnunk az eddigi előmunkálatok egyik kevésbé kidolgozott pontjára: az összehasonlítások hiányára, arra, hogy a vizsgált tárgyat végig túlságosan is csak soproni szemmel, csak soproni keretekben nézik. Az előmunkálatokból e téren csak Molnár József munkája a kivétel, mely határozott igényt formál az összehasonlításra. Holott elsősorban éppen a helytörténetnél van nagy jelentősége – elkerülendő a provincializmus veszélyét – az ország más részeire vonatkozó bőséges összehasonlító anyag használatának Sopron esetében elsősorban a dunántúli városokat kellene felhasználni összehasonlításra, elsősorban Győrt és Szombathelyt, a város két nagy versenytársát és a nyugati és délnyugati kereskedelem harmadik nagy közvetítőjét, Nagykanizsát. Nem tudom, nem lenne-e hasznos azonban – minden eltérő gazdasági feltétel ellenére is – a lehetőséghez képest, kiadványok alapján, Kassának az összehasonlításba való bevonása: elsősorban abból a szempontból, vajon fejlődése a polgári forradalom után legalább az alapok megszilárdulásának korában Sopronétól mennyire mutat eltérést.

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Takács Lajos: A höveji „legények igazsága” 1837-ben**Takács Lajos: A höveji „legények igazsága” 1837-ben**

A Sopron megyei levéltárban kutatásaim során érdekes periratra akadtam: a veszkényi és völcséji nemesek egy része, akik az alább említendő lakodalomban résztvettek, 1837-ben panaszt tettek a vármegyén, hogy a höveji legények lakodalmas menetüket, amely Hövejről Veszkényre vitte volna a menyasszonyt, feltartóztatták és addig nem voltak hajlandók tovább engedni, amíg a vőlegény nekik 4 forintot le nem fizetett. A panasz kivizsgálására kiküldött főbíró, aki Hövejen a legényeket hallgatta ki, ugyancsak hasonlólt jelentett; megjegyezte azonban a legények vallomása alapján, hogy a legénység «ember emlékezetét felül muló 's divatozó szokás szerint ugynevezett Legények Igazsága neve alatt» kérte a pénzt. S végül pedig hozzátette, hogy «a Legények Igazsága neve alatt több helyeken a Nemes Megyébe a Mennyekző alkalmával a vidéki vőlegényen önkényes pénzbeli követelések tételnek, ezen rossz szokás pedig már több helyeken a verekedésre alkalmat nyújtott...»

A periratok tehát egy lakodalmi szokás leírását is tartalmazzák, amely szerint a vőlegénynek fizetnie kell a menyasszony falujában, a legénység részére. Az első pillanatra leányváltásra gondolnánk, de aztán kiderül, hogy a legénycéhvel kapcsolatos kötelezettségről van szó. E vidéken ugyanis erősen tartotta magát a legénycéh – különösen még 1837-ben! – és a céhbe lépő és kilépő tagjait bizonyos szertartással és fizetség ellenében fogadta be és bocsátotta el, illetve a vidékről nősülőknak a leány lakóhelyén élő legénység részére kellett fizetniök. Hövejen is ez történt 1837-ben, és minthogy a pénz összegében megegyezni nem tudtak, tört ki a veszekedés és egy csepp híján a verekedés is.

Hövejen a legénycéhnek még ma is élő hagyományai vannak, és él a «legények igazsága»-nak nevezett vőlegényfizetség is. Így a mai szokás sok tekintetben magyarázatot ad a periratok adataira is. A legénycéh ismertetését ezúttal mellőzzük, és csupán a fenti szokással kapcsolatban térünk ki pár mozzanatra.¹⁽⁴⁹⁾

A höveji legények is épp úgy, mint a környékbeli falvakéi, 18 éves koruk után a céhbe léphettek, «bekerestelkedhettek». E célból keresztapát választottak és azok a búcsú napján a kocsmában jó áldomás mellett a keresztelést elvégezték. A bekeresteltek voltak egy évig az első legények, akik tervezték, rendezték a legénység közös szórakozásait és vezették a legények fontosabb vállalkozását. Dolguk legutóbb többnyire csak a mulatságok, táncok rendezésében merült ki. De lényeges szerepük volt akkor is, ¹⁵⁰ha egyikük megházasodott és akkor tőle az «igazságot» kellett kikérni. Ez alkalommal az egész legénység felvonult az első legény vagy a legények vezetésével.

A szokás ma a következő formában él: A lakodalom napján estefelé a legények összegyülekeztek a kocsmában. Este; «estharangszó után», amikor a lakodalmi vacsorának is vége lett, két vőfény ment értük és ők nagy vígan, harsogó nótaszóval vonultak a lakodalmas házhoz. Ezt szokták énekelni:

*Este viszik a menyasszony ágát,
Elvesztették a negyedik lábát.
Addig asszony nem fekszel az ágyba,
Míg meg nem lesz a negyedik lába.*

Ezt énekelték egész úton, újra meg újra. Az egyik első legény vitte magával a rozmaringos, pántlikás botot, és amikor a lakodalmas házhoz értek, ezzel bekopogtatott. Bent már várták őket, és elől a gazdával az ajtóba álltak és meghallgatták az első legény verszetét, illetve a gazda felelgetett az első legény kérdéseire. Mert a legény mindjárt jó fennhangon megkérdezte, ahogy az ajtót megverte és azt kinyitották: «Van-e a háznak háza-ura, gazdája?» A gazda pedig felelt is rá: «Van!» És így folytatódott a kérdéssorozat:

*«A ház urának násznagya? –
Násznagyának vőlegénye –
Vőlegényének menyasszonya? –*

(Aki még húzni akarta, az a szöveget effélékkel is kibővítette:

*Menyasszonyának koszorúslánya? –
Koszorúslányának vőfélye? –)
Az én benyújtandó panaszomnak meghallgatója?» –*

A gazda aztán sorjában mindegyikre válaszolt. De a legénység és elől, a verset mondó első legény még kint állt az ajtó előtt és a küszöbre sem lépett. A vers aztán így folytatódott:

*«Uraim! Ha megengednék,
Hogy a kendtek küszöbére fölléphetnék,
Onnan én is bátrabban beszélnék.»*

«Csak tessék!» – biztatta őket a gazda és erre valóban a küszöbre is lépett az első legény és ott a következőket mondotta:

*«Uram, uram, kend vőlegény uram,
Álljon elém és hallgassa meg szavam.
Mivel a legénysorból kiléptél,
Azért mirőlunk is megemlékezzél.
Amiért mi idejöttünk:
Egy kemence kalács legyen a mi bériünk.
Egy kemence kalács, az is mézes-mázos legyen,
Hogy a mi szánk a bortól meg ne keseredjen,
Egy kihizlalt disznót vágtál-e számunkra is, egyet,
Úgy gondoltuk, a bort meginni erre a legjobb lesz.»*

A beköszöntésnek általános formája volt csupán ez, mivel a tréfásabb legények még a versbe «sok mindent belemondtak», hogy nevetni lehessen. Az ügyes első legényeket életük végéig is megemlegették tréfaikért. S

végül is a verset a következőkkel szokták befejezni:

*«Táncot is kérünk: három párat,
Amire a sarkantyúnk régen készen állott!»*

Ahogy aztán a vers véget ért, az ajtó körül csoportosult leányok elrikkantották magukat:

*«Teli van a borosüveg,
Éljen a legénysereg!»*

Ezzel meg is kezdődött a tánc: a zenészek hirtelen nótába kezdtek és a betóduló legények egy-egy lányt elkaptak a táncra. A menyasszonyt legelőbb az első legény táncoltatta meg, majd mindegyik legény pördült vele párat. A legutóbbi időben a kért «három tánc»: csárdás, keringő, és fox szokott lenni, és nem tartott tovább egyik sem egy nótánál. Ha aztán a táncot befejezték, megkapták az igazságot: bort vagy pénzt és a «kalinkót»: egy nagy fonott, kerek kalácsot. Ezt aztán a feldíszített botra, fokosra húzták, és az első legény, aki a verset elmondta, vállára vette és ezzel vonultak vissza a kocsmába. Bort szoktak kapni 5–10 litert, attól függően, milyen tehetős volt a vőlegény és pénzt is ahhoz mérten. A kocsmában már összegyülekeztek az öregebb legények is, és ahogy az «igazsággal» megérkeztek, a kalinkót megették, a bort megitták, illetve a pénzt is borra váltva «leeregették torkukon».

151Ez a szokás élt kis változtatásokkal a Hövejével szomszédos falukban is. Sarródon pl. a botot, amivel a lakodalmas háznál bekopogtatnak és amire a kalácsot húzzák, «buzogánynak» nevezik, Vitnyéden pedig az egész szokást nem «igazságkérésnek», «igazságtételnek», «legények igazságának», hanem «menyasszony-pördítésnek». De a szokás lényegében itt is ugyanaz. A gazdagabb falukban általában többet adtak a legénységnek.

Falubeliek házassága esetén minden zökkenő és veszekedés nélkül szokott történni az igazságkérés. De annál több huzavonára került sor, ha valaki vidékről nősült és történetesen nem szívelte a két falu legénysége egymást. Az idegen legényt, amennyire csak lehetett megsarcolták a falubeliek, még akkor is, ha a legnagyobb egyetértés volt köztük. Ha viszont valamiért megorroltak, éppen elég volt a vőlegénynek kielégíteni őket, olyan magas árban szabták meg a «legények igazságát». A vőlcseji legény, aki a periratban szerepel, mint látni fogjuk, hetvenkedéseivel hívta ki a hövejiek ellenszenvét. Szokták úgy is a legények, hogy egy nagyobb összeget tettek le, amint felvonultak a menyasszony házához, hogy a vőlegény «tegye a párját». Ha nem tette, elvonultak. Egyébként a legények ilyen esetben, ha vidékre vitték a menyasszonyt, délután esketés után jelentek meg az «igazságukért», mint az 1837-es perirati leírás is mutatja, nem sokkal a nászmenet útrakelése előtt.

Ha nem tudtak megegyezni, a legénység a kocsmába vonult, és ott fogadta a vőlegény követeit, aki üzengetett, ígéretet, csak hogy minél előbb mehessenek. Mert nagy szégyen volt az, ha valaki nem fizette meg az igazságot! Először is kellemetlen inzultusoknak volt kitéve a nászmenet, amint a periratokból is eléggé kitetszik. A legénység botokkal, kötelekkel, sőt kövekkel és záptojásokkal is felkészült, hogy megakadályozzák a faluból való távozást: a kivezető utakat elkötötték, az utakat botokkal elállták, és az útra indulni merész kocsikat, – legtöbbször persze a kisebb gyerekek – kövekkel és záptojásokkal megdobálták. «Örökös szégyen» maradt azon, aki nem fizette meg a kért összeget. «Ez még annyira sem becsüli a feleségét, hogy fizetett volna érte.» «Nem feleséget vitt ez, hanem csak cselédet!» – mondogatták erre is, arra is. S nem is mert többé az a falujába visszajönni, akinek lakodalmán nem fizették meg a

legények igazságát; még búcsúkor sem, amikor pedig a hetedik faluból is hazajött a menyecske és ellátogatott a rokon. De még a saját falujában is csúfolták, amíg csak élt.

Ha viszont nem volt a fizetés körül huzavona, a legénység nagy tisztességgel körülfogta a kocsikat és nótaszóval kísérte a falun végig, sőt a faluból is kikísérte egy darabon a nászmenetet. Ahol pedig elváltak, ott még szép búcsúzó is mondtak.

Ez volt tehát az a szokás, aminek említése és részben leírása ránk maradt az 1837-es fenti periratokban. Ugyan a szolgabíró jelentésében javasolja a vármegyének, hogy «méltóztassék a Tekintetes Nemes Vármegye annak eltöröltetését kegyesen megrendelni» de úgy látszik, arra már nem került sor, vagy ha el is rendelték, nem lett foganatja, hiszen a szokás úgyszólván a mai napig él.

A periratoknak a szokásra vonatkozó részét egyébként a következőkben közöljük:

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Takács Lajos: A höveji „legények igazsága” 1837-ben / A veszkényiek vallomása

A veszkényiek vallomása

«E Folyó Évnek Május hónapja 22-én Veszkényi lakos Madarász József mint Völegény, Veszkényből Hövejre ment Menyasszonyával Hövejen Házasságban Egybe adatásra, e' végre meghivott részént Nemes, részént Nemtelen érdemes számos Vendégeivel együtt Muzsika szóval 12. Szekéren, az össze adatás után a Hövei Legény-Sereg a' Menyasszony Pócza Ferencznek házához jött Dob szóval, és Madarász József Völegénytől 25. forintot kért Menyasszony költséget, Madarász József meg kínálta őket 3. Ezüst Pengő forinttal, de azt el nem vették, Midőn Menyasszonyával és éréntett Vendégeivel, kik között Mi is jelen voltunk, Veszkénybe menetelve az említett Szekereken meg indultunk, a Hövei Legény Sereg Nagy lármával, póznákkal és dorongokkal úgy jöttek előnkbe, mint a dühös ebekre, a' Falunak mind a' két végét kötéllel által kötván, utunkat állották, Böcskei Ferencznek lovát úgy 152 meg ütötték fejbe, hogy ujj Nyaklója el szakadt, és Epergyes Jánost Magát is meg ütötték, és mind addig le tartoztattak bennünket, míg erőszakoskodásokra 4. Ezüst Pengő forint, nekik le nem fizettetett. Noha Birájok és leg inkább Nagy Érdemü Nagyon Tisztelendő Plébános Urak, a' ki is jelen volt, minden móddal azon igyezekett, hogy őket le csillapítsa és békességet szerezzen, de semmi szó nem fogott rajtuk, még azt is mondotta valaki közülök, hogy a' Nemes Vármegye Tömlöczétül sem félnek, több velünk volt tistességes Asszonyok és Leányok, a' durungokat látván, a' lármát halván, az Agyon verekedéstől félván, Mennyegzős öltözettjeikben, ruhájokban vallott kárral sárban vizben kert alul gyalog, nagy Szégyennel futottak el Hövejbül tovább Ezer Ölnyi földre, ha nem engedelmestünk volna erőszakoskodásoknak, az ember halálos vereségjek meg is történt volna.

Minek utánna a' Közjónak tekintetébül köteleességünknek esmérjük ezen iszonyu rendetlenséget a' Nemes Vármegyénél bé jelenteni, hogy ezen rendetlenségnek meg gátolására a' leg czélaranyosabb rendelést meg tehesse, egyszersmind

Könyörgünk alázatossággal a' Tekintetes Nemes Vármegyéknél, Méltóztatnék a' Hövei Legénységet meg gyaláztatásunkért elég tételre szoréttani.

Mi pedig könyörgésünket újtván, maradunk álhatatosan A Tekintetes Nemes Vármegyének

Veszvényben, Május 23-kán 1837. Alázatos Szolgái:

Nemes Szőke János Völcsei lakos

Nemes Nagy József

Nemes Bella Sándor

Nemes Bella Ferencz

Nemes Zalka József

Veszvényi lakosok.»

(Sopron vm. kgy. iratok 5044/1837. Sopron vm. lt.)

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Takács Lajos: A hőveji „legények igazsága” 1837-ben / A völcsejiek vallomása

A völcsejiek vallomása

«...Minekutánna Veszvényi Madarász József Völegény által meg valánk hiva a' Mennyezőre, ugy hogy 22 ik Májusban jelennék meg Hővejen részünkre készített rövid magyar ebédre, ugy lett; el végezvén ebédünket leg ottan hallunk dobulást, a' melyre az által ellenben utszán tánszoló Ifjusághoz néhány korosabbak, és nevendékek tódultak. A' midőn pedig Veszvényből a' menyegzős nép szinte 13 Szekérrel elérkezik, ismét dobulás történt, kérdésünkre mit jelentene ez? azt kaptuk feleletül, hogy így a' szokás. – Ez utána el menvén a' lakodalmas Házhoz Öröm kiáltások között vissza tértünk a' midőn ott egy órát mulattunk és menni akarunk, láttyuk, hogy alul, és fellül egyik sorrul a' másakra ált vont rudazó kötelekkel le vagyunk zárva, és minden fél öllnyire dohány póznák valának a' kötelekhez támogatva, kétség kívül megtagoltatásunk végett, ha tsak a' mennyegzős nép 10. pengő forintokat le nem fizet, különben szépségessen el nem eresztik. – Erre el mentek némelly Menyegzői Előljárók a' Biróhoz, hogy a' Legénységre parantsolna szabad el botsájtásunk végett, de az is tsak fél vállal dudolgotott. – Végre alkudozni kezdetek a' Legénységgel tsak hogy az ütleget és késedelmet el kerüljék; haszontalan ígértek 2. v 3. pengő forintokat, meg sem hallgatták. – Erre a' Völtssei Tisztelendő Plébános ur nekik hajtot az által huzott kötélnek, és szerentséjére a' Lovak szügyének esett a' kötél, és el szakatt, leg ottan a' ottan a' Legénység a' durungokhoz kapdozott, és az utána induló mennyegzős népet tselőkekkkel fent tartóztatván, szinte tsak nagy nehezzen 5. pengő forintokban meg egyezvén, estve 7 órakor botsájtottak el, holott déllesti 3. órára várattattak Veszvénybe lakomára. Ily bárdolatlan uton állokat a' gyilkolásra el szántokat, tsonkértásra készeket, Törvénytelen Követelőket, reménylök a' Tettes Nemes Vármegye egyebeknek példányára érzékeny büntetés nélkül nem fog hagyni. – Mellyek hogy így történtek hitelyesen bizonyítottuk és személyes megbántásunk eránt alázatosan elégtételt kérünk.

Költ Völtsén September Holnapnak 22-ik Napján 837.

Ns Szőke János

Mint Völtségi köz birtokos stb...»

(Sopron vm. kgy. iratok 5044/1837. Sopron vm. lt.)

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Takács Lajos: A höveji „legények igassága” 1837-ben / A szolgabíró jelentése:

A szolgabíró jelentése:

«...A panaszlott Hövei legényeket, ugymint Tóth Istókot, Horváth Józsefet, 153Pócza Istókot, Molnár Mihályt, Tóth Ferkót, Szarka Pált, Horváth Pált, Polgár Józsefet, Nyikos Pált, Kotsis Mátét és Nyikos Istvánt eleibém rendelvén, az ellenek beadott panaszt előttek föl olvastam, megintvén őket, hogy az általok elkövetett Garázda tselekedetet, ugy amint történt igazán beszélek el; – Mellyre a legények meg vallották, hogy ugyan azon alkalommal midőn Pócza Ferencz leányának lakodalma volt, ő Nékik is a Gazdaháznál Multságjuk lévén Dob szóval a Mennyegzős házhoz mentek, de ottan minden illendőséggel viselvén magokat, Nyikos István a Völegénytül Ember emlékezetét fellül muló, 's divatozó szokás szerint ugy nevezett Legényék Igassága neve alatt 10. pengő ftokat kért; – Jól lehet magok is tudták azt, hogy kéréssek fölösleges volna, de mivel a Völegény hánykolódva azt beszélte, hogy többet fog a legényeknek adni, mint a mit kérni fognak, azért kívántak tőle nagyobb Summát; – Mellyre a Völegény Madarász József tsufiságbul fél Itze bor Árát igérvén nékik, azt mondta, hogy vélek semmi számvetése nem lévén menjenek haza tsufolván őket, hogy ha el nem takarodnak, maga közüllök ötöt is megver; – Nemes Bella Sándor is biztatta a völegényt, hogy ne adjon semmit nékik, ha erőszakot tennének srétre töltvén pisztolaikat, mind agyon lövöldözik őket, – a legények másodsor is vissza mentek fent mondott igasság pénzeket követelni, akkor ugyan a Völegény 5. vftokat igért, de azzal meg nem elégedvén botokkal föl készülve az utban lévő Mennyeközös (!) Népek eleibe szaladtak, a faluvégeket kötéllel keresztül kötvén, elmeneteleket akadályoztatták; – ezen alkalommal Varga János maga megvallotta, hogy ő egy lovat fejbe ütött, minthogy a kotsis el akarta tipratni és hozzájuk Ostorával tsapkodott. – Szarka Pali megvallotta, hogy Eperjes Jánost ő ütötte meg azért, mivel ötöt az előbb Nyakon tsapta. – Madarász József a legények által követelt Igasság pénz fejében 4. pengő ftokat Nyikos Pálnak kezében adván, ez pedig a Legényeknek azt föl mutatván, a botokat el dobálták, és a Mennyegzős Népeket el eresztették; – ki akarván tanulni azt, kinek tanácsára záratott el kötéllel a Falubul való ki járás, ne azt a panaszlott Felektől ki nem tudhatván, azt állították, hogy a falu végek el zárása Mindnyájoknak akarátja lévén, minthogy Sarródon hasonló alkalommal a Menyasszony ki vitéltül őket is a Faluvégeknek által kötésével tartóztatták le, és a Füzetésre illy módon kinszerítették.»

A legények vallomása szerint a veszkényiek pisztollyal lövöldöztek, de ezt a vallomást később módosították.

S végül:

«Minthogy pedig ezuttal értettem, hogy a *Legények Igassága* neve alatt több helyeken a Nemes Megyébe a Mennyegző alkalmával a vidéki völegényen önkényes pénzbeli követelések tétetnek, ezen ros szokás pedig már több helyeken a verekedésekre alkalmat nyújtott, méltoztassék a Tettes Nemes Vármegye annak eltöröltetését kegyesen megrendelni.»

Sopron 1837. nov. 6.

Csontos Istvány T. NSopron Vgyének Szolga birója.

(Sopron vm. kgy. iratok 5044/1837. Sopron vm. lt.)

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Haydn Teremtés című oratóriumának első soproni előadása 1804-ben

154 Csatkai Endre: Haydn Teremtés című oratóriumának első soproni előadása 1804-ben

Eddigi ismereteink szerint Haydn Teremtés című oratóriumának első soproni előadása 1805-ben volt. Tekintve, hogy a darabot először Bécsben 1799-ben mutatták be, ez az időpont is eléggé korai és még ez is a nagymester életében történt. Annál öröndetesebb, hogy egy újabban előkerült adat szerint nem ez a hatalmas mű bemutató előadása városunkban, hanem egy évvel előtte, azaz 1804. március 16-án már gyönyörködtette a soproniakat. Akkoriban I. Ferenc unokafivére, Ferdinánd főherceg katonáskodott városokban, kedvéért ide sereglett a környékbeli arisztokrácia. Ennek tagjai és a katonatisztek műkedvelő előadások és hangversenyek sorozatával kívánták szórakoztatni a főherceget, és ennek kapcsán került bemutatóra Haydn Teremtése is. Erről a következő a híradás a Pressburger Zeitung 1804. év március 23-i számában:

«am 16. d. wurde in Gegenwart Sr. Königl. Hoheit des Erzherzogs Ferdinand, des sämmtlichen Adels und aller Honoratioren in dem Gespanschafts-Saale, von dem sämmtlichen Officiercorps, derer die meisten musikalisch und einige Virtuosen sind, in Vereinigung mit mehreren Musikdilettanten, das berühmte Oratorium von Herrn Haydn: die Schöpfung gegeben. Die darin vorkommenden Parthien wurden durch folgende: als Raphael. Herrn Major Baron v. Zininger, Gabriel, Fr. Gräfin v. Radetzky; Uriel, Mad. Morawetz, Schauspielerin, abwechselnd mit Herrn Grünberg; Adam Hrn. Baron v. Zininger, Eva Comtesse Nanette v. Pejachevich, gesungen. Hr. Graf Ludwig v. Szecheny spielte das Fortepiano, und Herr Fuchs, Mitglied der hiesigen Schauspielergesellschaft dirigitte das Orchester. Die Chöre und anderen Instrumente waren sehr gut besetzt. Das Gantze machte einen nie empfundenen schönen und erhabenen Eindruck, und ward mit möglicher Präcision und allgemeinen Beyfall aufgeführt.»

Az előadás színhelye nincs már meg. Abban az időben a megyeháza ugyan a mainak a helyén, de a mainál sokkal kisebb épület volt, erkéllyel az utcára, a Kossow-ház felé eső résznek megfelelően. Eredetileg Széchényi Ferenc háza. Lajos fiát, tehát a Legnagyobb Magyar legidősebb bátyját, aki zenét is szerzett, fel is sorolja a jelentés a közreműködők között. Figyelemre méltó jelenség, hogy a főrangúak és a tisztek mégis maguk közé engedtek színészt és hivatásos zenészt is. Morawetz Eliz több éven át tagja maradt a soproni színháznak, úgy látszik, fő erőssége lehetett az ekkoriban nagyon élénk operai műsornak. A Pressburger Zeitung 1005-ben jelenti, hogy április 7-én önálló hangversenyt adott a színházban, mely alkalommal a katonazene karnagya, Postpischel fuvolázott, egy Kugrer nevű muzsikus pedig fagotton működött közre (369. lap).

Mikor 1805. március 22-én ismét előadták a Teremtést, akkor már Morawetz Eliz nem szerepelt. Radetzkyne most már Éva szolamát adta elő, de Gábrriel arkangyalét is megtartotta, felváltva énekelve azt Czebriánnéval. Urielt ismét Grünberg kapta, míg Raphael és Ádám szolamát Tóth látta el, akiben valószínűleg Esterházy jogtanácsosát kell keresnünk. Az angyalok karát Desfoursné, Chamrené, Homegné, Marx és Berger Kisasszonyok, továbbá Haselbeck, Baudics, München és Garda tisztek énekeltek, azaz két quartett. Mint karnagy Postpischel szerepelt. Az előadásról szöveggönyvet is nyomattak a szereplők feltüntetésével, egy példánya megvan a budapesti Orsz. Széchényi Könyvtárban.

Mai tudásunk szerint legközelebb 1829-ben adták elő Sopronban a Teremtést mégpedig Tóth József jogtanácsos kezdeményezésére és közreműködésével. Ez az előadás adott aztán alkalmat, hogy az erőket

egyesületbe tömörítsék és az utánpótlás kedvéért zeneiskolát alapítsanak, mely utóbbi mai napig fennáll, jelenlegi városi szimfonikus zenekarunk pedig a Teremtés 1829-es együttesében tisztelheti őseit. Ilyen módon a Teremtés előadásai Sopron zenei művelődésében különösen fontos szerephez jutottak.

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kárpáti Zoltán: Kitaibel Pál emlékének megünneplése

155 Kárpáti Zoltán: Kitaibel Pál emlékének megünneplése

„*Kitaibel* az első és hosszú időre egyedüli magyar természettudósunk, akinek híre, munkássága már a maga korában az ország határain kívül ismertté vált. Úttörő klasszikusunk, aki szerte a természetkutatók világában becsületet szerzett nemzetének és rászolgált arra, hogy hazájában a kegyelet fáklyája messze századokon át világítson emléke felett” – írja róla *Jávorka Sándor* életrajzának bevezetőjében.

1957. február 3-án volt születésének 200. évfordulója s a magyar természettudományos világ előre készült arra, hogy ezt az évfordulót Magyarország nagy fiához méltóan megünnepelhesse. Már 1956. tavaszán a Magyar Tudományos Akadémia Botanikai Főbizottsága *Soó Rezső* akadémikus, egyetemi tanár elnökletével elhatározta, hogy megkezdi a nagyszabású ünnepek előkészületeit, s ezért egy külön *Kitaibel-emlékbizottságot* hív életre. A kezdeményezés a botanikusoktól indult ki, mert hiszen *Kitaibel* elsősorban botanikus volt, s így is ismerik világszerte, de minthogy más tudományágakban, így a kémiában, ásványtanban, geológiában, állattanban is jelentős és több ízben feltűnést keltő eredményeket ért el, az emlékbizottságot úgy kívánta a Botanikai Főbizottság megszervezni, hogy abban más tudományágak képviselői is helyet foglaljanak. Így elnökül *Jávorka Sándor* akadémikust, titkáru *Kárpáti Zoltán* egyetemi tanárt, mint botanikusokat választották meg, míg a kémiát *Proszk János* akadémikus, egyetemi tanár, a geológiát *Vadász Elemér* akadémikus, egyetemi tanár, a zoológiát *Soós Árpád*, a Természettudományi Múzeum Állattárának osztályvezetője képviselték. A Bizottság munkájában még *Soó Rezső* és *Allodiatoris Irma*, a Természettudományi Múzeum tudománytörténeti gyűjteményének őre is igen intenzíven részt vettek.

Kitaibel emlékének megünneplését a Magyar Tudományos Akadémia, mint a hazai tudományos élet legfőbb irányítója vette kezébe. *Kitaibel* a később megalakult Akadémiának tagja ugyan még nem lehetett, de miután ő volt az, aki tervezetet dolgozott ki egy magyar tudós társaság megalakítására, úgy tekintjük őt, mint a Magyar Tudományos Akadémia megalakulásának előkészítőjét. Ezért is jelent meg *Tuzson János* tollából a halála 100. évfordulójára (1917. dec. 13.) írt megemlékezés a Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai felett tartott emlékbeszédek sorozatában.

Kitaibel egész működése a pesti egyetemhez kötött volt, s mint annak professzora hunyt el. Éppen ezért vonta be a Bizottság az ünnepség előkészítésébe a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemet is. Miután *Kitaibel* Nyugat-Magyarországon, az egykori Sopron megyei Nagymartonban, a mai burgenlandi Mattersburgban született, bizton számítva arra, hogy Ausztriában szintén meg fognak emlékezni róla, egyelőre magánúton igyekeztünk tájékozódni az osztrák tervekről is.

Először maga a Főbizottság indította meg akcióját annak érdekében, hogy *Jávorka Sándor* elkészült *Kitaibel*-életrajza az ünnepekig könyvalakban megjelenhessen, hogy ezzel is megadja az ünnepség méltó és maradandó keretét, majd pedig a különböző tervek, elgondolások megbeszélésére került a sor. Végeredményben az alakult ki, hogy az évfordulón szűkebb megemlékezést tartunk, a külföldi szakemberek

részvételével, a nemzetközi szinten rendezendő főünnepséget ellenben későbbi, alkalmasabb időpontban tartanánk meg, hogy a külföldről meghívandó résztvevőkkel botanikai kirándulásokat is rendezhessünk. Közben osztrák szaktársainktól, elsősorban *Wendelberger Gustav* egyetemi docenstől arról értesültünk, hogy ott hasonlóképpen tervbe vettek szintén már tavasszal egy *Kitaibel*-emlékünnepelet, amelyet az Osztrák Tudományos Akadémia a bécsi Zoologisch-Botanische Gesellschaft és *Kitaibel* szülővárosa rendezne. Még abban is kölcsönösen megállapodtunk, hogy a budapesti és ausztriai ünnepségek időpontját is meghatározzuk, hogy a kettő időpontja ne essék egybe, s így az ünnepségeken mind osztrák, mind pedig magyar szakemberek legalább küldöttségileg résztvehessenek. Felmerült egy kölcsönös, mindkét részről rendezendő autóbusszirándulás terve is. *Soó Rezső* akadémikusnak 1956. őszén, Bécsben, átutaztában még arra is alkalmat nyílt, hogy osztrák 156 szaktársakkal a részleteket személyesen is megtárgyalhatta. Közben *Jávorka Sándor* akadémikust *Eigl Maxentius* tanügyi főtanácsos (Oberschulrat) a Stegersbach-i (egykor a Vas megyei Szentelek) polgári iskola igazgatója arról értesítette, hogy *Kitaibel* szülővárosában: Mattersburg-ban megalakult egy helyi bizottság, hogy a város nagy fiának emlékére tartott ünnepélyt előkészítse. Így állt a helyzet, amikor 1956. októberének eseményei a terveket keresztülhúzták és a bizottság munkáját egy időre megbénították. De nem sokáig, mert a tudományos élet igen hamar újra teljes erővel megindult s így az előkészítés munkáját is folytathattuk. Magán az évfordulón, február 3-án ünnepélyt még nem lehetett tartani, de a magyar rádióban elhangzott *Jávorka Sándor* megemlékezése, ami a „Népszabadság” című napilapban meg is jelent. Ismét ment minden idehaza a maga útján. *Jávorka* kézírata a nyomdába került, a Magyar Tudományos Akadémia pedig biztosította az ünnepély költségeit. Amikor osztrák szaktársainkkal ismét felvettük a kapcsolatot, Bécsből azt a választ kaptuk, hogy Ausztriában az ünnepélyt a szülővárosban: Mattersburgban fogják megtartani. Itt megalakul a „*Paul Kitaibel Festkomitee*”, a helybeli gimnázium lelkes fiatal biológia-tanárával *Steiger Max*-szal az élén. Teljes lelkesedéssel benn van a bizottságban maga a város polgármestere: *Strodl Rudolf* építész s többek közt a már fentebb említett igen agilis *Eigl Maxentius* és *Gesellmann Hans* tanügyi főtanár és iskolaigazgató is. Megkezdik az ünnepség előkészítését, elsősorban azzal, hogy a *Kitaibel*-ről írt cikkekkel felhívják a közvélemény figyelmét városuk nagy szülöttjére s nagy tudományos jelentőségére. Így *Eigl* a „*Volk und Heimat*” hasábjain (IX/7. – 1956.), *Guglia Otto*, az oktatásügyi minisztérium állami főkönyvtárosa a „*Burgenland, Vierteljahrshefte*”-ben (1/3. – 1928. 59. old.), *Sauerzopf Franz*, az Eisenstadt (Kismarton) „*Burgenländisches Landesmuseum*” természetrajzi osztályának vezetője pedig előbb rövidebben a „*Burgenländische Heimatblätter*” c. folyóiratban (XIX/1. – 1957. 1–5.), majd részletesebben kidolgozva egy külön ünnepi füzet alakjában (Eisenstadt, 1957.) méltatják *Kitaibel*-t. (Később, ugyancsak *Guglia* tollából az „*Universum. Natur und Technik*” 1957. évi november 20. számában, a 633–636. oldalakon is megjelenik egy méltatás.)

Kitaibel nagymartoni szülőháza az ünnepség után

Az ünnepségre, amelyet a burgenlandi tartományi kormány kultúrosztályának közreműködésével május 25-ére terveztek, meghívják a magyar tudomány képviselőit is, mire a hazai Emlékbizottság megbízza *Máthé Imre* akadémiai levelező tagot, egyetemi tanárt, hogy a Magyar Tudományos Akadémiát, *Sárkány Sándor* egyetemi tanárt, hogy az Eötvös Loránd Tudományegyetemet, *Kárpáti Zoltán* egyetemi tanárt pedig, hogy a Kitaibel-emlékbizottságot képviselje a mattersburgi ünnepségeken. Az útlevélhez és vízumhoz szükséges személyes meghívó azonban adminisztratív okokból oly későn, három nappal az ünnepség előtt érkezett meg Mattersburgból, hogy az utazáshoz szükséges okmányok ily rövid idő alatt nem **157** voltak megszerezhetők. Így tehát Magyarország, sajnos, nem képviseltethette magát az ünnepségeken, s a kijelölt bizottság csak üdvözlő táviratot küldhetett.

A mattersburgiak a következő meghívót bocsátották ki:

Kulturreferat der Bgld. Landesregierung und Paul Kitaibel-Festkomitee der Stadtgemeinde Mattersburg.

„Gedenkfeier für *Paul Kitaibel* anlässlich der 200. Wiederkehr seines Geburtstages am 25. Mai 1957. in Mattersburg.

Das Kulturreferat der Bgld. Landesregierung und das Paul Kitaibel-Festkomitee der Stadtgemeinde Mattersburg erlauben sich Euer Hochwohlgeboren zur

Paul Kitaibel-Gedenkfeier höflichst einzuladen.”

Az ünnepség reggel 9 órakor kezdődött a *Kitaibel* szülőházának (Bahnstrasse 7.) falán elhelyezett emléktábla leleplezésével.

A prológot *Wutzlhofer Karl* tanító tartotta, majd *Strodl Rudolf* polgármester mondott üdvözlő beszédet. Ezt követően *Steiger Max* tanár leleplezte és átadta az emléktáblát. Az ünnepség első részének

befejezéséeként a helybeli egyesült férfikarok *Gesellmann Hans* vezényletével *Beethoven* egy művét adták elő.

Dél előtt 10 órai kezdettel a helybeli reál gimnázium dísztermében tartották az ünnepi ülést, a „Festakademiét”-t.

A műsor első számaként *Schubert* egy vonósnégyesét adta elő *Streng Rudolf* professzor a bécsi opera zenekarának tagjaival.

Csencsits Josef bevezetője után az üdvözlő beszédet *Bögl Hans* tartományi tanácsos (Landesrat), a burgenlandi tartományi kormány kultúrreferense tartotta. Ezt *Haydn* egy vonósnégyese követte, majd *Eigl Maxentius Kitaibel*ről, mint Burgenland nagy fiáról tartott előadást. *A Dreio Harry* tanár vezénylete alatt, a helybeli reál gimnázium énekkara által előadott Haydn-kórus után *Guglia Otto* állami főkönyvtáros ünnepi beszéde következett, s a műsort ismét zenemű, egy *Haydn*-vonósnégyes előadása zárta be.

Az ünnepség részleteiről *Eigl Maxentius* levélben, majd pedig a küldöttség tagjai később Budapesten személyesen is beszámoltak. Így tudtam meg, hogy az ünnepség előestéjén az osztrák rádió a „Reporter unterwegs” c. mindennapi közleménysorozatában *Strodl* polgármestertől és *Eigl*-től egy *Kitaibelre* vonatkozó interjút hozott.

A leleplezési ünnepélyen a polgármester a Budapestről küldött üdvözlő táviratunkat nyilvánosan felolvasta.

A reál gimnázium nagy, 400 személyt befogadó díszterme zsúfolásig megtelt. A közönség soraiban az Osztrák Tudományos Akadémia képviselőjeként *Marinelli* professzor, a bécsi egyetem részéről pedig *Wendelberger* docens volt jelen. A burgenlandi tartományi kormányt az üdvözlő beszédet tartó *Bögl* tanácsoson kívül még *Lentsch* tanácsos, és *Dr. Posch*, a tartományi kormány hivatalfőnöke is képviselték.

Az ünnepélyvel kapcsolatban kiállítást is rendeztek, amelynek legértékesebb darabja a bécsi Nationalbibliothek által rendelkezésre bocsátott háromkötetes „Descriptiones et Icones” volt, de ki volt állítva a bártfai ásványvizekről írt munka, *Kitaibel* levelének fotokópiája, *Schuster* munkája, néhány *Kitaibelre* vonatkozó bejegyzéssel. Az ünnepséggel kapcsolatban felmerült egy helybeli *Kitaibel*-múzeum létesítésének, egy nagyobb szabású emlékmű felállításának gondolata, valamint az a javaslat, hogy a helybeli gimnázium vegye fel *Kitaibel* nevét.

Közben a hazai ünnepség előkészületei nagy léptekkel haladtak előre, az illetékesekkel való tárgyalás után az időpontot június 8-ában határozták meg, s megindult a külföldről meghívandók névsorának összeállítása és a meghívó szétküldése.

A magyar és latin nyelven kiadott meghívó szövege a következő:

„A Magyar Tudományos Akadémia
és az

Eötvös Lóránd Tudományegyetem az úttörő nagy magyar természetkutató, a magyar föld kincseinek első
felfedezője, a pesti egyetem tanára,

Kitaibel Pál

születésének 200-ik évfordulója alkalmából emlékünnepelet rendez, amelyre tisztelettel meghívjuk.

Az ünnepélyt 1957. június hó 8-án de. 10 órakor tartjuk a

Magyar Tudományos Akadémia
üléstermében

(Bp. V., Roosevelt tér 9.)

158 *Tárgysorozat:*

1. Elnöki megnyitó.

2. *Jávorka Sándor:*

Kitaibel Pál élete és botanikai munkássága.

3. *Tasnádi-Kubacska András:*

Kitaibel, a magyar föld felfedezője.

4. *Proszk János:*

Kitaibel mint kémikus.

5. *Réthly Antal:*

Kitaibel az úttörő geofizikus.

6. Zárószó.

Academia Scientiarum Hungarica una cum Universitate Litterarum ac Scientiarum Budapestinensi de Rolando Eötvös nominata die VIII. Junii anni MCMLVII hora X. antemeridiana in domo Academiae Scientiarum Hungaricae sollemni consessu celebrabit memoriam

Pauli Kitaibel

Universitatis Pestinensis professoris, qui abhinc ducentos annos natus primus in Hungaria rerum naturam investigavit incredibili animi ardore repperitque soli patrii divitias.

Initium festi consessus sollemni oratione auspicabitur praeses, deinde *Alexander Jávorka* exponet Pauli Kitaibel vitae cursum assiduosque in scientia botanica labores, post *Andreas Tasnádi-Kubacska* studia eiusdem in solo Hungariae reperiendo cognoscendoque tractabit, tum *Johannes Proszk* disseret de studiis Kitaibelianis chemicis, postremo *Antonius Réthly* merita Kitaibeli de geophysicis complectetur.

Es igitur, qua par est, reverentia invitamus Vos ad hunc consessum sollemnem et speramus fore ut eidem interesse non dubitetis.”

Nemsokára egymásután érkeznek részben intézményektől, részben egyes szaktársaktól válaszok, levelek, táviratok a meghívókra. Részben üdvözlések, részben pedig a személyes részvétel vagy a távolmaradás bejelentése.

Közben elhagyta a sajtót *Kitaibel Pál* életrajza *Jávorka Sándor* akadémikus tollából az Akadémiai Kiadó kiadásában, amely a nevezetes jubileum méltó kifejezője.

Közeledett az ünnepség napja. A megelőző napokon sorra érkeznek a külföldi vendégeink: Így Csehszlovákiából *Hruby Karel*, a prágai Károly-Egyetem professzora, a Csehszlovák Botanikai Társaság elnöke, a jeles genetikus, *Dostál Josef*, szintén a prágai Károly-Egyetem professzora, a nálunk is közismert növénygeografus, az új Csehszlovák flóra (Kvetena C. S. R.) szerzője, *Pilát Albert*, a prágai Nemzeti

Múzeum Botanikai Osztályának igazgatója (itt őrzik az „Icones”-nek *Schütz* által készített eredeti festményeit, és *Waldstein* gyűjteményét), kiváló mykológus, akinek gomba-atlászai és dendrológiája nálunk is jól ismert és *Futák Ján*, docens, a Szlovák Tudományos Akadémia pozsony-bratislavai Geobotanikai Laboratóriumának vezetője, több geobotanikai mű szerzője.

A Román Népköztársaságból Kolozsvárról *Nyárády Erazmus Gyula*, a román akadémia r. tagja, állam díjas, több rendszertani és növényföldrajzi monográfia szerzője és az új román flóramű: a „Flora RPR”. felelős szerkesztője, *Csűrös István* docens, a kolozsvári magyar Bolyai-Tudományegyetem Növényrendszertani és Növényföldrajzi Tanszékének vezetője, növénygeografus, valamint Bucurestiből *Todor Jon*, az ottani mezőgazdasági felsőoktatási intézmény: az „Institutul Agronomic” Növényteni Intézetének vezetője, szintén növénygeografus.

Lengyelország küldötte *Madalski József*, a wroclawi tudományegyetem Gyógyszerész-növényteni Intézetének vezetője, jeles szisztematikus és növénygeografus, a lengyel flóra képes atlaszának szerzője volt.

A Német Demokratikus Köztársaságból *Grümmer Gerhard*-ot a greifswaldi egyetem docensét, a növények egymásrahatásáról: az allelopathiáról írt, nálunk is ismert könyv szerzőjét és feleségét üdvözölhetjük.

Ausztria szakemberei meghívásunknak nem tudtak sajnos eleget tenni, viszont igen nagy örömmel üdvözölhetjük *Kitaibel* szülővárosának: Mattersburgnak négytagú küldöttségét *Strodl Rudolf* polgármester, *Steiger Max* tanár, *Eigl Maxentius* és *Gesellmann Hans* tanügyi főtanácsosok személyében. Az ünnepségen különben részt vettek még az éppen Budapesten tartózkodó *Krippel Eduard* és felesége *Krippelová Terézia*, a pozsonyi Szlovák Akadémiai Geobotanikai Kutatóintézet kutatói is.

Itt kell megemlítenem, hogy utazási nehézségek miatt megkésve bár, de az ünnepség után megérkezett a Szovjetunió küldötte *S. S. Sztankov*, a moszkvai Lomonoszov-Egyetem [159](#)professzora, akinek *V. I. Talievvel* írt munkája a Szovjetunió európai részének flórája, már II. kiadását érte el, valamint a Német Szövetségi Köztársaságból *Markgraf Friedrich* egyetemi tanár a münchen-nymphenburgi Botanikuskert igazgatója, akinek rendszertani, főként pedig a Balkánon, elsősorban Albániában végzett növényföldrajzi kutatómunkássága szakkörökben közismert.

Emléktábla
Kitaibel szülőházának falán

Elérkezett az ünnepség napja. A Magyar Tudományos Akadémia virágokkal feldíszített előadótermében, *Kitaibel* márvány mellszobrával az emelvény háttérében zajlott le az ünnepség. Az előcsarnok tárlóiban elhelyezve a közönség *Kitaibel* munkáiban gyönyörködött. A közönség soraiban kedves külföldi vendégeink és a magyar természettudomány kiemelkedő reprezentánsai és művelői szinte teljes számban foglaltak helyet, a dobogón az elnökség.

Az ünnepélyt *Erdey-Gruz Tibor* a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára nyitotta meg. Rövid beszédében méltatta *Kitaibel Pál* jelentőségét és üdvözölte külföldi vendégeinket. Ezután külföldi vendégeink üdvözlő beszédei következtek. *Nyárády Erazmus Gyula* a román Tudományos Akadémia üdvözlését tolmácsolta magyar nyelven, méltatva *Kitaibel* jelentőségét a román flórakutatásban és ismertette azokat a romániai fajokat, amelyek *Kitaibel* munkássága révén lettek ismertek. *Hruby Karel* szintén magyar nyelven a Csehszlovák Botanikai Társaság nevében üdvözölte a magyar szaktársakat, *Pilát Albert* a prágai Nemzeti Múzeum nevében latinul mondta el üdvözlő beszédét. Megkapó volt, amikor a magyar tudomány fellegvárában a nemzetközi tudományosság nyelvén a következő szavak hangzottak el:

„Celeberrimi sodales!

Secto Botanica Musei Nationalis Pragae invitationem ad concessum sollemnem in memoriam Pauli Kitaibel recepit.

In herbario nostro pluri holotypi Kitaibeliani ad plantas hungaricas, a comite Waldstein hereditate traditi asservantur. Qua de causa Museum nostrum cum persona memoriaque clara cel. P. Kitaibel mult is modis coniunctum est.

Spero, mihi possibile erit in hoc concessu sollemnem particeps esse et sermone brevissimo memoria claram

cel. P. Kitaibel consalutare.”

Madalski József a Lengyel Tudományos Akadémia, *Futák Ján* pedig a Szlovák Tudományos Akadémia üdvözlését adta át németül, végül *Eigl Maxentius* rövid német bevezető után *Kitaibel* szülőváros nevében magyarul beszélt, többek közt, kijelentve, hogy „*Kitaibel* közös büszkeségünk. Nálunk született, Önöknél dolgozott.”

Erdey-Gruz Tibor felszólítására *Kárpáti Zoltán*, a *Kitaibel*-bizottság titkára ismertette az üdvözléseket.

A *Szovjetunióból*: *Aliev*, az Azerbaidzsáni Tudományos Akadémia elnöke;

Ausztriából: *Mattersburg*, *Kitaibel* szülővárosának előljárósága, *Gams H.* egyetemi tanár, az innsbruck-höttingi Botanikai Intézete nevében, *Höfler K.* egyetemi tanár, a bécsi Tudományegyetem Növénytani Intézetének igazgatója, *Wendelberger* [160](#)G. egyet. docens Wien-ből, *Kielhauser G.* Landeck Tirolból;

a *Német Demokratikus Köztársaságból*: Prof. *Borriss*, mint a greifswaldi Ernst Moritz Arndt Egyetem rektora; prof. *Friedrich H. C. W.* a berlini Német Tudományos Akadémia nevében; prof. *Mothes K.*, mint a Deutsche Akademie Leopoldina der Naturforscher elnöke; prof. *Müller-Stolz*, a potsdami Pedagógiai Főiskola Botanikai Intézetének igazgatója, Prof. *Passarge H.* Eberswaldéből, Prof. *Schwarz O.*, mint a jénai Tudományegyetem Speciális Botanikai Intézetének vezetője és a Thüringiai Botanikai Társaság elnöke;

a *Német Szövetségi Köztársaságból*: Prof. *Renner O.*, a Müncheni Tudományegyetem Növénytani Intézetének vezetője, Prof. *Zimmermann W.*, a Tübingeni Tudományegyetem Alkalmazott Növénytani Intézetének igazgatója;

Csehszlovákiából: Prof. *Hruby K.*, a csehszlovák botanikai társaság elnöke, *Pilát A.*, a Prágai Nemzeti Múzeum Növénytani Osztályának igazgatója, *Hanusin D. J.* a bratislava-pozsonyi Szlovák Múzeum igazgatója, Prof. *Prát S.* akadémikus;

Lengyelországból: Prof. *Szafer W.*, a warszawai Tudományos Akadémia nevében, Prof. *Kulczynski S.*, a warszawai Egyetem tanára, Prof. *Pawlowski B.* és *Medvecko-Kornas* Kraków-ból, a Lengyel Tudományos Akadémia Botanikai Kutatóintézetéből;

Romániából: Prof. *Georgescu C. C.* Bucuresti-ből, a Román Tudományos Akadémia nevében, Prof. *Gusuleac M.* Bucuresti-ből, Prof. *Pop E.* Kolozsvárról;

Jugoszláviából: Prof. *Horvat I.* Zagreb-ből, *Petkovic K.*, a belgrádi Szerb Tudományos Akadémia nevében;

Franciaországból: a párisi Muséum National d’Histoire Naturelle igazgatósága; Prof. *Emberger*, a Montpellier-i Botanikai Intézet nevében;

Olaszországból: Prof. *Ciferri R.*, a páviai egyetem nevében;

Angliából: Prof. *Walton J.*, a glasgowi egyetem botanikai osztálya nevében;

Finnországból: Prof. *Kalela A.*, *Niilo K.*, *Tuomikoski R.* Helsinkiből a Zoológiai-Botanikai Társaság

nevében, valamint ugyancsak Helsinkiből Prof. *Palmgren A.* ny. egyetemi tanár küldtek üdvözetet.

Ezt követték a tárgysorozat szerint *Jávorka Sándor*, *Proszta János*, *Tasnádi-Kubacska András*, majd *Réthly Antal* előadásai. A külföldi vendégeink közül *Pilát Albert* német nyelven tartott előadásában a prágai Nemzeti Múzeum Növénytani Osztályán *Klástersky J.* kutatásait ismertette, amelyeket az ottani herbáriumban őrzött *Waldstein-féle* anyagban levő *Kitaibel-féle* típusokon fáradságos munkával végzett.

Néhány rövid zárószóval az ünnepség véget ért, majd külföldi vendégeinknek az Akadémia *Jávorka Kitaibel*-életrajzának egy-egy példányát nyújtotta át ajándékként.

A délután azzal telt el, hogy a vendégek előbb a Növénytárat tekintették meg, ahol *Zólyomi Bálint* akadémiai levelező tag, a Növénytár igazgatója tartott ismertetőt és mutatta meg a jelenlevőknek a múzeumot, utána pedig az egyetemi Botanikuskertbe látogattak el vendégeink, ahol a Kert igazgatója: *Soó Rezső* akadémikus látta vendégül és vezette a vendégeket. A napot a Gellért-szálló terraszán tartott társasvacsera fejezte be.

Másnap, 9-én, az Akadémia autóbusszal társasutazást rendezett a vendégek részére, amelyen a hazai szakemberek szélesebb rétege is részt vett és így alkalmuk nyílt vendégeinknek is arra, hogy a magyar kutatókat közelebbről megismerhessék. Az idő a lehető legkedvezőbb volt. Első megállónk a Velencei-tó közelében volt, ahol a jelenlevők a szikes réteket tanulmányozhatták. Innen Csákvárra vitt utunk, az ország egy igen érdekes pontjára, ahol *Boros Ádám* vezetésével a keleti gyertyán (*Carpinus orientalis*) termőhelyét tekintettük meg, s ahol *Zólyomi Bálint* akadémiai levelező tag a dolomit jelenséget ismertette és demonstrálta a helyszínen. Vendégeinket igen érdekelte ez a hely, s legtöbbjük bőven be is gyűjtötte az érdekes növényeket. A következő állomás Balatonfüred volt, ahonnan ebéd után Tihanyba mentünk s a Biológiai Kutatóintézet és az egyéb nevezetességek megtekintése után indultunk újra hazafelé kitűnő hangulatban és élményekben gazdagon.

Vendégeink legnagyobb része nem sietett haza, hanem a következő napokban felhasználta magyarországi tartózkodását arra, hogy szakintézményeinket meglátogassa és az ország különböző részeibe kirándulásokat [161](#)tegyen. A hazai szaktársak most már egyénileg vállalták a vendégek kalauzolását. Így megtekintették Budapest nevezetességei mellett szinte valamennyi botanikai intézményünket. Többen fordultak meg Vácrátóton is, a Magyar Tudományos Akadémia Botanikai Kutatóintézetében, ahol különösen a botanikuskert egészen újszerű fejlődéstörténeti rendszertani csoportja keltett igen nagy érdeklődést. Mivel legtöbbjük terepkutató botanikus volt, kisebb-nagyobb gyűjtőkirándulásokat is tettünk velük a Budai- és Visegrádi-hegyekbe, a Csepel-sziget homokjára és ligeterdeibe, a Bugaci-pusztára, a Dabas körüli turjánvidékre, a Mecsekbe, a Gömör-Tornai Karsztra, a Hegyaljára, stb.

Ez a közvetlen együttlét a külföldi szaktársakkal igen hasznos és eredményes volt egymás megismerése és megbecsülése terén, s kiindulópontja lett tartós nemzetközi tudományos kapcsolatoknak is. Kedves vendégeink hazautazásuk után írt leveleiből mindig kicsendül az, hogy a magyarországi napok kedves emlékükhöz s jelentős élményük marad. Legtöbbjűkkel azóta is állandó levelezésben állunk, s ez egyik legszebb bizonyítéka a nemzetközi tudományos kapcsolatok nélkülözhetetlen jelentőségének és fontosságának.

A beszélgetésekből így tudtam meg pl. azt, hogy Mattersburg városa *Kitaibel* szülőházát meg szándékozik vásárolni és azt múzeumnak berendezni. Osztrák vendégeink máris vittek tőlünk és azóta is állandóan kapnak anyagot a múzeum céljaira.

Az egykori Sopron megye szülöttének és városunk volt kisdíákjának, *Kitaibel Pálnak* emlékét így ünnepelte

meg a magyar természettudományos világ nagy nemzetközi részvétellel és érdeklődéssel. Kegyeletét és hálóját róttá le Budapest és a szülőváros. A magyar városok közt Sopron az, amelyet Kitaibelhez Budapest után a legtöbb kapcsolat fűz. Azonban mind a mai napig semmi külső jelét ennek senki nem találja, aki a múltjára és nagy embereire oly büszke és emlékeiket oly híven megörökítő város ódon utcáit rója. A fenti ismertetéssel arra is fel akartam hívni az illetékesek figyelmét, hogy legfőbb ideje volna *Kitaibel* emlékét valamilyen alakban, egy a volt iskolája falán elhelyezett emléktáblával, egy intézménynek, utcának, vagy térnek elnevezésével megörökíteni.

Az ország kereteit még oly hosszú idő múltán is messze túlnövő hírnevű, ma is oly nagy megbecsülésben részesülő tudós ezt igazán megérdemelné, de ezzel egyben városunk önmagát is megtisztelné.

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kárpáti Zoltán: Kitaibel Pál emlékének megünneplése / Die Kitaibel–Festlichkeiten anlässlich der 200. Wiederkehr seines Geburtstages Von Dr. Z. Kárpáti

Die Kitaibel–Festlichkeiten anlässlich der 200. Wiederkehr seines Geburtstages Von Dr. Z. Kárpáti

Am 3. Februar 1957 war die 200. Wiederkehr des Geburtstages von Paul Kitaibel, dem hervorragenden ungarischen Naturforscher und Schüler des Soproner Kath. Gymnasiums Da *Kitaibel* Professor der Botanik und Chemie an der Universität Pest war und seine ganze wissenschaftliche Tätigkeit das damalige Ungarn betraf, hat die Ungarische Akademie der Wissenschaften schon im Frühjahr 1956 beschlossen, eine Festlichkeit vorzubereiten.

Da *Kitaibel* im heutigen burgenländischen Mattersburg (in dem ehemaligen Soproner Komitat liegenden Nagymarton) geboren ist, wurde auch in der Geburtsstadt eine Festlichkeit abgehalten, die am 25. Mai 1957 stattfand. Es wurde eine Gedenktafel am Geburtshaus enthüllt, darauf folgte eine Festakademie, in welcher mehrere Vorträge über die Tätigkeit und Bedeutung *Kitaibels* abgehalten wurden.

Die Festsitzung in Budapest wurde am 8. Juni 1957, im Saale der Ungarischen Akademie der Wissenschaften unter Teilnahme zahlreicher ausländischer Fachleute, der Delegation der Geburtsstadt Mattersburg und der Repräsentanten der ungarischen Naturwissenschaften abgehalten. Die ausländischen Teilnehmer, ferner diese Persönlichkeiten und Institutionen, die diese Festsitzung aus dem Auslande begrüsst haben, sind im ungarischen Text angeführt, wo auch das Programm beider Festlichkeiten bekanntgegeben ist. Nach der Festsitzung wurde für die ausländischen Gäste und ungarischen Fachleute am 9. Juni 1957 eine botanische Excursion mit Autobus in das Vértes-Gebirge und zum Balaton-See veranstaltet.

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kubinszky Mihály: A hatvan éves pozsonyi és fertővidéki vasutak keletkezése

162 Kubinszky Mihály: A hatvan éves pozsonyi és fertővidéki vasutak keletkezése

A Sopron gócpontú vasúthálózat kiépülésének kevésbé ismert, de hosszú és fáradságos szakasza zárult le hatvan évvel ezelőtt, amikor negyed évszázados küzdelem után megépült a «soproniak kedvenc vasútja», a Pozsony–Sopron vonal, s ugyanakkor megnyílt a kisebb «harcok» árán épített, de a város szempontjáról

ma is fontos Fertővidéki vasútvonal.

Már a hetvenes évek elején, amikor Sopront még csak a Déli Vasút vonala érintette, engedélyt szerzett magának a Vágvölgyi Vasút¹⁵⁰, hogy Pozsony és Sopron között vonalat építsen, s ezzel a Felvidék termékeit Sopronon át szállíthassa délre. Sajnos ez a terv, mely Sopron fellendülését bizonyára előmozdította volna, akkor nem valósult meg. A soproniak azonban nem tudták elfelejteni ezt a lehetőséget, és erőfeszítéseik a vonal megépítése érdekében nem lankadtak.

Egy évtizeddel később, 1885. jan. 14-én a városi tanács közgyűlése elhatározta a pozsonyi vasút ügyének támogatását, s e célból külön bizottságot hívott életre. Összeköttetésbe lépett a tanács Ruszt, valamint Pozsony városokkal is. Az építést főleg az tette időszerűvé, hogy a Budapestről kiágazó országos hálózat kiépülése előrehaladt, és a Komárom–Kelenföld vonal megnyitásával létrejött a közvetlen összeköttetés Nyugat-Magyarország és a főváros között. A Sopron és Pozsony közötti vasút ehhez csatlakozott volna. Sürgette ezenkívül a megvalósítást, hogy a Szombathely és Pozsony közötti rivális vasútvonal ügye, mely a Fertő keleti partvidékére volt tervezve, már előrehaladottabb állapotban volt. Ezért Pozsony városa inkább a szombathelyi vasutat pártolta, mint a sopronit. Sopron átiratokban meg akarta győzni az illetékeseket, hogy a Fertő nyugati partja sűrűn lakott szőlőműveléssel, fejlett mezőgazdasággal rendelkező terület, ezenkívül több kőbánya is jutna vasúthoz, míg a szombathelyi vonal Moson megye ritkán lakott, terméketlen, lápos vidékét szelne át. Akadályt képez az a téves felfogás is, melyet Budapesten sajnos még Kemény miniszter is magáévá tett, hogy az észak-dél összeköttetéseknek érinteniök kell az ország fő gócpontját, a fővárost. Ezzel szemben Sopron megye lelkesen pártolja az újból felvetett tervet, és elhatározza, hogy inkább ezt támogatja, mint azt a már korábban felvetett tervet, mely Lövénytől kíván Eszterháznál át észak felé vonalat építeni.

Sopron város tehát tárgyalásokat kezdeményez mind a GYSEV, mind a Déli Vasúttal. A kérdés akkor látszik kedvező mederbe jutni, amikor egy Dunst Gusztáv (nomen est omen!) nevű altábornagy felkarolja a vasútépítés kérdését. Sajnos, mint később kiderült, a soproniak hiába várták a vállalkozó magas rangjától a vasútépítés sikerét. Dunst előbb a Sopron–Ebenfurt-i vonalból kiágazóan Kismartonon át vezető nyomvonalra kapott előmunkálati engedélyt, de miután Sopron tiltakozott, hogy a vonalnak nem közvetlen kivezetése rontja Sopron esélyeit a forgalom nyújtotta gazdasági fellendülés terén, – ettől eltért és közvetlen Sopron–Pozsony közötti vonalvezetésre szerzett előmunkálati jogot. Dunst mögött német tőkecsoportok álltak, így elsősorban az Erlanger bankház, mely már a GYSEV építése idejéből ismeretes volt a soproniak előtt. Jelentkezett egy másik, Tauber nevű vállalkozó is, ki angol és francia tőkével «kecsegtetett» és vasútját Czinfalván és Kismartonon át kívánta vezetni, de a város kitért Dunst mellett.

Dunst el is küldte mérnökeit, Hasslicht Jankát és Zeller Edét Sopronba, kik a vasúti bizottság leglelkesebb tagjával, Szilvássy Mártonnal több napig tartó helyszíni szemlét és megbeszélést tartottak. Ennek során elvetették a vonalnak Soprontól délre való kiágazását és az alábbi vonalvezetést ajánlották: «A vasút a déli pályaudvarról ágaznék ki, a Gysev ebenfurti vonalát felülhidálná a Czinke malom alatt, s ívben, jóval a Lähne-féle tanintézet felett, a bécsi domb oldalára emelkedik, s itt halad a Ritter-féle magtár háta mögött a közúton át. A város fala melletti marhahajton haladva ¹⁶³jut el a Szt. Mihály kapu elébe, ahol a városi plébános kertjének a nyugati szélén megállóhely lesz. Innét a vonal rézsutosan átszap a gyepmesteri lakás alá, s onnan az Edelbrunn felé tartva a Kroisbacher Steg düllőn át lefut a Zirkenteichi düllő halmaira. A csallán kertet jobbra hagyva a marha legelőnél oda huzódik az ország útja mellé.» Vele párhuzamosan halad a fegyházig, hol állomás lesz. A vonal további nyomvonalát eredetileg Meggyestől északra akarták a hegyháton átvezetni, az 1886-ban elkészült tervek szerint azonban a vonal már délebbre áthaladt volna a Fertő völgyébe, hol Fertőrákosnak is lett volna állomása. Innen Meggyes, Ruszt, Okán át vezetett volna

északra. Fertőféregyházától Pozsonyig a vonal nagyjából ott épült meg, ahol azt már akkor tervezték. Széleskuton és Nezsideren át vezet Parndorfba, hol a brucki vonallal találkozik. Innét északi irányba haladva éri el Körtvélyes és Köpcsényen át Pozsonyt. Eredetileg 18%-os emelkedéseket vettek figyelembe. A mérnökök elképzelése szerint a körülmények «gyönyörű vonal» építését teszik lehetővé. A folyómérföld költségeit 30.000 Ft alatti összegre becslik. Végül, hogy a kihagyott községek és Kismarton is támogassák a tervet, Dunst kilátásba helyezi Margita, Kismarton és Cinfalva bekötését szárnyvonal segítségével. A vasútépítés konkrét támogatására Sopron város elhatározta²⁽⁵¹⁾, hogy 50.000 Ft törzsrészvény jegyzésére kötelezettséget vállal, ezenkívül a város tulajdonában lévő területeket ingyen bocsátja rendelkezésre, juttat téglát, követ és homokot saját bányáiból. Az engedélyesek között most már Sopron város is szerepel, hogy ezzel is nyomatékot adjon a vasútépítés ügyének. Valóban kedvezően is nyilatkozik Kemény miniszter és Baross Gábor akkori államtitkár is. Ők mellékvonal építését tartják reálisnak, mert a fővonalból a két város helyett a tranzitforgalmat lebonyolító vállalkozás húzza a hasznot. Bár ez az álláspont mai szemmel nem helyeselhető, az érdekeltek akkoriban kénytelenek voltak elfogadni. A pozsonyi híd nagy költségei miatt az államférfiak a közúti hídon át gőztramway-t javasoltak. A szombathelyi vonallal való párhuzamosság elkerülése miatt azonban egyelőre csak a Parndorf–Sopron szakasz engedélyezését helyezték kilátásba, és a vállalkozókat a szombathelyi vasúttal való megegyezésre igyekeztek szorítani. Ezt azonban a Pozsonyban székelő szombathelyi vasút elutasította. A mérnökök időközben elkészítették a Parndorf-ig vezető terveket s az 1886. év végén megtörtént a közigazgatási bejárás.³⁽⁵²⁾ Később a minisztérium megadta az előmunkálati engedélyt a Parndorf–Pozsony közötti szakaszra is. A közigazgatási bejárás nyomán a minisztérium a vonal építési költségeit 4,415.000 Ft-ban állapítja meg, ezenkívül több mint 2 millió Ft-ban szabja meg a pozsonyi közúti és vasúti híd költségeit. A város az összeget túl magasnak tartja. Ennek ellenére megindul a részvények elhelyezése.

Mivel Dunst a vasútépítést sem ebben, sem a következő években nem kezdte meg, irányában a bizalom kezdett meginogni. A város sürgető kérdéseivel szemben a németországi gazdasági válságra hivatkozott. Végül 1891 októberében a polgármester a Dunst-féle vállalkozást megbukottnak jelenti. Ez az újabb kudarc annál érzékenyebben érintette a várost, mert időközben az ország vasúthálózata mind jobban kiépült. Szerencsére újabb vállalkozóban nem volt hiány, 1892-ben a város kiterjedt tárgyalásokat folytatott Burckhardt berlini bankárral, és annak bécsi megbízottjaival. Megállapodás azonban mégsem jött létre, ugyanúgy, mint a pesti Réthei nevű vállalkozóval sem, miután mind a kormány, mind a pénzügyi körök bizalmatlanok lettek a megvalósításban oly sokáig késlekedő vasúttal szemben. A vonal várható gazdasági eredményeire vonatkozólag ugyan több számítás is készült, de valamennyi nehezen ellenőrizhető becsléseken alapult.

Végül is a vállalkozás ügye lassan olyan emberek kezébe került, akik egyrészt kellő külföldi tőkés kapcsolattal rendelkeztek, másrészt ugyanakkor Budapesten ¹⁶⁴is járatosak voltak «magasabb berkekben» Már 1891-ben megalakult a «Dunántúli hév Rt.», Szájbely Gyula képviselő elnöklete alatt. Ez a részvénytársaság voltaképpen a «Münchener Localbahn A. G.»-nak volt az előretolt helyőrsége. Vele és a Vas megyei közéletben, valamint az idézett helyi érdekű vasútnál is nagy szerepet játszó szentmártoni Radó Kálmánnal lép most összeköttetésbe a pozsonyi vasútvonal szorgalmazására újjáalakult városi bizottság, Haller Sándor gróf vezetésével. Haller legelőször is a város anyagi támogatásának megemelését javasolja, s ez valóban meg is történik. Sopron 1893. júniusában 100.000 Ft, majd később 1895-ben még további 50.000 Ft részvény jegyzésére kötelezi magát áldozatkész rugalmassággal. A soproni polgárság is szépen kiveszi részét a jegyzésből s 1894-ben kb. 60 000 Ft törzsrészvényt vesz át. A nehézségek most már csak inkább az anyagiak még hiányzó részének előteremtésére korlátozódnak. Az államtól is kérnek segílyt, amint ez vasútvonalak építésénél szokásos. Az állam azonban épp ekkor kötött szerződést Romániával a

gyimesi és vöröstoronyi szorosokon át vezető vasút építése tárgyában, s ez anyagi eszközeit erősen megterhelte.

1895-ben a vasúti bizottság megállapodik Szájbelyvel az építést illetően, ki az engedményességi jogot 1895. március 21-én Radónak engedi át. Radó most teljes eréllyel lát hozzá a pozsonyi vasút intézéséhez, bizottságot vezet a minisztériumokba, építési engedély és 300.000 Ft kormánytámogatás megszerzése irányában intézkedik.

Alighogy Radó átvette a pozsonyi vasút intézését, a Kis-czell–Fertőszentmiklós–Parndorf vonal építésének tervével is előáll, és kéri a várost, hogy ennek a vonalnak építéséhez is nyújtson anyagi hozzájárulást. Sopron város közönsége és tanácsa rögtön átlátta az újabb vonal építéséből a városra vonatkozó jelentős gazdasági előnyöket és ezért megszavazott 100.000 Ft részvényjegyzést azzal a kikötéssel, hogy a vonal (ismét a régi kívánság) közvetlenül Sopronba vezessen, vagy legalábbis Pinnyéig külön vonalon érkeztek, s innen a GYSEV vonalon peageforgalommal érje el a várost. Radó azonban (mint később még annyiszor) rendkívül ügyesen lebeszélte a várost erről a feltételről, és eredeti tervét vitte keresztül. Meg kell jegyezni, hogy a Czelldömölk–Fertőszentmiklós vonalon kívül még egy vasútvonal került szóba. Czelldömölk–Kapunvár között, ezt azonban eljuttették, nem utolsósorban Sopron város kérésére, mely a másik vonalnak forgalmát látta veszélyeztetve.

A pozsonyi vasútnál ekkor már a Fertő-parti vonal vezetéssel szemben mindinkább előtérbe kerül a Vulkapordányból kiágazó Kismartont érintő építés. Főleg Esterházy herceg vetette latba súlyát – természetesen sikerrel –, valószínűleg ő győzte meg a minisztert. 1895 őszén Ruszt város még reménykedik, de Radó – korábbi ígéretével szemben – lefűjja ezt az építési irányt. Ennek ellenére sem tudták elérni az 1895. szept 30-i tárgyaláson az építési engedély elnyerését. A hullámok már-már átcsapnak a több mint két évtizede vajúdjó vállalkozás felett. A város a megváltozott vonal miatt korábbi kötelezettségeit nem tartja időszerűnek, később azonban megegyezik Radóval és belenyugszik a kismartoni vonalvezetésbe. Lemond továbbá a Fertő-parti szárnyvonalak építéséről, csak a vonal forgalmának és tarifájának egységes kezelését és a GYSEV üzletvezetőségének Sopronba helyezését szabja feltételként. A GYSEV üzletigazgatóság ugyanis a Kis-czell–Fertőszentmiklós–Parndorf vonal megépítésével kibővülne, s székhelyének megválasztásába – pozíciójánál fogva – Radónak döntő beleszólása volt. Mindebből kitűnik, hogy most már teljesen különálló kérdések együttes megoldása forgott szóban. A pozsonyi és a Fertővidéki hév. engedélyének kérdése Radó kezében már közös üggyé lett, s ehhez kapcsolódott még a GYSEV üzletigazgatóság kérdése is.

A vasútvonalak építéséhez az engedélyt az 1896. június 6-án lefolytatott tárgyalás nyomán ugyanazon év november 15-én sikerült elnyerni, miután előzőleg a város minden nemű támogatását újból határozatba vette. Az engedély nem kis örömet szerzett a városban, annál is inkább, mert az építkezések nemsokára megkezdődtek. Az építkezések súlypontja 1897 nyarára esett. A Fertővidéki vonal építésére a GYSEV felvagyázott, miután az engedélymegadáskor már elnyerte a 165vonal üzemvezetését. A pozsonyi vasút üzemét viszont a MÁV vette kezelésbe. A vonalakat a műtanrendőri bejárás megtartása után – *hatvan évvel ezelőtt* – 1897. december 18-án helyezték üzembe. Egyidejűleg megnyílt a forgalomnak a Sérc–Szentmargitbánya szárnyvonal is.

A pozsonyi vonal csak az első világháborút követő ideig maradt a MÁV kezelésében, mert a bekövetkezett területi változások következtében a vonal legnagyobb része Ausztriához került. A Fertővidéki vonal egy része szintén osztrák területre esik, de a GYSEV-nek az osztrák állammal 1923-ban létrejött egyezsége értelmében az üzletvezetés itt egységes. A Fertővidéki hév. Czelldömölk–Fertőszentmiklós szakasza, mely a

megye közlekedési hálózatának fontos és egyre növekvő forgalmú ütőerévé vált, teljes üzemben élte meg a jubileumot. A szolid építésre és a berendezések, valamint a gördülőanyag jó minőségének bizonyítására elegendő megjegyezni, hogy azok egy része ma is eredeti állapotban van üzemben.

Ha a pozsonyi vasút nem is tölthette be azt a jelentős szerepet, melyet a Sopron városát fejleszteni kívánó bizottsági tagok és a költség a múlt század utolsó évtizedeiben szántak neki, sőt alárendeltebb jelentőségét is csak rövidebb ideig tudta érvényesíteni, mégis történeti érdekességű volt végigkísérni ennek a vonalnak az építését. Érdekes azért, mert a kapitalista vasútépítés fénykorában létrejött vonal «kálváriája» mindazokat az útvesztőket, cselszövéseket és sokszor kicsinyes, egyéni szempontokat is vázolja, melyek oly fontos szerepet játszottak egy népes vidék forgalmi hálózatának kiépülésénél. Ezt a körülményt és a soproniak mindenkori erőfeszítéseit városunk érdekében kívántuk a jubileum alkalmával feleleveníteni.

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kubinszky Mihály: A hatvan éves pozsonyi és fertővidéki vasutak keletkezése / Die sechzigjährige Pressburger und Neusiedler Seebahn

Die sechzigjährige Pressburger und Neusiedler Seebahn

Schon in den siebziger Jahren des vergangenen Jahrhunderts strebte die Waagtaler Bahn einer Eisenbahnbau zwischen Pressburg und Sopron an. Das zweitemal wurde das Projekt Mitte der achtziger Jahre in der Vordergrund geschoben, als sich der Stadtrat in Sopron stark für den Bau bemühte. Wahrlich meldete sich auch der Feldmarschalleutnant Gustav Dunst als Unternehmer, und liess mit seinen Ingenieuren die Bahn trassieren. Die Bahn hätte Sopron vom Südbahnhof aus nördlich der Stadt verlassen, und hätte sich in einer Steige – die Ebenfurter Linie überbrückend- auf das Grat des Wiener Berges zurückgewunden, wo in der Nähe des Michaeler-Tores eine Haltestelle angelegt worden wäre. Von hier aus hätte die Bahn in Talfahrt Köhida und Fertőrákos erreicht, und wäre am westlichen Ufer des Neusiedlersees nach Norden gezogen. Dunst, der sich finanziell hauptsächlich auf deutsche Bankhäuser stützte, wurde durch die dortige grosse Wirtschaftskrise in seiner Bautätigkeit völlig gehindert. So musste die Stadt anfangs der neunziger Jahre nach neueren Unternehmern Umschau halten. Endlich Unternehmern Umschau halten. Endlich wurde mit den Abgeordneten Gyula Szájbely der mit der «Münchener Localbahn A. G.» in Verbindung stand, ein Abkommen unterzeichnet. Bald aber übernahm die Angelenheit von ihm der einflussreiche Kálmán Radó. Er verknüpfte die Sopron–Pressburger Bahn mit der Neusiedler-Seebahn, insofern er die Baugenehmigung beider Bahnlinien anstrebte. Wahrlich gelang dies auch, nachdem die Stadt ihre Genehmigung gab, die Trasse nach Pressburg zu ändern, und statt dem Ufer des Sees, die Linie aus Vulkaprodersdorf ausgehend über Eisenstadt zu führen. Nachdem die Bahnlinien im Laufe des Jahres 1896 genehmigt wurden, konnte mit dem Bau sofort begonnen werden. Beide Linien wurden vor sechzig Jahren, am 18. Dezember 1897 eröffnet und dem öffentlichen Verkehr übergeben.

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Nováki Gyula: Avar sírok a Sopron–Pozsonyi úti homokbányában

166 Nováki Gyula: Avar sírok a Sopron–Pozsonyi úti homokbányában

1955. augusztus 31-én Horváth István homokbányai munkavezető értesítette a múzeumot, hogy a bányában embercsontot találtak. A lelőhely a bánya Ny-i oldalában, egy aránylag magas és csúcsos természetes homokdomb tetején volt. Előzőleg a dombnak már több mint a felét lebányászták, de állítólag semmi sem

került elő.

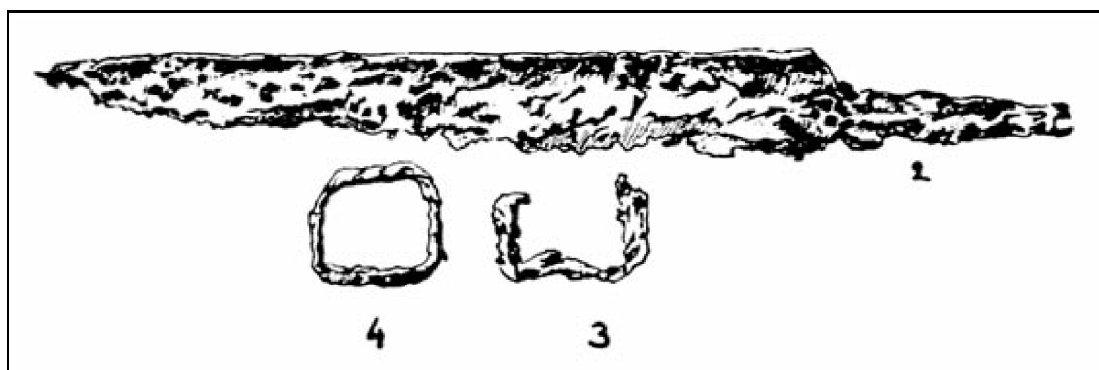
1. sír. Mire a múzeumot értesítették, addigra már csak a koponya nagyobbik része és a jobb váll a felkarral volt eredeti helyén, többi részét már kiszedték. Melléklet állítólag nem volt, csak egy hosszúkás állati fogat emlegettek, mely valahol a baloldalán volt, de közben elkallódott. A csontváz iránya ÉÉK–DDNy volt, a fej ÉÉK felé. Méréseket már nem lehetett végezni. A sírmélység kb. 40–50 cm volt az eredeti felszín alatt.

Sopron, Pozsonyi úti homokbánya.
2. sír

2. sír. Koponya mélység az eredeti felszín alatt kb. 40-50 cm-re. A váz hossza a sarokcsonttól a koponyatetőig 153.3 cm. Az irány az 1. sírral azonos, fej ÉÉK felé. Nyújtott karok, kissé ölbe téve, a

vállak erősen összehúzóva, feje előre beesve a két váll közé, kissé jobbra dőlve (1. kép). Mellékletek:

Sopron, Pozsonyi úti homokbánya. A 2. sír leletei

1. Kézzel formált durva edény, a két térd közé beszorítva. Az edény peremén durva ferde rovátkolás nyomai M.: 10.5, perem átm.: 10 cm (2. kép).
2. Vaskés a baloldali alsókar mellett. Egyik oldalán 0.8 cm széles vércsatorna, közvetlenül a szélén. H.: 19.4, penge legn. sz.: 2 cm (3. kép 2.).
3. Vascstöröredék a derekán. Mérete: 2.9×1.8 cm (3. kép 3.).
4. Vas csat a derekán. Mérete: 2.5×2.3 cm. Tövise hiányzik. (3. kép. 4.)
5. Bal válla mellett egy fiatal szarvasmarha csontjai.¹⁽⁵³⁾

E két sír egymáshoz egészen közel feküdt. Az 1. sír koponyája a 2. sír lábfejétől lejjebb, ferdén jobbra, 60 cm távolságra volt.

E két síron kívül korábban semmi lelet sem került elő. Azóta az egész dombot lebányászták, de úgy látszik két magányos sírral van dolgunk, mert több már nem mutatkozott.

A két sír közül csak a 2. sírből vannak mellékletek, azok is nagyon szegényesek és nehéz pontosan korhoz kötni, mert nem jellemzőek. Hasonló vaskéseket, csatokat és edényeket sokat találunk az ország területén az avarkorszak különböző periódusaiból. Ugyanígy az állatrészek mellékelése is majdnem az egész avar korban nagyon elterjedt volt. Ezért csak általánosan avar kori sírokat kell látnunk bennük.

Jelentőségük csak Sopron története szempontjából van. A város történetét ugyanis a római birodalom bukása és a magyarság honfoglalása között eltelt 500 év alatt még ma is homály fedi, s ¹⁶⁷ennek eloszlataához járul hozzá csekély mértékben e két sír.

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Nováki Gyula: Avar sírok a Sopron–Pozsonyi úti homokbányában / Avarische Gräber in der Sandgrube an der Pressburgerstrasse in Sopron.

Avarische Gräber in der Sandgrube an der Pressburgerstrasse in Sopron.

Im August 1955. fand man beim Ausgraben des Standes 2 Gräber. Das erste wurde auseinandergeschleppt,

das zweite Grab konnte systematisch aufgeschlossen werden. Die Richtung beider Skelette war NNO–SSW. Im ersten Grab befand sich angeblich ein länglicher Zahn tierischer Herkunft auf der linken Seite des Skeletts, dies ist jedoch in Verlust geraten. Die Beigraben des 2. Grabes waren folgende: ein handgeformtes Geschirr in roher Ausführung, an der Zarge Spuren roher Kerben, ein eisernes Messer; eine unversehrte Schnalle, ein Fragment einer solchen und endlich Gebeide eines Jungrindes.

Die ganze Umgebung beider Gräber wurde bereits abgegraben, weitere Gräber kamen aber nicht zum Vorschein.

Die Funde sind nicht typisch, können daher nur allgemein der Awarenzeit zugewiesen werden.

Agyagedény a Pozsonyi úti homokbánya második sírjából. (A szerző felvétele)

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Berecz Dezső: Móricz Zsigmond Sopronban (Julianus barát nyomában)

Berecz Dezső: Móricz Zsigmond Sopronban (Julianus barát nyomában)

Az idő szalad. Móricz Zsigmond már 15 éve halott. Élete, munkálkodása már történelem, s amikor soproni lábnyomait kutatom, észreveszem, hogy személyes élményeim, amelyeket a sárguló újságlapok betűsorai közé szövögetek, már szintén történelemmé váltak. Fölöttük is elszaladt az idő.

Móricz Zsigmond először 1924 őszén járt Sopronban teljes és zavartalan inkognitóban. Erről a soproni tartózkodásáról elsőnek Szentimrey Lajos, a *Sopronvármegye* 168. fürgé tollú munkatársa szerzett tudomást, amikor a Vadkan Vígszínházbeli előadásán megismerkedett a szerzővel. Szentimrey a Sv. 1924. nov. 13-i számában számol be a találkozásról. Megírja, hogy Móricz Zsigmond tréfás szemrehányással fogadta, mondván: csodálja, hogy most megismeri, bezzeg három héttel azelőtt Sopronban nem ismerte föl. Mert hát ő három napot Sopronban töltött, a Pannoniában lakott, vendéglőbe, kávéházba járt, sétált az utcákon és nem akadt senki, aki fölismerte volna. Még az úszóversenyen is megjelent, feljegyezte a győztesek nevét.

Gyermekien vidám mosoly játszadozott sűrű bajusza alatt, írja Szentimrey, s látott, mennyire örül annak a csínynek, hogy egy egész várost sikerült becsapnia.

Későbbi soproni látogatásai alkalmával is, de máskor is mindig, amikor soproni emberrel találkozott, úgyszólván legelső szava a jól sikerült inkognitót emlegette, mindig derűsen szólt róla, s bajusza alatt ilyenkor mindig huncut mosoly jelezte a szinte gyermekes örömet.

Mért jött akkor Sopronba, mit csinált itt, hol járt, kivel beszélt, soha nem derült ki. Hangulatára jellemző azonban az, amit Sopronról mondott. Szentimrey cikkét idézem: „Nem is képzeli, micsoda gyönyörűség volt kalauz nélkül bandukolni az önök szépséges, középkori utcáin. Mennyi hangulat búvik meg azok között az üreg kövek között. Páncélos vitézeknek és barétás íródeákoknak volna csak szabad azokba az utcákba tévedni.”

Ezen az első látogatáson kívül Móricz Zsigmond hivatalos meghívásra még négy alkalommal tartózkodott Sopronban, irodalmi szereplés keretében. Három alkalommal a Frankenburg Irodalmi Kör vendége volt, először 1927-ben. Az összeköttetést Láng János, az Est-lapok soproni származású titkára valósította meg, ő egyengette a soproni utazás tervét. A levelezés kialakulása közben az Irodalmi Kör óvatos főtíkára, tekintettel a tekintendőkre, arra kérte Móriczot, hogy ne hozzon magával erotikus témát. Móricz Zsigmond röviden azt válaszolta: erotikámat az ölemben viszem magammal. A későbbiek során ezt a levélváltást is gyakran emlegette, megint csak vidám s egy kicsit elnéző mosoly kíséretében.

A látogatás előzményeit meg kell világítanom. Móricz Zsigmond egyik legnagyobb szenvedélye a barangolás volt. Gyalogolni jó! – ez volt a jelszava. Gyermekkori barangolásaitól kezdve egész életében állandóan az országot járta s ha útjait térképre vennénk, még Petőfi útjainak rajzánál is tarkább képet kapnánk. Fáradhatatlanul járta az utakat, rázódott a vasúti kocsiban, mert ismerni akarta az országot, nem annyira a természeti szépségeket, az építészeti érdekességeket, mint inkább magát a magyar népet, a magyar életet akarta megismerni minden részletében, tudni akart mindent, minden bajt és mindenütt segíteni akart. A földreform épp úgy szívügye volt, mint az iskola kérdései, a szövetkezeti élet, vagy mint a talajvíz kiszorítva a falusi házak falából. Vass László írja róla:¹⁽⁵⁴⁾ „Az volt az életeleme, az országjárás. Bolyongani a hétköznapi sűrűjében s hallgatni a kisemberek hús és vér panaszait. Szülőföldje volt a Tiszántúl, hazája az Alföld, abból is a Kúnság. Történelmi iskolája Erdély és a Felvidék.”

Történelmi iskolája volt Erdély és a Felvidék. Ez izgatta írói képzeletét s magyar lelkiismeretét. Mi történik Erdélyben s a Felvidéken? Hogyan élnek az odaszakadt magyarok? Útrakelt és megnézte. Végigjárta Erdélyt, a Felvidéket s mint egy új Julianus barát, mindenütt a magyarság nyomait kutatta, tanulmányozta s hazatérve barangolásából ismét vándorbotot fogott, hogy idehaza mondhasa el mindazt, amit tapasztalt. „Soha nem szeretett nyilvánosan szerepelni” – írja Móricz Virág,²⁽⁵⁵⁾ – „dobogóra kiállani, de most mégis elhatározta, hogy végigjárja az országot. Valahogy hozzá kell látni az emberek felrázásához, valahogy közel kell hozzájuk férkőzni. Nem beszélhet rá a jóra egyenkint mindenkit, de városról városra, teremből terembe elmehet...”

A szereplési körút a Zeneakadémia termében indult el s folytatódott az ország egész területén. Így jutott el a modern idők Julianusa Sopronba is. Vele jött a második feleség: Simonyi Mária, a kitűnő ¹⁶⁹színművésznő. A győri szereplésről érkeztek. A vasútállomáson a soproni írók, újságírók küldöttsége fogadta a vendégeket s Mészáros Sándor meghatott szavakkal üdvözölte őket. Móricz Zsigmond megemelte kalapját, mondott néhány szőnyi köszönetet, azután bajusza alatt megjelent a mosoly s máris elmondta, hogy három napig senki se ismerte föl Sopronban. Szinte csilingelve nevet. Zömök, középtermetű férfi,

sűrű hajában itt-ott egy-egy ezüstszál, mélységesen mély szemek s a bozontos bajusz aljában finom hajlású száj. Felesége magas, öztermetű asszony. Bunda simul a testére. Szeme feketén ragyog ki a kalap alól. Szavában gordonka bűg.

A vendégeket Szentimrey Lajossal ketten kísértük föl szállodai szobájukba. A művész nő pihenni akart, Móricz Zsigmond az alkonyati Sopron képére volt kíváncsi: „Azok a régi utcák gyönyörűnek lehetnek ebben a ködös időben. Megnézzük” – szól és indultunk. Kezet csókolt az asszonyának, aztán szinte tétován s valami mély emberi kedvességgel hajolt a felesége arcára és megcsókolta.

Végigmegyünk a Belvároson. Mi kísérők, bár nem beszéltünk össze, önkéntelenül hallgatunk. Megvárjuk, amíg ő kérdez. De ő is inkább hallgat. Hosszan tűnődik egy-egy épület előtt. Zsebéből elő-előveszi a jegyzetfüzetet s felír valamit. Nehéz eltalálni, hogy mi érdekli valójában: az építészeti stílus, a falak mögött élő emberek, a múlt, a jelen vagy minden együtt? Kulturális és társadalmi viszonyokról kérdezősködik. Engedelmesen felelünk. Jegyez. A bajusza alatt morogja: „De kár, hogy olyan messze vagytok Budapeستől.”

Az utcákat jártuk. „A többi: a múzeumokat, a templomok belsejét, az udvarokat majd holnap nézzük meg” – mondta – „az asszonnyal.”

Nagyon megörült annak a tervnek, hogy este egy kiskocsmában vacsorázunk. A Színház utcában volt a Németh-féle vendéglő. Odamentünk. Írók, újságírók, festők, bohémek. Bor mellett folyt a beszélgetés. Egy mondatot idézek Szentimrey Lajos beszámolójából (Sv. 1927. II. 25.): „Gyöngyözik a nagy magyar író zamatos humora és hallgatjuk a nagy magyar művész nő csevegését. Nincsenek fontoskodó irodalmi viták. Intim hangulat. Két magyar szív, két magyar elme tárul fel a kis család előtt.”

Másnap délelőtt ismét a várost nézzük, most már Simonyi Mária is velünk tart, sőt még a várostoronyba is felmegy. Ágoston Ernő magyarázza a szépségeket. Móricz Zsigmond aztán hivatalos látogatásait végzi. Mindenütt előkerül a jegyzetfüzet, a ceruza. Mindent tudnia kell, mindenre emlékeznie kell és valóban az volt az érzésem, hogy állandóan maga előtt látja az íróasztalt, miként esti előadásában is mondotta, számára minden írói téma, minden ember epikai vagy drámai figura és mindaz, ami az országban történik, az ő számára irodalmi forrásmunka.

Az erotikát csakugyan az ölében hozta magával. Nem titkolta, hogy hatalmas szerelem dúl benne. Alázattal és büszkeséggel nézte asszonyát, tudatosan volt gyengéd, engedelmes, mintha az első szerelem égne benne. „Szép. Szépnek érzem magát. Testi szépség soha nem hatott rám: maga megölt. Szeretnék lefeküdni a lába előtt és úgy nézni, míg él... Nem vagyok beszélgetős ember, hallgatva nézem magát. Halk morajjal, mint a tenger nézi az eget, vonagolva, szeliden és haragosan, de mindig szembefordulva... és feléje hullámozva...” Így írta egyik levelében ennek a nagy szerelemnek kezdetén és valóban ilyen volt ez a szerelem. Magatartása nem igazolja Móricz Virág ama megállapítását, hogy már akkor csalódott volna ebben a szerelemben s válásra gondolt.³⁽⁵⁶⁾ Az asszony is alázatos volt, gyengéd és büszke az író szerelmére. A vacsorán ketten is lerajzolták Móricz Zsigmond oroszlánfejét. Kitűnően sikerült rajzok voltak. Csak Simonyi Mária nem volt megalégedve: a szája nem az igazi, Zsigának nem ilyen szája van, nem, nem engedem, hogy más száját rajzoljanak neki!

Kíváncsiak voltak a műsor színhelyére. Másnap délelőtt felmentünk a kaszinóépület nagy termébe. Üresen tátongott, de mintha az esti tömeg lelke már ott lélegzett volna. A lámpaláz jelentkezett. Simonyi Mária kereken megmondta, hogy borzalmasan fél és soha nem állna pódiumra, 170csak az ura kedvéért teszi. Móricz Zsigmond attól tartott, hogy vajon a hangja nem lesz-e gyöngye a nagy teremben, s hogy vajon a

nyugatszéli közönség megérti-e az ő alföldi nyelvezetét. A lámpaláznak nemcsak az volt az oka, hogy Móricz Zsigmond abban az időben még nem szokott hozzá a nyilvános szerepléshez, sőt még évek múltán is gátlásai voltak⁴⁽⁵⁷⁾ a pódiumon, hanem az is, hogy a körút sok állomásán nem kísérte olyan ünnepélyes siker mint Sopronban.⁵⁽⁵⁸⁾

Február 25-én zajlott le Móricz Zsigmond önálló szerzői estje Sopronban, zsúfolt teremben, lélegzetviasszafojtóan ünnepi hangulatban. A vendégeket Mészáros Sándor köszöntötte. Móricz Zsigmond szlovenszkói, ruszinszkói és erdélyi utazásának képeit vetítette könnyű csevegő modorban a közönség elé. Azt a meggyőződését hirdette, hogy a részekre szakított magyarság az új impériumok alatt egybekovácsolódik, elpusztíthatatlanná válik. Az a magyarság, amelynek nincs rokona, nincs boldog őse, csak egyetlen testvére: az egyetemes emberiség. Az öt felé szabdaltságból öt magyarság lett, mint a szétvagdossított öslény részei, – mindegyik rész megtanul dolgozni, egymást becsülni és külön tudományt, külön irodalmat termel ki önmagából, különösen Erdély. Nem irredenta szövegeket hangoztatott, hanem a történelmi realizmus alapján hirdette a magyarság erejét és jövőjét.

Mészáros Sándor írja erről az előadásról: „Nem lehet kipusztítani a magyar formát a földről, mondotta nagy bronz szavakkal. És úgy ült, mint a századokkal beszélgető Arany-szobor a Nemzeti Múzeum parkjában.” Mészáros Sándor másutt is ugyanezt a gondolatot variálja: „Mikor leült a felolvasóasztalhoz, egy pillanatra szinte megdöbbenő volt a hasonlatosság. Oldalt profilban: a férfikorából való Arany János profilja. A haj, a homlok és a szemöldökvonal, a két hollószárny árnyéka: a bajusz. És a test zömök, rusztikus szabása a jószabású frakkban: egy muszájságba öltözött kényelmes test. Valami erő, ami a ruhát szét akarja feszíteni: Móricz-e, Turi Dani-e a Sáraranyból, nehéz lenne eldönteni. De súlyos, zömök, nagydarab magyaremlő. Az ember, az író, az örök harcra magyar. Kevés mozdulatú, csak int, hallgat, fáj és néha összeroppant valamit az ujjaival. Még a hangja is anyagszerűvé válik ilyenkor, zeng és harangoz és morajló lesz betöltve a termet és túl-túl nagy tereket, messze.”⁶⁽⁵⁹⁾

Nem hiszem, hogy Móricz Zsigmondról volna ennél plasztikusabb leírás. Csak a kisújszállási szobor lehet plasztikusabb, amely szintén a barangoló Móricz Zsigmondot ábrázolja, kezében bottal, karján felöltövel.

Julianus barát beszámolója után Simonyi Mária mondta el Móricznak *A gyermek hazamegy* c. versét. A műsor második részében Móricz *Az író és az írás* c. előadásában az írás mibenlétéről, megfejthetetlen műhelytitkokról beszélt lenyűgöző kedvességgel. Aztán ismét Simonyi Mária lépett a dobogóra és egy részletet mutatott be az *Amor és psyché* c. mesejátékból: az elhagyott Psyché. És elmondott még egy verset: *Mint a mezők virágai*. Az író *Két nemes állat* c. humoros novellájával tette teljessé a szerzői est keresztmetszetét.

Csak az autogramgyűjtők csalódtak. Simonyi Mária mosolyogva osztogatja az aláírásokat, ámde Móricz Zsigmond ragaszkodik ahhoz az elvéhez, hogy csak a saját könyvébe írja be a nevét. Nincs kivétel. Az autogramgyűjtőkön azonban nehéz kifogni: sokan rohannak haza, hogy egy Móricz-kötettel térjenek vissza, a legközelebbi látogatás alkalmával pedig már ölszámra cipelik eléje a köteteket.

1930. március 22-én szerepel ismét a soproni Irodalmi Körben, a *Nyugat* estjén. Ebben az időben vállalta Babits Mihállyal együtt a *Nyugat* szerkesztését és ismét vándorbotot vett a kezébe, hogy folyóirata érdekében propagandakörútra menjen. Virág lányának írja levelében: „A *Nyugat* szépen fejlődik, de lassan. Igen nagy munkát kell kifejteni ma minden lépésért, amit előre teszünk. Eddig 9 vidéki előadást tartottunk s ezzel kb. 400 előfizetőt szereztünk, de ez még mind igen kevés. Hogy a lap biztosan álljon, ahhoz ¹⁷¹még 1000 előfizető kell. Egy évi munkával, ha ugyanilyen energiával folytatjuk, azt hiszem; meg fogjuk

szerezni.”⁷⁽⁶⁰⁾

Így jutott el ismét Sopronba. A vendégeket ismét Mészáros Sándor üdvözölte. Móricz Zsigmond *A Nyugat és a magyar igazság* címén az írói feladatokról beszélt: legyen az író az élet abszolút kifejezője és az irodalom maga az abszolút élet. Kimondta azt a törvényt, amely jövődő útja felé világított: Az igazi tehetséget a kortársak nem értik meg, csak a fiatalok és egy későbbi nemzedék.

Ebben a műsorban Móricz még bemutatta a *Kivilágos kivilradtig* c. regény egy részletét, Babits Mihály és Gellért Oszkár versekkel szerepelt, Nagy Endre egy csevegését mondta el szellemesen és bemutatott egy remek Ady-portrét (*Találkozás Adyval*), végül Simonyi Mária Ady Endre, Babits Mihály, Gellért Oszkár néhány versét mutatta be művészi előadásban.

„Ha a magyar okos, erős, felvilágosodott nép lesz, akkor ebben az Európában a magyar népre igen nagy szerep vár. Ezért dolgozom, hogy népem felkészülését elősegítsem.”⁸⁽⁶¹⁾ Móricz Zsigmond ezeket a szavakat Csécsén mondta, amikor szülőfaluja díszpolgárrá választotta. Ekkor állt a „népi írók” csoportjának élére s megindult a *Kelet Népe* felé. Ennek jegyében látogatott el Sopronba 1937. november 6-án, ismét az Irodalmi Kör meghívására. Valójában egy Kosztolányiról, Juhász Gyuláról, Tóth Árpádról szóló megemlékezésbe kapcsolódott bele s az irodalom nemzetformáló erejéről beszélt robusztus erővel, jellegzetes magyarsággal.

A *Kelet Népet* 1939. decemberében vette át Szabó Páltól s ismét országos körútra indult. Erdei Ferenc írja:⁹⁽⁶²⁾ „A reménytelenül megmerevedett és fejlődésképtelen konzervatív társadalmi rendben egyrészt a középosztály fiataljai, másrészt a parasztság csoportosan jelentkező értelmiségi származékai a parasztság végtelenül leromlott és válságos állapotának hírével zavarták meg a rendszer nyugalalmát. Ez a mozgalom olyan erőket szabadított fel a magyar társadalomban, amelyek akkor sem nyugodtak el, amikor a falukutatás és az általa vert zaj már lecsillapodott. Mint népi irodalom folytatódott tovább...” Móricz Zsigmond e mozgalom keretében minden reményét a fiatalságba vetette.

Ő maga vallja: „Mikor a *Kelet Népet* karácsonykor átvettem, egyszerre olyan forrongó fiatalság közepében találtam magamat, hogy azt mondtam: megújul a század elejének ifjúi pezsgése... A mai fiatalok egy szörnyű lázban égnek: dehogy tudják ők objektíválni az élményt. Valamennyien, akik szellemi harcra adták lelküket, az emberiség, közelebbről a magyarság életsorsának megváltását vallják.”¹⁰⁽⁶³⁾ Móricz Zsigmond utolsó soproni látogatása 1940. február első napjaiban főleg a fiatalságnak szólt. Meglátogatja a líceumot, a tanítóképzőt, beszél a magyarság nagy sorskérdéseiről, a népfőiskolákról, a szövetkezetekről, a kertgazdálkodásról, a népnevelésről, a földreformról és a tanító hivatásáról. Búcsúzásul azt mondta: „Sopront nagyon szeretem és szeretném, ha Sopron is szeretne engem.”

Sopron szerette és megbecsülte. A Frankenburg Irodalmi Kör 1943. május 13-án ünnepi est keretében emlékezett meg az akkor már halott Móricz Zsigmondról. Dr. Ruhmann Jenő irodalomtörténeti tanulmányban jelölte meg azt a helyet, amelyet Móricz Zsigmond a magyar irodalom pantheonjában elfoglalt. Móricz Virág, a nagy író leánya kedves hangú előadás formájában írta le a hétköznapokat, színes ecseteléssel rajzolta meg a családapát s a leányfalusi kertészt. A méltó megemlékezést Gobbi Hilda, a Nemzeti Színház művésznője egészítette ki, elmondván Adynak, Kosztolányinak, József Attilának néhány versét és Vörösmarty *Szózatát*.

Móricz Zsigmond azok közé tartozott, akiknek halála kaput nyit a halhatatlanságba. Feladatom az volt, hogy soproni látogatásainak történetét egybefoglaltam. A soproni adatokat igyekeztem belekomponálni

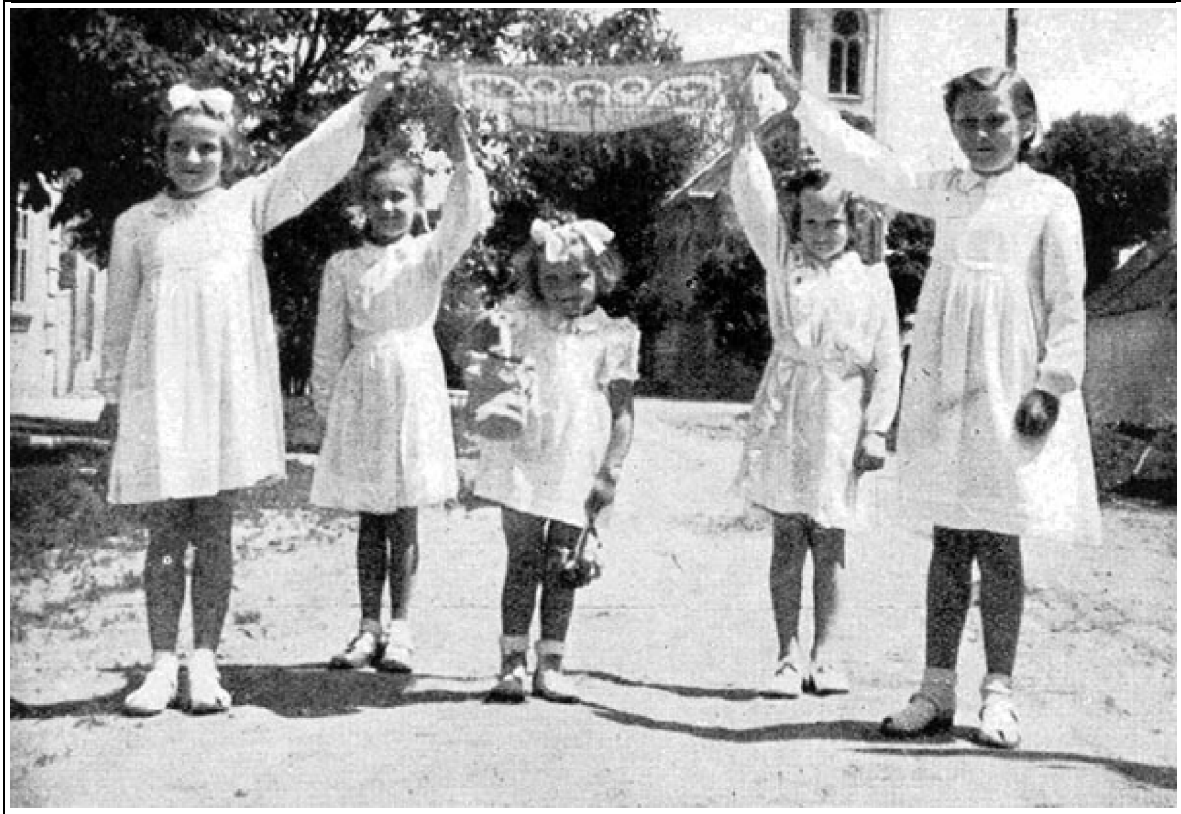
abba az arcképbe, amelyet Móricz Zsigmondról hozzá közelebb álló személyek rajzoltak.

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Iváncsics Nándor: Pütkösdi királyné Petőházán

172 Iváncsics Nándor: Pütkösdi királyné Petőházán

A mérsékelt övi népek, így a mi népünk lelki világában is a tavaszvárás ténye mély nyomokkal a messzi múltba nyúlik vissza. Az évenként ismétlődő tavaszi megújulás és annak szokásai az évszázadok folyamán alig halványodtak, legfeljebb csak alakultak és változtak. A fiatalok és az öregek közösen örülnek, együttesen érzik a frisseséget, amely nemcsak a testbe, de a lelkek világába is beköszönt a *tavasszal*. Ennek az évszaknak a szokásai, (mint általában a szokások) az emberek lelki világának jó feltárásai, kémlelő nyílásai, melyeken keresztül mód nyílik és kínálkozik a nép fizikai és szellemi élete közötti kapcsolat vizsgálatára, az ember és a természet közötti szoros kapcsolat kutatására.

A pütkösdi ünnepkörhöz sok és változatos szokás kapcsolódik mindenütt. Ezek a szokások szinte kivétel nélkül a kora történeti idők pogány szokásainak folytatásai, átalakult formái. „A tél felett diadalmaskodó tavaszi virulás pogány ünnepei oly mélyen gyökereztek a természet emlőin csüngő egyszerű nép naív lelkében, hogy a szép tavaszi keresztyén ünnepeket inkább csak alkalomnak tartotta ősi hagyományai ápolására.”¹⁽⁶⁴⁾ Vagyis a keresztyén vallás felvételekor az egyház kénytelen volt fejet hajtva magáévá tenni egyes pogány szokásokat. Így válnak a kutatás, tárgyává; ősi életünket érző emlékek kincsesbányájává az egyház által megszelídített és annak kebelén belül napjainkig megőrzött népszokások.

Pünkösdkirályné-járás Petőháza. A szerző felvétele

Az ország különböző vidékein, különféle módon alakultak a pünkösd szokásai, elhagyva, felvéve és több szokás elemét keverve magukban.

A petőházi szokás nélkülözi a varázslatos aktusokat. Vallásos köntösbe öltöztetve mondanivalójukat, a szentlélek áldását kérik a köszöntők a ház lakóira. Pünkösdvasárnap 5-5 lány jár egy csoportban 173köszönteni, a pünkösd előtt megbeszéltek tervek szerint. Ugyanis a pünkösdjárókkal szemben bizonyos igényeket támasztanak maguk között a köszöntők és a köszöntöttek is. Ezek a követelmények általában a köszöntők öltözékére és személyére (összetételére) vonatkoznak. A gyakorlat azt mutatja, hogy a leánypajtások „szövetkeznek össze” köszönteni. *Királynének* mindig kb. 4–5 éves, bátor, széparcú kislányt választanak. A *kísérők* egyforma magasságúak, minthogy a *királyné* fölé tartott kendőt ebben az esetben tudják egy szintben tartani. Mindezeket jóval pünkösd előtt, játék közben vagy az iskolában beszélük meg. Ekkor határozzák meg azt is, hogy melyik csoport, melyik utcában kezdjen köszönteni, elkerülve így a kellemetlen „egymás hajszolását.” Lehetőség szerint egyutcabeli lányok alakítottak egy csoportot, saját utcájukban kezdve aztán a köszöntést. Az ajándékok szedésével, mindig a csoport alakítóját (általában a legidősebb lányt közülük) bízták meg, akinek a házában történt a köszöntés végezetével az összegyűlt ajándékok szétosztása.

Öltözékük: fehér ruha, a *királyné* fején menyasszonyi koszorú, bal kezében pünkösd rózsza, a jobb kezében pedig díszesen szalagozott kosárkában rózsaszirm. Négy *kísérő* piros rojtos selyem- (cigány) kendőt tart a *királyné* fölé „*mennyezet*”-ként. A ház bejárata előtt megállva éneklük:

„E (sic!) pünkösdek jeles napján,
Szentlélek Isten küldötte,
Erősíteni szíveket,
Az apostolokat.

Melyet Jézus ígért vala,
Egykor a tanítványoknak,
Mikor men' Ő Menyországba,
Mindenek láttára.

Tüzes nyelveknek szólása,
Úgy mint szeleknek zúgása,
Leszállván az ő fejükre,
Nagy hirtelenséggel.

A királyné szirmokat szór maga elé, majd más hangon, más dallamon (a petőházi kotta második része) folytatva éneklük:

Elhozta az Isten piros pünkösöd napját,
Mi is meghordozzuk királynénkasszonyát,
A mi királynénkat nem is anya szülte,
Hanem a hóharmat, rózsából nevelte.
Ácintus pácintus, tarka tulipántus,
Hintsetek virágot az Isten Fiának.
A pünkösdi róza hajnalba' virágozik,
A mi királynénknak kezébe adatik.

Dicsértessék a Jézus Krisztus.”²⁽⁶⁵⁾

Az ének befejeztével, valamiféle ajándékot (főleg pénzt) kapnak, majd házról-házra járva ugyanígy végzik, amíg végig nem értek a falun. Egy időben (vasárnap délelőtt) 8-10 lánycsoport is járja a házakat, mindegyiknél ugyanazt és ugyanúgy dalolva.

A közölt szöveg megrövidült és eltorzult mása az ismeretes épebb és még teljesebb szegedinek.³⁽⁶⁶⁾ Az egyes fölbukkanó és egyező részletek arra engednek következtetni, hogy valamikor itt is teljesebb (a korban fiatalabb, tehát épebb, szegedihez hasonló) szöveggel köszöntöttek, amely aztán az idők folyamán torzult el és rövidült meg ennyire.

Az előforduló *ácintus*, *pácintus* szavak értelmét több kutató munkájából leszűrt és összegezett eredmény adja. *Szinnyei* tájszótárában a *cintus* szó jegyet, bélyeget, passzust jelöl. *Szarvas G.* *Czintos* c. cikkében érdekes levezetését és magyarázatát adja a szónak.⁴⁽⁶⁷⁾ Az eredmények összegezésekor *Sebestyén Gy.* addig jut cikkében, hogy a *cintus* nem más mint a rováspálcák egykori neve. A palócok köréből ismeretes, hogy a pünkösdi kendőt négy fehér, díszesen faragott (tulipános) pálcára kötötték fel és ezekkel tartották a királyné fölül. Később a kendőről a pálcá elmaradt és így a szó értelmetlenné válva eltorzult. Az így eltorzult szót a

jácint szóval (virág!) hozták helytelenül kapcsolatba.⁵⁽⁶⁸⁾

174A Petőházán ismeretes szokás *királynéjának* semmiféle megkötöttsége nincs azon kívül, hogy kellő időben szirmokat szórjon és vigyázzon arra, hogy mindig a kendő közepe alatt álljon. Másutt, így a szomszédos Vitnyéden, a *királynéknak* nem szabad nevetnie. A vitnyédi szokás *királynéja* fátyolt is hord, amelyet ha elénekelték és eltáncolták (!) a köszöntőt, felemelnek, megnézve a kis *királynét*. Ilyenkor meg is csiklandozzák, de nem szabad elnevetnie magát.⁶⁽⁶⁹⁾ *Ipoly A.* ezt a jelenséget azzal magyarázza, hogy a bábukat az idők folyamán élő alakokkal helyettesítették a szokásban.⁷⁽⁷⁰⁾ A vitnyédi köszöntő szövege, egészen csekély eltéréssel megegyezik a petőháziéval, míg a szokás menetében óriási különbségek vannak (tánc!). *Volly I.:* Népi játékok I. (Budapest, 1941.) c.⁸⁽⁷¹⁾ munkájában közölt vitnyédi köszöntő dallama és szövege sok hasonlóságot mutat a petőháziéval. Összehasonlítás kedvéért közlöm a vitnyédi és a Petőházán gyűjtött köszöntők kottáját:

Volly I., vitnyédi változat.

A pünkösdnek jeles napja Szentlélek isten küldötte.
 Erősíteni híveket, Az apostolokat.
 Jácintosos pácintos, Tarka tulipános.
 Hintsetek virágot Az Isten fiának!
 Meghozta az Isten Piros pünkösdi napját,
 Mi is meghordozzuk Királynénk asszonyát.
 Enej denej dene de!
 Enej denej dene de!

A szünetre
monikóznak.*

A pünkösdnak jeles napja Szentlélek isten küldötte
 Erősíteni híveket, Az apostolokat.
 Jácintosos pácintos, Tarka tulipános.
 Hintsetek virágot Az Isten fiának!
 Meghozta az Isten Piros pünkösdi napját,
 Mi is meghordozzuk Királynénk asszonyát.
 Enej denej dene de!

Enej denej denej de!
A szünetre „monikáznak.”

Az undi (Sopron m.) királynéjárás szokása a *kraica*, (annak ellenére, hogy idegen-, horvát nyelvű község) teljesen hasonlatos a magyar vidék szokásaival, így a Petőháziéval is. A köszöntő szövege azonban egészen más. Mutatóul álljon itt a bekezdésük:

*Hodi kuam Duh szveti,
Sztvoritej preszveti,
Hodi Otác Dusi...*

Magyarul, szó szerinti fordításban:

*Jöjj hozzánk Szentlélek
Teremtő Úristen,
Jöjj el szent Atyánk...*

175 Az a furcsa kettősség, amely a vitnyédi és az undi eltérésből adódik, még magyarázatra vár. Az egyiknél a szokás lefolyása az elütő, és éppen ez a közeli és magyar (vitnyédi), míg a másik a szövegében tér el (undi). Ez a két példa is szemléletesen mutatja a szokások alakulását és keveredését. Az ismertett szokás Petőházán még ma is él, illetve megújul évenként, minden pünkösdkor. Régi hagyományok szerint, régi formájával és szövegével az ismeretlen múltból kínál némi ízelítőt. Ebből a tényből következik ismertetésének szükségessége. Egy ponttal, egy adattal több ezzel is a hagyományvilágunk anyaga. Több hasonló szokás ismerete és összehasonlító vizsgálata a magyarság ősi világára elősegítheti, teljesebbé teheti a magyar múltból számba vett ismereteinket.

Petőházi gyűjtés

I.

E pün-kös-dnek je-les nap-ján Szent-É-tek Is-ten kül-döt-te,
 Melyet stb...
 Tüzes stb...

E- rő- sít le- ni szí-ve- ket, az a- pos- ta- lo- kat.

II.

El- hoz- ta az Is- ten pi- rós pün- kösd nap- ját
 Mi is meg- stb...
 A mi királynénkat stb...
 Hanem a hóharmat stb...

A- cin- tus pá- cin- tus tar- ka tu- lipán- tus

Hint- se- tek vi- rá- gát az Is- ten Fi- á- nak
 A pün- kös- di ró- zsa haj- nal- b' virá- g' zik

A mi kí- r'ály- n'enk- nak Ke- zé- be a- datik

E pünkösdek jeles napján Szentlélek isten küldötte,
 Melyet stb...
 Tüzes stb.
 Erősíteni szíveket, az apostolokat...
 Elhozta az Isten piros pünkösdi napját...
 Mi is meg stb...
 A mi királynénkat stb...
 Hanem a hóharmat stb...

Acintus pácintus tarka tulipántus
 Hintsetek virágot az Isten Fiának
 A pünkösdi rózsza hajnalkor virágozik
 A mi Királynénknak kezébe adatik

királyné Petőházán / IRODALOM

IRODALOM

Bálint S., 1938. Népünk ünnepei. – Az egyházi év néprajza. Budapest, 1938.

Ipolyi A., 1954. Magyar mithológia. Pest, 1854.

Sebestyén Gy., 1906. A pünkösdi király és királyné. Ethnographia, XVII. 1906. 32–43. l.

Szarvas G., 1882. Czintos. Magyar Nyelvőr, XI. 1882. 445–449. l.

Volly I., 1941. Népi játékok. I–III. Budapest, 1941.

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay Károly: Még egyszer Kottanner Jánosné és naplója

176 Mollay Károly: Még egyszer Kottanner Jánosné és naplója

A korona ellopása 1440-ben Visegrádon
Piloty Ferdinánd festménye után készült kőrajz

Múltkori cikkemmel (SSz. XI, 1–9) kapcsolatban Geréb László hívta fel a figyelmemet arra, hogy Kottanner Jánosné naplóját Kilényi Mária használta fel „Könnyek és korona” (Bp., 1947. Magyar Téka) című ifjúsági regényében. A napló teljes szövege Geréb László fordításában különben magyarul is kiadásra kerül.

Itt említem meg, hogy Sopron elzálogosítása ellen annak idején Pozsony városa is tiltakozott Erzsébet királynéhez írt levelében: *Sy (ti. a soproniak) der sieben Stet ayne sind und wellen sich von der heiligen Cron nicht theilen lassen* (Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt. Bp., 1899., 91. lapon 37. jegyzet). Ez az 1441. évi adat a hét tárnoki, másképpen szabad

királyi város (Buda, Kassa, Pozsony, Nagyszombat, Sopron, Bártfa, Eperjes) nem sokkal korábban létrejött szövetségének első megnyilvánulása.

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Storno Pál: Schweitzer György barokk szobrász arcképe

177 Storno Pál: Schweitzer György barokk szobrász arcképe

Örvendetes, hogy míg korábban a barokk korból csak az egy Dorfmeister István művészi egyénisége bontakozott ki, most már nemcsak több festő társáról tudunk bővebb adatokat, hanem mindjobban kialakulnak barokk szobrászainkról szóló ismereteink is. Így az utóbbi évek kutatásai alapján Schweitzer György szobrászunkban jelentős művészember áll előttünk. Bajor születésű volt és 1750 körül telepszik le Sopronban. Míg korábban a szobrászok alig-alighogy megélnek, ő már vagyont is szerez, kertje van a Bécsi kapu előtt és felesége révén házhoz is jut, a mai Bécsi utca 14-et öröklí. Ezt korábban is művészcsalád birtokolta, az egyik Eisenkölbl, akitől szobrászunk apósa, Újváry Pál sekrestyés 1731-ben vásárolta meg. Újváry Kata nevű leánya először Rabelth szobrász felesége volt, majd megözvegyesedvén ismét férjhez ment Schweitzerhez: 1779-ben halt meg. A szobrász faragta a Szt. Mihály templom igen szép betlehemjét, mely ma a péri templom díszé, a ruszti Szentháromságtemplom tabernákulumját. 1791. október 4-én halt meg sorvadásban; 71 évet élt, tehát 1720 körül született¹⁽⁷²⁾.

Lányát Molitor György asztalos vette el, ennek fia pedig Molitor József, rajztanárként működött Sopronban és 1838-ban halt meg. Ennek unokája viszont Iglér Gusztáv, soproni születésű, Stuttgartban, majd Münchenben volt az akadémián jeles tanár és művész. Így tehát Schweitzer több nemzedékes művészdinasztia megalapítója.

Schweitzer György soproni barokk szobrász arcképe
Storno-gyűjtemény

Családunk gyűjteményében rendezgetés közben ráakadtam Schweitzer miniatűr-arcképére. Sajnos nem maga az eredeti, hanem annak Wilfing József készítette másolata, de így is értékes a helyi művészettörténet számára. A papírlapon rokokófaragás adta ovális keretben kb. 6×7 cm méretben kékesszürke háttér előtt mellkép: szembeforduló férfi, kutató arckifejezéssel, magyar zsinóros ruha. A képet édesapám, ifj. Storno Ferenc kapta ajándékba Wilfing özvegyétől és a szükséges tudnivalókat feljegyezte a kép hátára. Ezek szerint Wilfingék még azt is tudták pontosan, hogy Schweitzer a Bécsi utcában a Szt. János templommal szemben lakott és említi a felirat azt is, hogy Schweizertől valók a Szt. Mihály templom szószékének alakjai. Ezzel igazolt lett Csatkai Endre feltevése, aki a Voss árvaházban megtalált márványszószék hátsó falába illesztett faragást a Jó Pásztor alakjával Schweitzernek tulajdonította²⁽⁷³⁾. A betlehem szerzőségét a múlt század első felében élt Michel János krónikája alapján sikerült megállapítania. Érdekes, hogy eszerint, amíg a Szt. Mihály templomot nem helyezték vissza az eredeti gótikus alakba és nem számúzték a barokk berendezést, a műtárgyak szerzőségét fenntartotta a hagyomány. Michel az 1800-as években, Wilfing 1879-ben halt ¹⁷⁸meg. Az utóbbi mint festő tán nem tartozott az első vonalba, mégis mint üvegfestő³⁽⁷⁴⁾ és főleg mint a barokk vázlatok megbecsülője és gyűjtője és amint példánk mutatja, a barokk hagyományok őrzője is tiszteletet érdemel.

Hogy az eredeti képet ki festette, persze bizonytalan. A művész unoka, Molitor József 1786-ban született, így nagyapja halálakor csak 5 éves volt, vele tehát nem számolhatunk. Persze Wilfing másolása sem

lehetett nagyon hű, de a képmás végig jobb festőről tanúskodik, mert azért sokat elárul modelljének lelkéből a kis festmény.

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Péczely Piroska: Közbiztonság Sopronban és Sopron megyében 1786-ban

Péczely Piroska: Közbiztonság Sopronban és Sopron megyében 1786-ban

II. József idejében különösen nagy nem lehetett a közbiztonság. Ennek számos jelét találjuk a körözésekben, amelyek egyébként gazdag tárházát adják a néprajzi vonatkozásoknak is. Például az alább közlendő első eset a közbiztonság fellazulásának ténye mellett érdekes adalékot tartalmaz viselet dologában vagy a kocsi történetére is. Mindkét közlemény eredetije a keszthelyi városi levéltárban volt kiselejtezéséig, szerencsére egy szorgalmas kutató, Fülöp Viktor jóvoltából megvannak hű másolatban és a Balatoni Múzeum birtokolja őket.

Az első körözés így hangzik: «Két személyek Szanyi T. N. Sopron vgyei helységebül Kapuvárra forsponton érkeztek, kikk az ott való Plébánusnak kocsijában két lovát az bíró fogatott, melylyen ezen Sopron felé elindulván, a kópházi körtvélyesben a szekerest megállították, állétván, hogy elaluttak és az alatt a kocsivánkost pálczájokkal edgyütt ell vesztették, az kocsis gyermeket vissza küldötték, az alatt ők lovastul, szekerestül edgyütt elmentek. Ezen személyek edgyike, a ki hadnagynak állétotta magát, szeg színü magas vékony termetü béfonyott és porzott haju mint egy 30 esztendös bauszatalan, kék kaputban sárga gombokra, sárga bőr bugyogóban, saruban, kék ujjas félviselt köpönyegben volt, az másik magas, vékonyabb termetü, fiatal szóke fehér szemü, föl porzott haju, magyar és deák nyelven beszéllettek, fehér nyári kaputya, sujtásos nyári bugyogója, saruja, ujjas kék köpönyegje. A lovak egyik sárga kancza, a másik fekete herélt, csontos széles testüek voltak, a kocsi pedig zöldre föstetett, és bellül sárga posztóval bélölt volt. Ezzel mindnyájokat Isten oltalmába ajánlom. Sig. Türje die 23-a 9-br. 1786. K. k. hivatalbéli jóakarója Hertelendi János feő biró m. p.» (1021–22. sz)

A másik soproni vonatkozású: «Sopron városában a mult május holnap 26-ik napján a Sz. Domonkos szerzete templomábul egy 74 Lot nehézségü ezüst lámpás ellopott, mely sziv formájára két felül szárnyai lévén volt csinálva, mely szárnyak és a sziv közepén S B egyben huzott betük jól meg voltak aranyozva, ha tehát valaki ezen lámpásra akadna, a megyebéli avagy processuális feő biró urhoz jelentse be, rendeltetik. Türje 1786 jul. 31. Hertelendi János feő biró mp.» (Szám nélkül.)

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1957

179 SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1957

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1957 / Faller Jenő: A Soproni Központi Bányászati Múzeum rövid ismertetése

Faller Jenő: A Soproni Központi Bányászati Múzeum rövid ismertetése

Múlt év október 13-án nyitotta meg kapuit hazánk első bányászati múzeuma Sopronban.

Az a tény, hogy a múzeumot – a megyei és városi párt- és tanács végrehajtó bizottságok, a Magyar Tudományos Akadémia, a Művelődésügyi Minisztérium, a Nehézipari Műszaki Egyetem Bánya- és Földmérőmérnöki Kara, az Országos Bányászati és Kohászati Egyesület delegáltjainak, a hazai szén-, ásvány- és olajbányászat vezetőinek és bánya üzemek munkásküldöttjeinek jelenlétében – *Czottner Sándor* nehézipari miniszter személyesen adta át rendeltetésének, már magában véve is kellőképpen igazolja a múzeum jelentőségét, nem szólva azokról az indokokról, melyek a múzeum életrehívását szükségessé tették.

Tudnunk kell ugyanis, hogy a múzeum megnyitásáig hazánk legnagyobb iparának nem volt múzeuma, s annak emlékeit más hazai múzeumaink sem gyűjtötték.

Az igazság kedvéért természetesen meg kell mondani azt is, hogy ezeréves bányászatunk történetének klasszikus helyein, egykori felvidéki és erdélyi bányavárosainkban majd mindenütt kisebb-nagyobb helytörténeti gyűjteményeink voltak, melyeket azonban senki sem kísérelt meg központosítani s azok anyagát egyetlen országos múzeumban a tudomány, és kultúra számára hozzáférhetővé tenni. Így

bányászatunk múltjának dokumentumai határainkon túlesnek s nagyon nehezen érhetőek el a bányászattörténeti kutatás számára.

De talán ennél is nagyobb fogyatékoságunk, hogy jelenlegi bányászatunk emlékeit is veszni hagytuk s idevonatkozó helyi gyűjteményeink is alig vannak. Így felszabadulásunk óta mind nagyobb méretekben kibontakozó szén-, bauxit-, ásványolaj stb. bányászatunk nagy hiányossága, hogy fejlődésének és technológiájának állomásai nincsenek följegyezve s menthetetlenül pusztulnak és semmisülnek meg oly mértékben, ahogy munkaeszközei és módszerei a technika fejlődésének irama következtében fokozatosan elvesztik jelentőségüket.

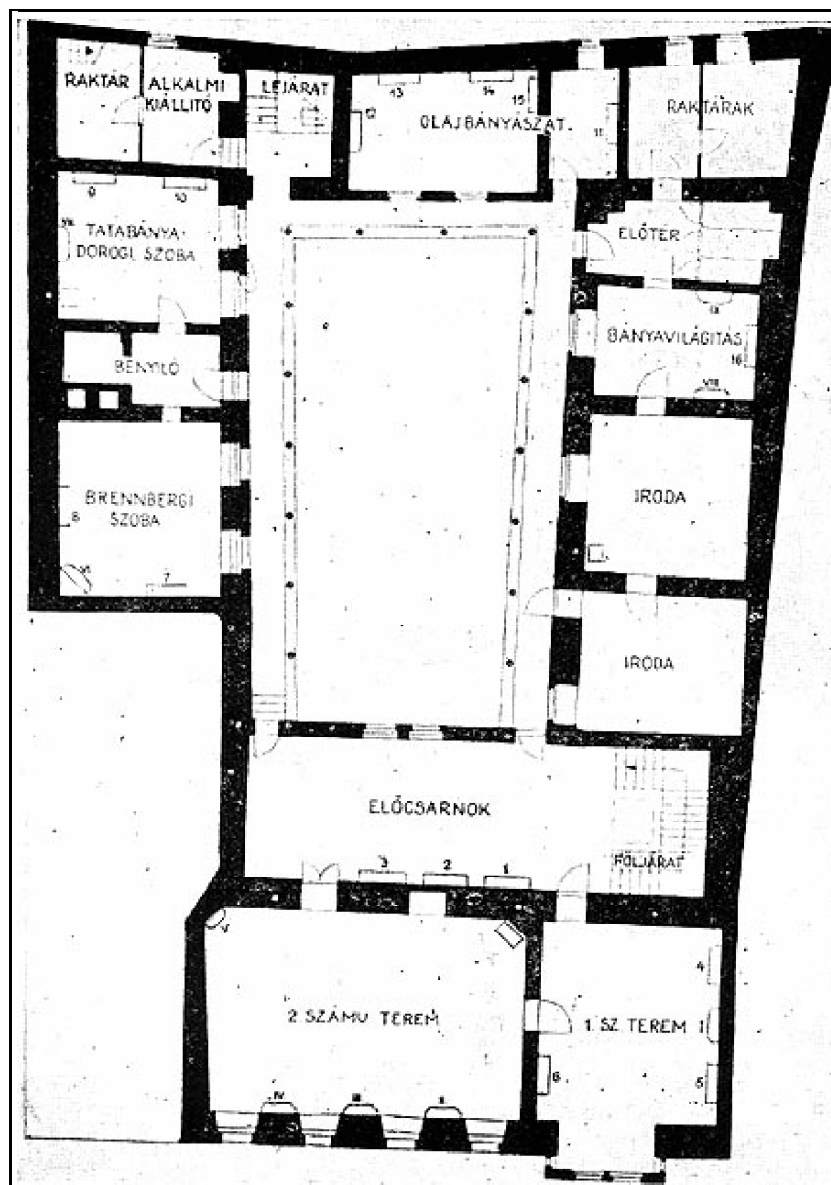
Bányászatunk eme hiányosságán kíván segíteni elsősorban a soproni új múzeum, melynek megszületéséről s további rendeltetéséről a következőket jegyezhetjük föl.

*

A Magyar Tudományos Akadémia Bányászati Főbizottsága Sopronban 1955. június 22-én megtartott ülésén a Népköztársaság Elnöki Tanácsának a műszaki emlékek védelmére hozott 4/1954. évi törvényerejű rendeletére való hivatkozással elhatározta, hogy a bányászat emlékeinek védelmét s összegyűjtését központosan szervezi meg, s ezért Sopronban, a Nehézipari Műszaki Egyetem Bánya- és Földmérőmérnöki Kara mellett s annak gondozásában központi bányászati múzeumot létesít. A határozat szerint a múzeum a bányászat múltjának és jelenének dokumentumait és emlékeit összegyűjtő, földolgozó és bemutató kulturális, tudományos kutatóintézmény, **180**melynek helye a Kar mellett van, mert:

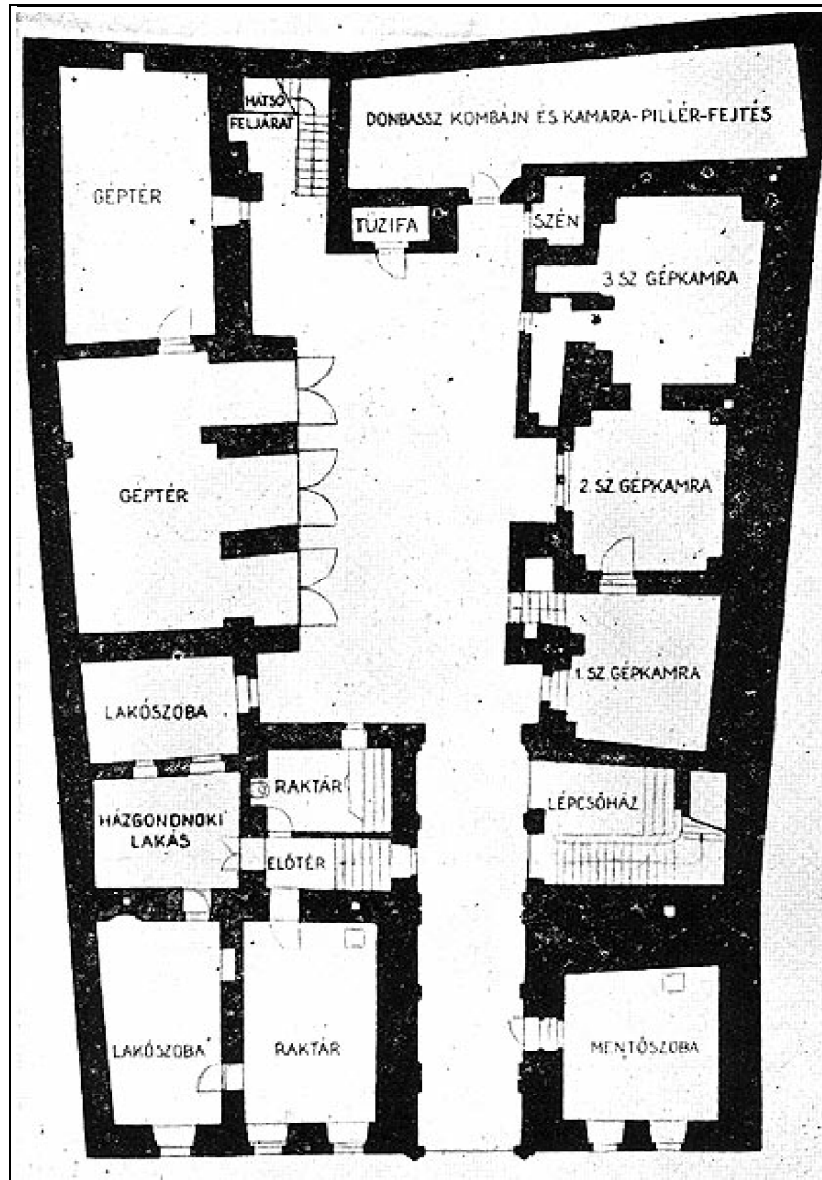
először, itt szolgálja legjobban az oktatásban elmondott és leírt szó mellett szemléltetéssel a szocialista hazafiságra, szak- és hivatásszeretetre való nevelést,

másodszor, mert az egyetem mellett biztosítható legjobban a szakszerűség az irányításban, itt van az egyedülálló szakkönyvtár, megvannak a szükséges laboratóriumok s a tanszékek gyűjteményanyaga is folyamatosan muzeálissá válik.

Az emelet alaprajza

A Magyar Tudományos Akadémia Bányászati Főbizottsága ezzel elméletileg lefektette egy, az ország egész bányaiparát átfogó bányászati múzeum alapjait, mely természetesen csak akkor ölthetett testet, amikor Sopron Város Tanácsa Végrehajtó Bizottsága (8093–1/3/1955. számú, aug. 26-án kelt) véghatározatával, a Templom utca 2. számú úgynevezett Esterházy palotában biztosította a múzeum helyét, illetve amikor sikerült megteremtenünk pénzületi fedezetét annak, hogy a rossz állapotban lévő épületet múzeum céljaira helyreállíthattuk. Ennek költségét a Nehézipari Minisztérium fedezte s tette lehetővé, hogy városunk egyik legszebb műemléképülete 181ma egykori szépségében mutatkozik s szolgál méltó keretül bányászatunk emlékeinek.

A földszint alaprajza

*

A múzeum célja és feladata – a mondottak szerint –, hogy bányászatunk történeti emlékein keresztül megszerettesse azt a foglalkozást, mely valamikor a legnagyobb kiváltságokkal védett s a legmegbecsültebb volt, mely azonban idők folyamán s a kapitalista kizsákmányolás következtében oly mélyen degradálódott, hogy annak dolgozói képezték felszabadulásunk előtt hazánk legelesettebb munkásrétegét, annak ellenére, hogy munkájuk jelentette mindenkor országunk gazdasági erejét, arany, ezüst vagy szén formájában.

Kell, hogy a bányász érezze és lássa, miféle mélységből emelte magasra népi demokráciánk, s kell, hogy legyen bányászatunknak szerve, mely megcáfolhatatlan dokumentumokkal, tárgyi emlékekkel s azok

bemutatásával tudatosítja, hirdeti és népszerűsíti bányászatunk alkotásainak nagyságát, hogy minél nagyobb érdeklődést, szeretetet és megbecsülést keltsünk a szakma és foglalkozás iránt, az új és jövőd bányászgenerációk 182kialakítása és nevelése végett.

A múzeum egyébként, mint szakmúzeum élő, melyben nemcsak gépek és modellek mozognak, de amely együtt nő, izmosodik a munkával és technikával, mely tehát a múlton át a mát és jövőt szolgálja s anyagával megbecsülést és elismerést biztosít annak a munkásnak és technikusnak, aki a természet erőivel folytatott örökös harcban megedzve, minden más dolgozónál mostohább viszonyok közt áll helyt szocialista országunk boldog és békés jövőjéért.

Ezt a célt szolgálja a múzeum kiállítási anyagában is, mely a bányász első primitív munkaeszközétől, az éktől és kalapácsról kezdve, a feudál-kapitalista idők munkamódjain és berendezésein keresztül visz végig a legkorszerűbb bányagépekig, ahogy azt a múzeum termeiben látjuk.

*

Így a múzeum első emeleti *előcsarnokában* egy 12,7×1,6 m méretű falfestmény – Ágoston Ernő és Sterbenz Károly soproni festőművészek alkotása – az ősi, illetve középkori bányászkodás technológiáját mutatja be 1627-ig, a robbantásnak a bányászatba való bevezetéséig. A festményen ennek megfelelően a bányászat kezdetleges munkamódjait és szerszámaikat látjuk: a varázsvesszővel való kutatást, a tárohajtást, a kötélrel való aknába szállást, illetve csúszást, az ék és kalapács munkát, a tűzvetést, vízemelést, szállítást, rakodást, válogatást és végül a kép jobb felső sarkában füstölgő kohókban a földdolgozást.

A munka ez időben – mint a képen látjuk – kizárólag emberi és állati erővel történt, egy-két vízzel meghajtott mechanizmus útján. Ősi szerszámaikat, az éket, kalapácsot és csákányt kívül a bányász legfőbb a tűz mechanikai hatását használta fel még akkor jövesztési célokra oly módon, hogy – mint a festmény is mutatja – tüzet rakott a munkahelyen s mikor az áttüzesedett, hideg vízzel locsolta le, mire a telér közet megrepedezett s azt azután a repedésekbe vert ékek segítségével könnyen lefeszegette.

A képen egyébként három évszámot látunk, melyek középkori bányászatunk legkimagaslóbb eseményeit rögzítik. Így az első, az 1245-ös év a „selmeci”-nek nevezett magyar bányajog megszületését jelzi; a második, az 1525–26-os dátum, az első hazai szervezett munkássztrájkot örökíti meg, amikor a kora-kapitalista Fuggerek és Thurzók embertelen kizsákmányolása ellen Beszterce, Selmec- és Körmöcbánya mintegy 4500 dolgozója föllázadt és letette a munkát. A sztrájkot, mint tudjuk, Werbőczy vérbefojtotta s Besztercebánya piacán 1526 tavaszán több bányászt kivégeztetett. Végül a harmadik, 1573-as évszám a Miksa-féle osztrák bányarendtartás hazánkban való bevezetésére utal. Az évszámot azért jegyeztük föl, mert 1245. évi „selmeci” magyar bányajogunk ezzel megszűnik, s Mohács után Habsburg kézbe jutott bányászatunk ettől kezdve elnémetesedik, tekintve, hogy azt most már Bécsből irányítják s bányakamaráink élén évszázadokon át osztrák és cseh főurak állnak.

A csarnok falán korabeli rajzokon ennek az időszaknak kezdetleges kézi szerszámaikat, szállító eszközeit, emberi és állati erővel meghajtott mechanizmusait látjuk, míg az 1., 2., 3. számú tárlókban hazai prehisztórikus, illetve középkori bányászszerszámok, ékek, kalapácsok és csákányok vannak bemutatva.

Az 1. számú teremben XVII. és XVIII. századbeli bányászlemlékeinket találjuk 1672-től, a bányászat újkorát jelentő, első bányabeli robbantás évétől kezdődően.

A terem 6,0×1,6 m méretű falfestménye ennek megfelelően a XVII., illetve XVIII. századok

legkimagaslóbb bányászati eseményeit örökíti meg, melyek sorrendben: a bányászat új korát jelentő, 1627. évi első bányabeli robbantás, az 1735-ben Selmecbányán megkezdett bányászati felsőoktatás megszületése s végül 1753-ban a brennbergi szén felfedezése s ezzel szénbányászatunk megindulása.

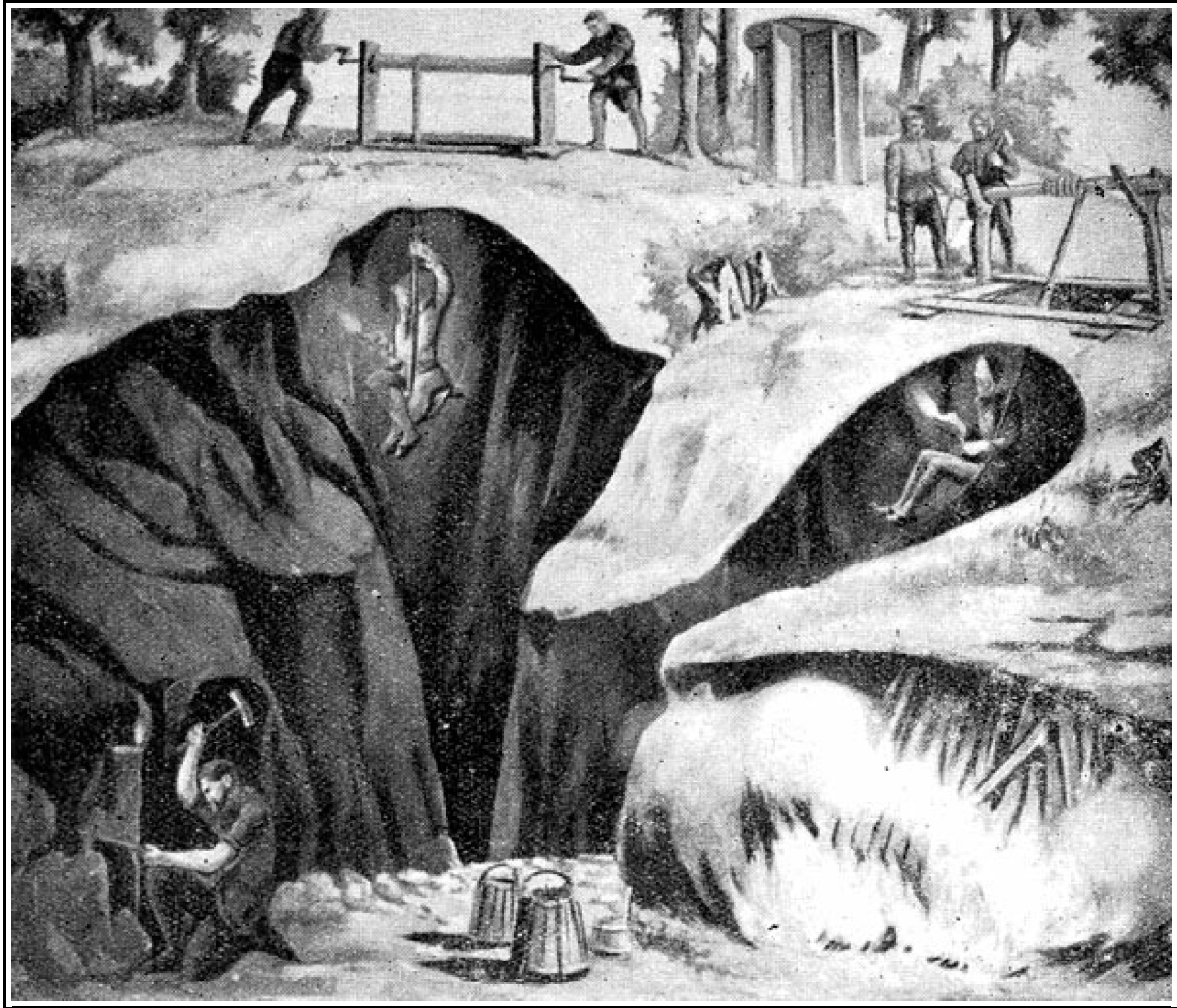
A falkép időrendjének megfelelően a falakon elsőnek a Selmec–Széklakna-i Felsőbiber táróban 1627. febr. 8-án történt első bányabeli robbantás lefolyásáról készült jegyzőkönyv fakszimiléjét, a XVII. és XVIII. századok bányagépeit – nagyrészt Hell József Károly (1717–1789.) főgépmester alkotásait – látjuk képekben. Ugyanígy találjuk bemutatva bányászati felsőoktatásunk történetét s a terem 4., 5., 6. számú tárlóiban 183XVII–XVIII. századbeli bányászati alkotásaink néhány írásos emlékét, illetve az azokra vonatkozó fontosabb irodalom egy részét.

Az I. sz. vitrinben XVII. és XVIII. századbeli bányászatunk néhány művészi becsű emléktárgyát látjuk. A bemutatott szobrok, fafaragványok, bányászpalcok, transmutációs edények stb., melyek legnagyobb részét bányamunkások készítették, azt igazolják, hogy különösen régi ércbányászatunk nemcsak művészeket, de egyszerű munkásokat is foglalkoztatott s inspirált művészi alkotásokra. Bányászatunk magyarsága szempontjából különösen becsesek a színes faszobrok, melyek a magyar bányászt eredeti viseletében, csizmában, piros, vitézkötéses feszes huszárnadrágban, fehér dolmányban s bányászjelvényes zöld kalpagban, farbbőrrel ábrázolják.

A kiállított XVII–XVIII. századbeli emlékeket két gépmodell s a vasból kovácsolt brennbergi „társláda” teszik teljessé.

Az első egy váltóvízikerekes, függőleges aknaszállító gép. Ennek lényege egy kéthatású vízikerek volt, melynek forgási irányát a gépész a kerék felett elhelyezett víztartány garatainak nyitásával, illetve csukásával szabályozta. A kerék ennek megfelelően előre-, illetve hátrafelé forgott és sebességét részben az erővíz adagolásával, részben a koszorúra ható féktuskóval szabályozták.

A második modell egy vízikerékkel hajtott 12 nyilas zúzó, amit érc-törésre és zúzásra a XIV. század óta használt a bányász.

Az előcsarnok falfestményének részlete

Végül itt találjuk a minden valószínűség szerint 1795-ben alakult brennbergbányai társpénztár Sopronban készült, XVIII. századvégi társládáját.

A 2. számú terem a XIX. század s részben a ma bányászatának anyagát mutatja be. Ezt látjuk a harmadik, $8,5 \times 1,6$ m méretű falfestményen is, mely modern tárófalazást, frontfejtést, külszíni és bányabeli szállítóberendezéseket, aknatornyokat, függőkötélpályákat stb. tüntet föl.

A teremben ennek megfelelően modern aknaszállító- és korszerű fejtésmodelleket látunk, egykori és mai bányászviseletek mellett.

Így a terembe lépve, balkéz felől 184 mindjárt egy frontfejtés modelljét találjuk, melyen jól tanulmányozhatjuk a korszerű fejtésmód elemeit, fémbiztosítást, máglyasorokat stb.

Ugyanitt – ha megfordulunk – két függőleges aknaszállító- géppel találjuk magunkat szemben. Ezek közül az első a nagymányoki kasos aknaszállító- gép, mely egyszerre egy csillét szállít a külre. Ez

rakományát körbuktatón át kiürítve – kerül újból vissza a kasba.

A másik a hazánkban 1938-ban Várpalotán berendezett első szkipakna modellje, földalatti és külszíni berendezéseivel együtt. A tökéletes modell egy ellensúlyos szkipszállító-berendezést mutat, melynél a szén részben villamosmozdonnyal csillékben, részben láncos vonszolók és gumiszalag útján kerül a földalatti tartányba, melynek ajtaját az 5 tonna befogadóképességű szkip (bödöny) automatikusan nyitja és miután megtelt – mit a gépházban regisztráló berendezések jeleznek – megindulhat a kiszállítás.

A szkipmodell mögött találjuk szocialista bányászatunk egyik legújabb alkotását, az 1954-ben üzembehelyezett gyöngyöSOROSZI ércelőKészítőmű makettjét. Az előKészítőmű az ottani nyersércben lévő galenit, szfalerit és pirit kinyerésére készült. A modell jól mutatja a földolgozás munkafolyamatait, a nyersérc földadásától a törő, aprító, őrlő berendezéseken át a flotáló, helyesen vegyszer pódiumokig, hol a hasznos ásványok, a galenit, szfalerit és pirit kinyerése flotáló cellasorokban történik.

A makettől jobbra találjuk a dr. Schmidt Sándor-féle „művájár”-nak nevezett 2,5 m átmérőjű, teljes körszelvényt kiképző elővájógépet, melyet elsősorban a dorogi, később a várpalotai stb. bányák használtak az 1920-as 30-as években.

Ugyanitt valamivel lejjebb látjuk falba süllyesztve a Kóta-féle „felrakó” modelljét, mely a munkahelyen a szén csillébe rakását végzi mechanikusan könnyű kivitelű, elektromos, vagy sűrített levegővel hajtott kis, láncos vonszolójával.

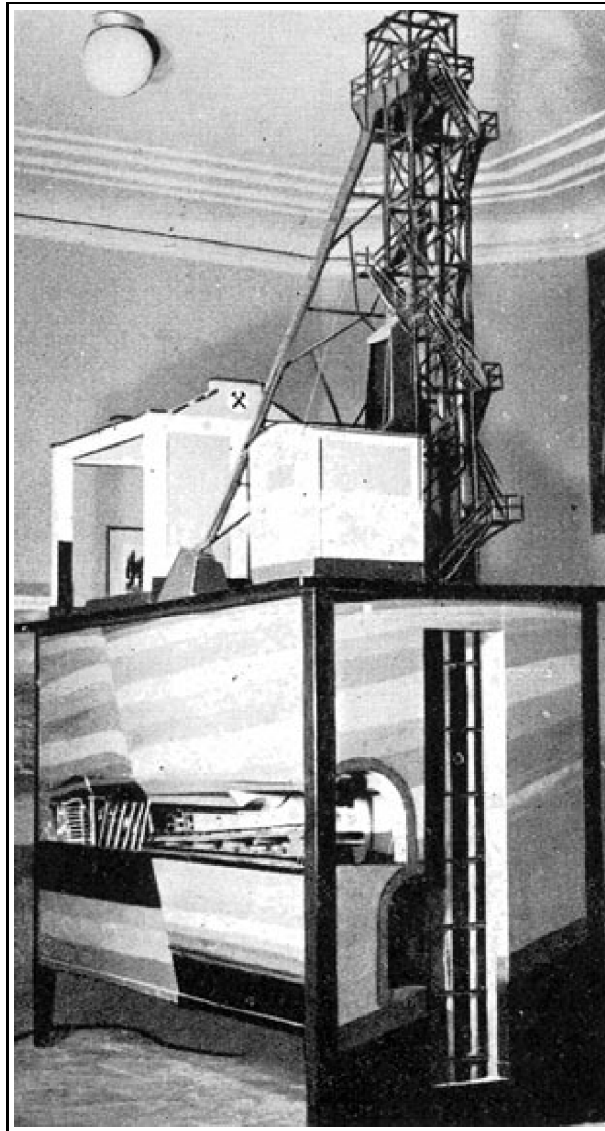
A teremben a falak mellett négy vitrint találunk bányászviseletekkel. A bányász számos kiváltsága közül, mint tudjuk, jellegzetes viseletét tudta csak megőrizni napjainkig, mely, ha az idők divatjának engedve részleteiben módosult s színeiben változott is, lényegében és nagy általánosságban megőrizte eredetiségét. Hazánkban a bányászviselet a XIV. századtól kezdve ismert, a XVI. században pedig már jellegzetes színeit is ismerjük s az fehér zubbonyból, zöld kalpagból, vitézkötéses, piros nadrágból, farbórból és fekete csizmából állt. A Habsburg-uralom alatt külföldi, német és osztrák hatásokra, de különösen amióta bányászatunk irányítása az udvari kamara útján Bécsből történt, ősi magyar bányászviseletünk jellegzetes színei elmosódtak s szín pompás egyenruhánkat csaknem országosan a szász, egyhangú, fekete bányászruha szorította ki. Tartozékai voltak a viseletnek a kard és farbőr is, melyek viselete csak napjainkban maradt el. A bányász ugyanis, mint a nehézipar mozgója, a katonai szolgálat alól mindig föl volt mentve, mivel szemben különösen a török világban, puskát és kardot kapott s szükség esetén maga tartozott megvédeni a bányát. A háborús veszély elmúltával puskáját beszolgáltatta, kardját azonban még hosszú ideig megtartotta. Viseletének másik tartozéka volt a farbőr, melyet a bányász, munkás, mérnök, egyformán viselt és pedig hátul a farán s elől díszes, nagyrészt sárgaréz-ből készült, bányászjelvényes csattal kötött magára. Rendeltesége egyrészt az volt, hogy amikor meredek vágatokban a bányász deszkákon, vagy gerendákon lesiklott, föl ne sértse magát, másrészt hogyha leült a bányában, meg ne fázzék.

Az ismertetett viseletek közül a II. sz. vitrinben elsőnek az 1800-as évek eleje óta ismert selmeci, majd soproni diákuniformist, a „foltos” grubent látjuk, melyhez eredetileg térden felül érő, magasszerű „burs”-csizmát viseltek. A III. sz. vitrinben az egyetemtől búcsúzó „valetáló” diák grubenjét látjuk, a gazdag hímzésű „valetaszalagok”-kal és farbőrrel. A IV. számú vitrinben a bányamérnök 1945-ig viselt egyenruhája a „bányaing” van kiállítva. A fekete díszruhához aranygombos fehér mellényt, kihajtott keménygallért és fehér csokornyakkendőt viseltek. Végül az V. számú vitrinben egy 1949 óta bevezetett egyenruhát látunk tröszt-főmérnöki rangjelzéssel.

Elhagyva a termet, az előcsarnok 1. számú ajtaján át az épület emeleti loggiás 185udvari folyosójára, illetve

a 2. számú ajtón át a *Brennberg-Tatabányadorogi* szobákba jutunk.

A kis *benyílóban* a magyar bányászat nagyjainak képeit látjuk, elsősorban azokét, akik a szabadság gondolatának voltak harcosai egy évszázad előtt. Így ott látjuk az 1848–49-es szabadságharcunk hőseit, Kossuth közvetlen munkatársait, kiket bátor kiállításukért részben megölték, részben bebörtönöztek, vagy kiűztek az országból.

A Várpalotán 1938-ban üzembehelyezett első hazai szkipakna modellje

A benyílóból a baloldali 3. számú ajtón át a *brennbergi szobába* jutunk, hol hazánk első szénbányájának emlékeit mutatjuk be.

A szoba főfalán a brennbergi szénmedence geológiai szelvényét látjuk (Stubna Ágoston brennbergi bányamester 1946-ban készített munkája), mely jól mutatja az óbrennbergi szénkibúvást, melyen a

bányászat az 1750-es évek második felében megindult s az onnét északi irányban lépcsős vetőkkel mélységbe sülyedt szénteletet, melyet az 1938-ban mélyített Szt. István-aknában már 640 m mélységben műveltek. Itt látjuk az egykori brennbergi fejtésmódok rajzait, valamint a 640 m mély Szt. István-akna rétegszelvényét. A bejárati ajtó felett a bánya XIX. századbeli kapitalista bérlőit és vezetőit, az ajtóval szemben a bánya Dalos Egyesületének 1927-ből származó Borbála-képes zászlóját látjuk. A falakat különben nagyrészt már megszűnt műszaki létesítmények, épületek stb. képei díszítik. Külön figyelmet érdemelnek a két ablak közti falon lévő, 1824–26. évekből származó bányatérképek fotói, nagyrészt Hasenauer Márton soproni mérnök munkái. A 7. és 8. számú tárlókban a bányára vonatkozó dokumentációt s a sarokban álló VI. számú vitrinben a bánya egykori dolgozóinak gazdag sport- és dalegyesületi trófeáit találjuk, végül az ablakok előtt egy brennbergi, végnélküli, automatikus kiszolgálású láncpálya modellt látunk.

Elhagyva a brennbergi szobát a kis benyílón át, a Tatabánya-dorogi szobába jutunk. Itt az ajtóval szemben lévő falon, két tároló közt, Perlik József tatabányai bányász 1899-ben festett 2 m magas Szt. Borbála képét látjuk, mely valamikor az 1896-ban mélyített I. sz. (Esterházy Ferenc nevű) lejtakna rendelőjében állt. A képtől jobbra az 1905-ben épült felsőgallai osztályozómű első fotóit, köztük a bányamű 1900-as években készült színes telepszelvényét és külszíni létesítményeinek képét találjuk. Ezek sorát a Borbála-kép baloldalán a „Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársulat cementgyára és mészégető telepe Felsőgallán” fölíratú, ritka litográfia egészíti ki.

A szoba egyik legbecsesebb darabja a tatabányai dolgozók első, 1897-ből való „A Magyar Általános Kőszénbánya Részvény társulat – Tatai Bányászat 1897. – Jó szerencsét!” fölíratú zászlója.

A VII. számú vitrinben találjuk a múzeum XIX. századvégi értékes bányamérőműszereit, szögmérőket, szintezőket és tájolókat. A Borbála-kép jobb- és baloldalán álló 9. és 10. számú tárlókban a dorogi, illetve tatabányai bányászatra vonatkozó dokumentumok vannak bemutatva, néhány régi kép és levelezőlap kíséretében.

A Tatabánya-dorogi szobát elhagyva, a loggiás folyosón balra – a melléklépcsőn túl – találjuk két helyiségben az *olajbányászat* emlékeit és élő hagyományait.

Az első kisebb helyiségben falfestményeken és tablókon mutatjuk be a kőolaj keletkezését, előfordulását, kutatás- földolgozását és felhasználását.

A képek és magyarázatok elmondják, hogy míg a szárazföldi növényzet maradványaiból kőszén, addig a tengeri növények és állatok maradványaiból kőolaj képződhet, tehát a kőolaj is „eltemetett napfény”. A fölíratokból megtudjuk azt is, hogy a XIX. század közepéig emberemlékezet óta az aszfalt és kőolaj, építőanyag, kocsikenőcs, fűtő- és világítóanyag volt. 1850-től 1900-ig a kőolajat világító petrolummá, 1885-től kenőolajjává dolgozták föl. A századforduló előtt megszületnek a belsőégésű motorok (benzinmotor, Diesel-motor, megkezdte diadalútját a folyékony tüzelőanyag (benzin, gázolaj, fűtőolaj), melynek segítségével az ember legyőzi a távolságokat, s a kőolaj a vegyipar legbecsesebb nyersanyagává lép elő. A szoba egyetlen 11. számú tárolójában 14 üvegcsereszében kőolaj termék mintákat, azonkívül cerezin, paraffin és bitumen darabokat látunk.

A második helyiségben a kőolaj hazai történetét találjuk.

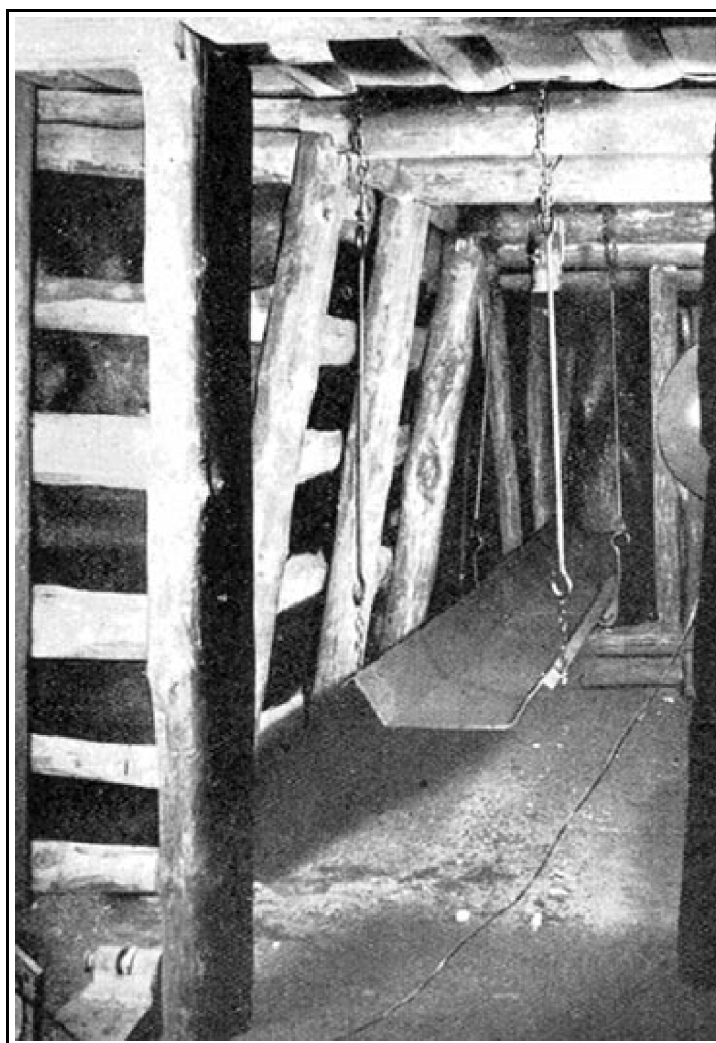
Így mindjárt, ahogy belépünk, balkézre, Kálti Márk krónikájára való hivatkozással azt olvassuk, hogy a kőolajat már 1468-ban Nándorfehérvár, 1561-ben Szigetvár, 1686-ban Buda ostrománál hadi célokra

használták s a zalai nemzetőrök 1848-ban a letenyei Murahidat bányavári olajjal kenték be s égették föl Jellasich seregei előtt. A teremben ezután olajbányászatunk legnagyobb tudósait és azok munkásságát találjuk a XVII. századtól kezdődően napjainkig. Ezt tükrözik a terem tablói, térképei, föliratai és tárlói, melyek közül a 12., 13., 14. számúakban Zsigmondy Vilmos, Böckh János, Posewitz Tivadar, Eötvös Loránd, Böckh Hugó munkáit, leveleit stb. találjuk. Végül a 15. számú tárlóban 10 darab olajcseppüvegben a hazai (budafai, lovászi, újfalui, hahóti, nagylengyeli, buzsáki, szolnoki, biharnagybajomi, mezőkeresztesi és demjéni) olajmintákat mutatjuk be, a terem közepén pedig egy mélyszivattyú szerkezetét látjuk.

Elhagyva az olajbányászat helyiségeit, a 7. számú ajtón át a *bányavilágítás* eszközeit és fejlődését bemutató szobába jutunk.

A vitrinek anyagát egy idevonatkozó „Bányavilágítás” föliratú tábló egészíti ki, mely elmondja, hogy a történelemelőtti idők bányásza gyantás, 1,2–1,5 m hosszú, 3–4 cm vastag fenyőszilánkokból összekötött fáklyával világított. Ebből alakult ki később a szurokfáklya, mely különösen a huzatos bányákban tett jó szolgálatot.

Mindkét világító eszközt az agyag-, vagy ólomedényekben égetett állati zsiradékkal, faggyúval, olajjal s azokba mártott rongykócokkal történő világítás szorítja ki, s jelennek meg a jellegzetes cserép, majd a középkorban a vasból, sárgarézből készült bányamécsek. Ezzel egyidőben találkozunk a faggyúgyertyákkal melyeket az érc- és sóbányákban még a XIX. században is mindenütt használtak.

Iszaptömedékkel dolgozó kamarapillérfejtés a múzeum 10. számú helyiségében

Ezeket az úgynevezett nyíltlángú lámpákat sújtólégmentes érc- és sóbányáinkban használták, szénbányáinkban azonban, hol korán megjelent a sújtólég, új, veszélytelen, a sújtólégrobbanást kizáró világítószerszámról kellett gondoskodni. Különösen az angol és belga bányász már a XVIII. század közepe óta emberfeletti harcot folytatott a sújtólégveszély leküzdésére, sajnos, csaknem eredménytelenül. A probléma Angliában a borzalmas bányarobbanások következtében lassan nemzeti kérdés lett, több tudóst foglalkoztatott, míg végül 1815-ben megszületett az úgynevezett „biztonsági” lámpa, melyet azóta tökéletesített formában világszerte használnak s föltalálója, Davy angol fizikus után „Davy”-lámpának neveznek.

Az 1890-es években jelenik meg a karbid-lámpa, majd századunk elején a nagy fényerejű, csaknem teljes biztonságot [188](#)nyújtó akkumulátoros lámpa s napjainkban mind nagyobb tért hódító – ugyancsak akkumulátoros – sapkalámpa.

Föntieknek megfelelő fejlődési sorrendben találjuk a két (VIII. és IX. számú) vitrinben a bányalámpákat

és pedig egyikben az úgynevezett nyíltlángú, a másikban a zárt- vagy biztonsági lámpákat.

A vitrinek közt találjuk a 16. számú tárolót, a várpalotai barnaszén- (lignit) bányászat néhány dokumentációs emlékével.

A szoba falain a várpalotai, dudari bányák fotóit, Lovas L. festőművész 1954-ben készített festményét látjuk Dudar-bányáról, mely az ikeraknák akkori létesítményeit szemlélteti.

Ha ezután a hátsó melléklépcsőn lemegyünk az udvarba, balfelé fordulva, a 10. számú helyiségben egy Donbassz kombájnt – szovjet fejtő-, jövesztő-, rakodógépet –, ugyanitt egy iszaptömedékkel dolgozó, kamarapillérfejtést látunk teljes bányakivitelben, imitált szénfalakkal. Ez utóbbinál a munkahelyi szállítást sűrített levegővel hajtott rázócsúszda végzi s a munkahely homlokán ott látjuk a dolgozók szerszámain, a csákányt, fejtőkalapácsot stb.

Elhagyva a helyiséget, a kijárat irányában pár lépéssel balra, a 11. számú ajtón át három egymásbanyúló gépkamrába jutunk, melyek közül az elsőben vízemelő és szállító berendezések vannak. Így a kézi működtetésű szivattyúk mellett Worthington-típusú, majd két- és többfokozatú szíjhajtásos és közvetlenül kapcsolt, villamosmeghajtású centrifugál és sűrített levegővel működő úszószivattyúkat találunk.

A szállítóberendezések legbecsesebb darabja egy XVIII. század végi „magyar” csille, mely az ebszőnybányai 1840-es műveletekből került elő. A helyiség közepén egy, a tatabányai gépműhelyben készült kétfokozatú, állóhengeres kompresszort látunk s a falakon a mai szén-, illetve ércbányász kéziszerszámai, csákányok, fúrók, lapátok, fűrészek, teknők, gyámrudak stb. vannak bemutatva.

A következő helyiségben egy mai elővájást találunk. A trapézszelvényű fogazott ácsolatokkal biztosított munkahelyen a szén jövesztése robbantással folyik s a fölrakást Kóta-féle kisrakodógép végzi. Az elővájás homlokán a jövesztés, robbantás és világítás eszközeit látjuk. A vágatban sűrített levegős csőhálózat és sűrített levegővel meghajtott szellőztető van beépítve. A csilléket sűrített levegővel meghajtott vitla vontatja.

Az elővájással szemben, az ablak előtt, a dudari bányában használt 60 cm nyomtávú fáscsille áll, míg az állványokon régebbi s újabb típusú sűrített levegővel működő fúró- és fejtőkalapácsokat látunk.

A legfelső helyiségben néhány régebbi típusú gép mellett magyar újításokat látunk. Így rögtön, ahogy belépünk, az Ajtay–Szilárd-féle F-4-es vágathajtó fejtőgép prototípusával, az F-2-es géppel találjuk magunkat szemben. A géptől jobbra találjuk a szovjet B. Cs. 1. aknamélyítő, markoló rakodót, majd a vékony telepek fejtésére alkalmas, páncélkaparón csúszó, egyhatású L. T. C. széngyalut. A homlokkal hosszában áll a Szemán-féle tárcsás réselőgép, majd az ablakfülkében egy Korfmann-féle réselőgép.

Végül a 12. számú úgynevezett mentőszobában találjuk a bányamentőkészülékeket fejlődésük sorrendjében.

A bányászt régóta foglalkoztatta, hogy veszély esetén segítséget tudjon nyújtani bajbajutott társainak oly módon természetesen, hogy közben őt magát baj ne érje. Első XVII–XVIII. századbeli idevonatkozó főljegyzéseink az arckendőt említik mint védőeszközt, az 1790-es évek második felében azonban már a nyomós tömlős mentőkészülékekről is hallunk, melyeknek használata a XIX század első felében már általános volt. Lehetőségeik a megszábot tömlőhossz miatt korlátozottak voltak s így, érthető, ha a bányász oly berendezést keresett, mely mentés alkalmával mindentől függetleníti és korlátlan mozgást biztosít számára.

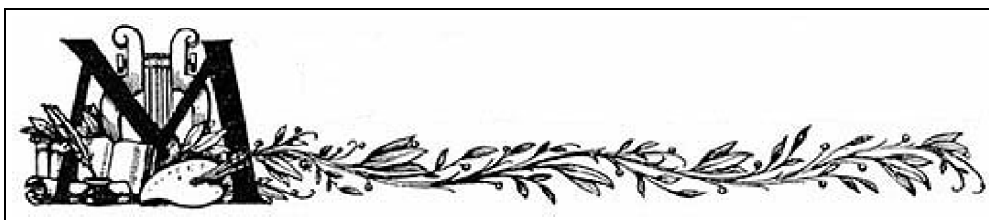
Ez készítette Theodor Schwann (1810–1881) lüttichi egyetemi tanárt 1853-ban, hogy elkészítse „Aerophor”-nak nevezett mentőkészülékét, mely a jelenlegi regenerációs, oxigénes készülék minden jellegzetességét magán viselte már. Sajnos, az Aerophor gyakorlatba sosem került és Schwann terve több mint két évtizeden át porosodott a lüttichi akadémiai levéltárban, míg végül egyetlen modelljét 1876-ban a brüsszeli egészségügyi 189 világiállításon bemutatták. Schwann készülékét fejlesztették tovább Henry A. Fleusz és a Dragerek – apa és fia – s alakították ki a ma ismert mentőkészüleinket.

Gyűjteményünkben a fejlődés sorrendjének megfelelően – a két ablak között – elsőnek egy „Westfália”-típusú, nyomótlós, álarccal felszerelt, mentőbabával találjuk magunkat szemben. Jobb oldalán az ablakfülkében a tömlőláda áll, mellette a berendezés legfontosabb darabja, a kettős működésű légszivattyú. A falak melletti polcokon a Schwann-féle készülékből kialakított mai típusú regeneráló készülékeket látjuk sorrendben, a Giersberg 1901 típusú készüléktől a legújabb Drager- és szovjet egy-, illetve kétórás mentőkészülékekig. Az állványok alsó polcain készülék alkatrészeket, gázvizsgáló készülékeket, riasztó csengőket, oxigénpalackos önmentőket, légszakokat, légszűrőket, sisakokat, álarccokat, tömlőket, száj darabokat, gázanalizátorokat stb. látunk s a polcok tetején a bányamentőkészülékek úttörő föltalálóinak arcképeit találjuk.

Befejezésül röviden szólnunk kell a múzeumhoz tartozó úgynevezett „Egyetemi fejlődéstörténeti gyűjtemény”-ről is, mely az 1735-ben Selmecbányán megkezdett bányászati felsőoktatás több mint két évszázados történetének tárgyi és dokumentációs emlékeit öleli föl. E gyűjtemény, mely szerves tartozéka a Központi Bányászati Múzeumnak, jelenleg a Nehézipari Műszaki Egyetem Ady Endre út 5. számú székházában van három helyiségben kiállítva s annak részletes ismertetését a Bányászati Lapokban és Múzeumi Híradóban közöltem már.^{*(75)}

A Központi Bányászati Múzeum ennek beszámításával ma már összesen 21 teremre való bányászati emléket tárol, úgyhogy méreteiben vetekszik bármely más országos vagy külföldi szakmúzeummal.

Szervezetileg a Nehézipari Minisztérium tartozéka, mely Bányászati Kutató Intézete útján gyakorolja felügyeleti jogát. Anyagát szén-, ásvány- és olajbányászatunk szerveinek, a trösztöknek és üzemeknek, az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesületnek, valamint a Nehézipari Műszaki Egyetem soproni Bánya- és Földmérőmérnöki Karának s nem utolsósorban bányászatunk néhány lelkes dolgozójának ajándékaiként és segítségével gyűjtöttük össze s dolgoztuk föl. A megnyitás óta eltelt rövid idő alatt kiépítettük a múzeum külföldi kapcsolatait is és ma már élénk összeköttetések vannak a németországi (freibergeri, zwickaueri) és különösképpen a csehszlovákiai (prágai, banskotiavnicai, kremnicai stb.) bányászati és technikai múzeumokkal, melyeknek vezetői részben már személyesen is fölkeresték múzeumunkat.

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Király Jenő: Dr. Manninger Vilmos (1877–1945)

Király Jenő: Dr. Manninger Vilmos (1877–1945)

1945. május 2-án költözött el az élők sorából Sopron zseniális szülöttje, a kiváló sebész és szervező, a Magyar Sebésztársaság megalapítója, dr. Manninger Vilmos professzor. Sokoldalú, páratlan képességű, kiváló szellem volt. Közvetlen modorával, puritán egyszerűségével mindenkit elragadott. Kitűnően beszélt több európai nyelven. Német, francia, angol, olasz nyelvtudása lehetővé tette számára nemzetközi találkozásokon a közvetlen érintkezést a szakmabeli kiválóságokkal és elsajátította az ott tapasztalt értékes tudományos eredményeket. Fogékony volt minden új és haladó kezdeményezéssel szemben. Tehetséges művelője volt a képzőművészeteknek, kiválóan festett, a szobrászat terén is átlagon felülit alkotott. Szerette a természetet. Autóútjain talált érdekes cserjékkel, gyökerestől kiásott növényekkel rakta meg kocsját és vitte haza budapesti kertjébe. Kertészkedett. Különösen a virágokat kedvelte. Kitenyésztett, páratlan szép virágaival kertészeti kiállításokon vett részt, ahol oklevelet, 1930-ban aranyérmert szerzett. A nagygyűlések utáni közös étkezések alatt a különféle sebészeti problémák megbeszélése közben szívesen fordította a beszéd fonalát a virágaira és adott tanácsokat azok tenyésztésére. A Virágos Budapest és a Virágos Magyarország mozgalomnak elnöke, eszmei vezetője volt.

Rajongott a művészetekért. Leginkább a zenét szerette. Nagyszerű zenész volt. Altdörfer Viktor tanítványaként sokszor szerepelt Sopronban kisebb-nagyobb zenei ünnepélyeken. A Zeneakadémián Szendi Árpád növendéke volt medikus korában. Dohnányi is különösen sokra tartotta és gyakran játszottak négykezeset. Otthonában házi kamarazenét rendezett. A húszas években szervezte meg Budapesten az Orvosi Kamarazenét. A zenekarban brácsás volt, de egyaránt jól kezelte a hegedűt és a zongorát.

A Manninger-család az egyik Sopron megyei német községből származik és a XVIII. században tűnt fel Sopronban. Az ősök iparosok, főleg szappanfőzők voltak. A XIX. század második felében a család egyes tagjait intellektuális foglalkozásban találjuk. A professzor apja, Adolf köztisztviselő és megbecsülésben álló, nagy praxisú orvos volt, szemorvosi működésével különösen jó hírnevet szerzett. Schneller Vilmos kőszegi evang. pap leányát vette feleségül. A Petőfi tér 2. sz. házában laktak. Itt született 1876. szept. 30-án első fiúk, Vilmos. A szokástól eltérően csak 1877. január 17-én keresztelte meg nagyapja. Vilmosnak még két leány- és egy fiútestvére volt. Öccse; Adolf kiváló agronómustanár lett, Kossuth-díjat kapott. Pár éve halt meg. Eredményes, nagyszerű munkásságának megbecsülésül a nemzet halottjaként temették el.

A gyermekek közül Vilmos volt a család szemefénye. Egész fiatalon már nagy tehetséget árult el. A soproni líceumban, a mai Berzsenyi Dániel gimnáziumban tanult, mindvégig jeles eredménnyel. Még nem töltötte be 17. évét, mikor leérettségizett 1893-ban. Boldog gyermekkorában a nyarat a családdal a brennbergi út mentén lévő, akkoriban még működő malomban töltötte. Az erdővel borított gyönyörű környék, a virágos, szép kert keltette fel az egészséges, vidám fiúban a természet és a virágok szeretetét. Édesanyja fiatalon

halt meg, ezzel korán gyász borult a Manninger-család életére.

Orvosdoktori oklevelét a budapesti egyetemen 1898-ban, a műtőorvosi képesítést 1900-ban szerezte meg. Utána Bécsbe 1911 ment, ott Kwostek, Neisser, Ortner professzorok osztályain gyakornokoskodott, de hamar haza kellett jönnie édesapja betegsége miatt. Budapesten a Szt. Rókus kórház II. sebészeti osztályán lett segédorvos. Megkapta a Bene-féle ösztöndíjat és ezzel fél évet Kocher berlini klinikáján töltött. További fél évig a Czerny, Bergmann, Körte, Mikulic és Garre-féle klinikán tanult. 1903-ban „Az aseptikus és antiseptikus orvoslási módok története” című munkájáért megkapta az Akadémia Vigyázó jutalom-díját. A gondosan összeállított munkában az asepsis és antisepsis tudományának lényegét foglalta össze.

1902-től 1906-ig az új Szt. János kórház segéd-, majd alorvosa volt. Közben 1905-ben Bakay Lajossal együtt kiadta az Onomatologia Medicát, az orvosi neves könyvet. 1906-ban az osztály helyettes főorvosa lett. Ebben az évben a sebészeti propedeutikából egyetemi magántanárrá habilitáltak. 1907-ben az új Szt. János kórház gyermekosztályán lett rendelőfőorvos. 1908-tól 1914-ig volt a Szt. Margit kórház sebészeti osztályának rendelő-, majd osztályvezető főorvosa, 1914-től 1936-ig az új Szt. János sebészeti osztályának főorvosa. Az első világháború alatt 1914-től 1918-ig egy 1200 ágyas hadikórháznak és a Weiss Manfréd 30 ágyas tiszti-kórházának volt vezető sebészfőorvosa. 1926-ban a sebészet terén kifejtett eredményes munkásságának elismerésül címzetes rendkívüli tanári címet kapott. 1930-ban a közegészségügyi tanács tagja lett. 1931-ben a Magyar Tüdőbeteg gondozó és Gyógyintézeti Orvosok Egyesületének tiszteletbeli tagjává választották. 1931-ben szervezte és indította meg az Orvosi Nagyhét címen az orvosi szakmák tudományos együttműködését. 1936-ban az Eötvös Lóránt Rádium és Röntgen Intézet vezető főorvosává nevezték ki. Amikor érezte, hogy a gyógyító kés kezében bizonytalanná vált, volt lelkiereje ahhoz, hogy a kést letegye és tanítványainak ajánlja betegeivel együtt, és 1937. nov. 1-én nyugalomba vonult. Pihenése nem sokáig tartott, mert 1939-ben, mint nyugalmazott közkórházi főorvost szolgálattételre behívták a belügyminisztérium (XVI) betegellátási osztályára kórházi tanácsadónak.

1943. június 12-én betegszabadságra ment. Kora ifjúságától lobogó, teremtő génusza elhalkult, egyre zárkózottabbá lett, végül melankóliába süllyedt. Hosszas betegség után 1945. május 2-én szűnt meg munkás, eredményekben gazdag, nemes élete.

Tudományos munkássága a nagysebészet egész területét felöleli. A Magyar Sebészetirodalom Novák Ernő-féle Bibliographiájában 76 közleményének és dolgozatának címe található. Mindez közelebbről sem öleli fel teljes munkásságát. Közleményeiben foglalkozik a asepsis, antisepsis kérdéseivel, a sebfertőzés kezelésével, idegsebészettel, az általános és helyi érzéstelenítéssel, a haemophilia kezelésével, a csonttörések kezelésével és általában a hadisebészettel. Igen értékesek voltak hozzászólásai a nagygyűléseken felmerült kérdésekhez. 1922-ben a belső secretios mirigyek sebészetéről tartott értékes referátumában részletesen foglalkozott a hiányos mirigyműködések transplantatio útján való gyógyításával. Legeredményesebbnek tartotta a vérrokonból származó homoplastikát. Az 1924-ben tartott nagygyűlésnek elnöke volt. Elnöki megnyitójában kifejezte a magyar sebészet jövő fejlődésében való nagy bizakodását. Felkérésére ezen az ülésen „A helybeli érzéstelenítés” vitakérdését referáltam.

1910-ben jelent meg a „Sebészet tankönyve” két kötete, melyet Verebély-vel együtt írt.

Írott művei közül legközelebb állott szívéhez a „Rák ABC” című kis füzet, melyet: „A magyar ugar névtelen munkásainak, a tanyák és falvak orvosainak 1935 karácsonyára ajándékol” írt. Balassa- és Semmelweis-előadásokon kívül is számos előadást tartott, így a Soproni Orvosok Egyesülete meghívására az 1900-as években Sopronban is több ízben.

1938-ban jelen meg „A sebészet diadalútja” című műve, amelyben a sebészet fejlődésének történetét írta meg élvezetes stílusban. Tanulságos és érdekes olvasmányul szolgál nemcsak orvosoknak, hanem a művelt közönségnek is.

Betegei feltétlenül bíztak kiváló orvosi képességeiben, sebészi művészetében, szerették és ragaszkodtak hozzá. Egész lényét átható mély emberszeretete főként az elesett, szegény betegek iránti messzemenő együttérzésben teljesedett ki. Ezekért mindent megtett, tőlük soha honoráriumot el nem fogadott. Ha kórházi betege 192honoráriumot ajánlott fel, azt a soproni Erdei Iskola fenntartására utalta át.

Az 1925. évi sebész nagygyűlésen Manninger vetette fel a rákkutató bizottság megalakításának kérdését, 1926-ban alakult meg a bizottság, melynek elnöke Dollinger Gyula, főtitkára Manninger Vilmos lett. Főtitkári jelentésében a bizottság feladatát abban jelölte meg, „hogy a társaság tagjain kívülálló, a rákkutatással foglalkozó kutatók bevonásával a rákbetegség egész komplexumát ölelje fel” Jelentésében referált a Thies-féle kezeléssel végzett kísérleteiről, de ez az eljárás nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, hamarosan feledésbe merült. Az elsők közé tartozott, aki hazánkban a daganat és a tbc. sebészetében a kautert és a diathermiát bevezette és a metodikáját kidolgozta. A rák elleni küzdelem élete végéig szívügye maradt. Sopron szeretete mindig megmaradt szívében. Szerette, mert szép, mert régi minden utcája; minden háza, ablaka művészetet, kultúrát lehel. Szerette, mert a természet nagy gazdagsággal, gyönyörködtető pompával vette körül Szerette, mert ott éltek szülei, nagyszülői és ott élte boldog gyermekkorát. Szülővárosa iránti háláját és szeretetét a „Soproni erdei iskola” céljára tett alapítványával bizonyította a legnemesebben. Atyja halála után, 1917-ben a brennbergi erdőben fekvő telkét a rajta levő nyaralóval és gazdasági épületekkel együtt Sopron városának adományozta, „hogy ott a város gyenge, fejletlen, gümőkórra hajlamos 6–14 éves gyermekek nevelésére erdőiskolát létesítsen.” Az alapító okmány szerint „Az iskolában felvételre kerülnek elsősorban Sopron városi vagy megyei családok gyermekei, akiknek családfenntartója a háborúban elesett, megsérült vagy megbetegedett, és akik e különleges higiénikus nevelésre rászorulnak. Amennyiben ezek nem töltenek meg a rendelkezésre álló férőhelyeket, felvételre kerülhetnek vallás és nemzeti különbség nélkül olyan szegénysorsú szülők gyermekei, akiknek egészségi állapota a felvételt szükségessé teszi, illetve megengedi. A felvételre kerülő gyermekek közül kizárandók, akik a tüdő, vagy egyéb szervek nyílt fertőző tuberculoziséban szenvednek. A felvétel pontos kórházi kivizsgálás alapján történt. Az intézet neve: „Manningerház Soproni Erdei iskola” volt. Internátusában 18 fiú és 18 leány nyert elhelyezést állandó orvosi felügyelet alatt. Az intézet az államosítás óta az Oktatásiügyi Minisztérium gyógypedagógiai osztályához tartozik. Jelenleg is 18 fiú és 18 leány részesül ott gyógypedagógiai gondos nevelésben. Az iskola a kies brennbergi út mentén erdővel körülvett 7 holdnyi területen fekszik és egy kis gazdaság tartozik hozzá. Az út túlsó oldalán nem messze az iskolától egy kis erdei tisztáson van egy töredező síremlék. Alatta nyugszik dr. Manninger Adolf, Vilmos édesapja.

1917-ben a nagyműveltségű, megnyerő modorú Grill Júliát, Herczeg Ferenc elvált feleségét vette nőül, aki megértő, szellemiekben és művészi hajlamokban is méltó házastársa lett, akivel szép otthonában harmonikus, boldog házasságot élt. Legboldogabb akkor volt, amikor feleségével villája teraszán kettesben élvezhette közös szerzeményük és közös munkájuk eredményét, a sokezer fajta virággal és dudvával beültetett kertjét.

Özvegye is átvette Sopron iránti szeretetét. A múzeum vezetősége kérésére odaajándékozta a Madarász Viktor által festett mellképet, amelyet az emlékgyűlés idejére kölcsönkaptunk, hogy akik ismerték, újból láthassák, és akik nem ismerték, megismerhessék szellemtől sugárzó, nyílt, férfias arcát.

Rendkívül gazdag élet fejeződött be halálával, melynek a hivatás szeretetén és nagy tehetségének megnyilvánulásán kívül vezető érzése a jóság és szeretet volt: mindhalálig hű és hálás fia maradt Sopronnak.

Hűségének, kiváló eredményes munkásságának, valamint a közösség iránti, áldozatkészségének elismerését Sopron város méltóképpen fejezhetné ki, ha a korábbi Manninger út nevet felújítaná és így megőrizné azt a családnevet, melynek egyik viselője világhírű orvosprofesszor volt, a város leghívebb fiainak egyike, másik két viselője pedig Kossuth-díjas tudós.

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

VÁROSUNK LAKOSSÁGÁNAK
MINDEN IGÉNYÉT KIELÉGÍTIK
AZ

**IPARCIKK
KISKERESKEDELMI
VÁLLALAT
SZAKÜZLETEI**

KÖZKEDVELT
A
SOPRONI SÖRGYÁR
KÉSZÍTMÉNYE

A KIVÁLÓ
VILÁGOS
BARNA
KINIZSI
SÖR

**A Soproni
Élelmiszerkiskereskedelmi
VÁLLALAT**

FÚSZER
CSEMEGE
ÉDESSÉG
DOHÁNY

TEJ ÉS HÚS
BOLTJAI
a város minden pontján egész nap
a vásárlóközönség szolgálatára állnak

SOPRON ÉS VIDÉKE
KÖRZETI
FÖLDMŰVESSZÖVETKEZET
MEZŐGAZDASÁGI SZAKBOLTJA:

ÖTVÖS UTCA 3.

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárak, kisgépek, védőszerek, műtrágya stb.
A szőlőgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzó, permetezőgépek, burgonyazúzó stb.

**Soproni Építőipari
és Épületkarbantartó Ktsz**

Vállal:
kőműves
ács
tetőfedő
épületasztalos
szobafestő
mázoló
címfestő
dukkozó
üvegező
üvegcsiszoló
kályhás
parkettás
MUNKÁKAT

Központi telep és iroda: Kossuth Lajos utca 5 – Telefon: 318 és 327

Üveges részleg: Lenin körút 22 – Telefon: 326

Soproni Asztalos- és Faipari KSZ

Sopron, Vitnyédi u. 13. – Telefon: 704

asztalos
kárpitos

festő, mázoló

javító

játék

iparművész

RÉSZLEGEIVEL

a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

HÁLÓSZOBÁT, KOMBINÁLTSZEKRÉNYT,

REKAMIÉT, SEZLONT,

KONYHABÚTORT

és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyait, egyéni megrendelésre, elsőrendű minőségben és ízléses kivitelben

Vállal:

CÍMTÁBLAFESTÉST, BÚTORMÁZOLÁST

ÉS MINDENNEMŰ JAVÍTÁST

Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékba kaphatók a Soproni Kiskereskedelmi V. üzleteiben

GYŐR-SOPRON MEGYE TANÁCSÁNAK

IDEGENFORGALMI HIVATALA, SOPRON

KEZELÉSÉBEN

IBUSZ

**MÁV HIV. MENETJEGYIRODA FIÓKJA MINDENFÉLE UTAZÁSI ÜGYBEN KÉSZSÉGGEL ÁLL
AZ UTAZÓKÖZÖNSÉG RENDELKEZÉSÉRE!**

SOPRON, ÓGABONA TÉR 8. SZ.

TELEFON: 55. SZ.

Tisztaság: félegészség

Saját egészsége érdekében látogassa a több káddal bővített, hőlégfürdővel, központi fűtéssel korszerűsített

VÁROSI FÜRDŐT

FÜRDŐVÁLLALAT

SOPRONI

POSZTÓ-

ÉS SZŐNYEGGYÁR

Sopron, Baross út 24.

GYAPJÚSZÖVETEK
TAKARÓK
MŰSZAKI SZÖVETEK
BÚTORSZÖVETEK
SZŐNYEGEK

**SOPRONI
HÚSIPARI
VÁLLALAT**

SOPRON

TELEFONSZÁMOK: 191, 192, 193, 627
ÉS AZ ÜZLET: 699

**A SOPRONI
HÚSIPARI VÁLLALAT DOLGOZÓI**

jóminőségű hentesáruk
készítésével
járulnak hozzá
AZ ÉLELMISZERIPAR FEJLŐDÉSÉHEZ

Hátulsó utca 2–4. szám alatt megnyílt
a HÚSIPAR HÚSÜZLETE, ahol naponta friss hentesáru
kapható bőséges választékban

**SOPRONI
PAMUTIPAR**

SOPRONI
SELMECI UTCA 15–17 SZÁM
TELEFON 298 SZÁM

PAMUTSZÖVŐGYÁR

SOPRONI FÉSŰSFONALGYÁR

Gyártelep:
SOPRON, ÁGFALVI ÚT 4. SZÁM
TÁVBESZÉLŐ: 50

Budapesti iroda:

123

**CSEPEL AUTÓGYÁR
ALKATRÉSZGYÁRA SOPRON**

GYÁRTMÁNYAI

„CSEPEL” 300
ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
CSÖRLŐMŰ

„RÁBA” GÉPKOCSI

ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
SEBESSÉG VÁLTÓMŰ

„CSEPEL” 130
ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
CSÖRLŐMŰ

A SZAKMAI KIVÁLÓ DOLGOZÓI:

GAÁL PÁL
esztergályos

KONCZ JÓZSEF
csiszoló

HORVÁTH ISTVÁN
maró

KORNEK KÁROLY
szerszámkészítő

Soproni Tűgyár

SOPRON, CSEPEL U. 3.

KÜLÖNFÉLE TÚÁRUK, KÁRPITOS DÍSZSZEG, CIPŐKARIKÁK, FŰZŐSZEMEK,
BŐRSZEGECSEK,
MEZŐGAZDASÁGI GÉPALKATRÉSZEK, KÉSÁRUK, KÜLÖNFÉLE KÉZISZERSZÁMOK
KÉSZÍTÉSE

KIVÁLÓ DOLGOZÓK A SOPRONI TŰGYÁRBAN:

VARGA IZABELLA

csomagoló

TAMICS LÁSZLÓNÉ

csomagoló

CSISZÁR JÓZSEF

beállító lakatos

KRÁNIXFELD LAJOSNÉ

gépmunkás

POLÁK DEZSŐ

beállító lakatos

KOVÁCS GYÖRGY

gépmunkás

LÁSZLÓ JÓZSEF

beállító lakatos

TAMÁSI KÁROLY

galvanizáló

TARTSA PÉNZÉT TAKARÉKPÉNZTÁRBAN!

A takaréketét kamatozik, bármikor minden előzetes felmondás nélkül *felvehető!*

Bővebb felvilágosítást ad

Az Országos Takarékpénztár fiókja, Sopron, Lenin körút 98 valamint bármelyik postahivatal

Kevés pénzért sokat nyerhet!

TOTÓZZON

LOTTÓZZON

a soproni totó-lottó irodában

SOPRON, LENIN KÖRÚT 88.

**Soproni
Járműgyártó**

Szövetkezet

Központi iroda: Rákóczi utca 27. Tel.: 319

SZÍJGYÁRTÓ ÜZEM

Lenin körút 90. sz. Telefon: 317

LÓSZERSZÁMOK, KÉZITÁSKÁK, BÖRÖNDÖK, BŐRÁRUK KÉSZÍTÉSE, JAVÍTÁSA

MOTORJAVÍTÓ ÜZEM

Botond utca 1 sz. Telefon: 524

MEGBÍZHATÓ GYORS, BIZTOS SZERVIZ

BOGNÁR-, KOVÁCSÜZEM

Rákóczi utca 27 sz.

KÉZIKOCSI, SZEKÉR, FEJSZE, EKEKÉSZÍTÉS, JAVÍTÁS, LÓPATKOLÁS, AUTÓKAROSSZÉRIA
KÉSZÍTÉS

Mértékutáni osztály:

LENIN KÖRÚT 71.

Gumijavítási osztály:

LENIN KÖRÚT 67.

Soproni

cipész szövetkezet

FIÓKOK:

KOSSUTH U. 2.

BÉKE ÚT 35.

JAVÍTÁSI ÁTVEVŐHELY: LENIN KÖRÚT 65.

SOPRONI

FODRÁSZ SZÖVETKEZET

KORSZERŰSÍTETT

HIGIÉNIKUS

TERMEIBEN

GONDOS ÉS

FIGYELMES KISZOLGÁLÁS

A SOPRONI

ÁLLAMI

GAZDASÁG

Kékfrankos
Leányka
Muskotály

**PALACKOZOTT MÁRKÁS BORAI
A KORSZERŰ SOPRONI SZŐLŐTERMELÉS
EREDMÉNYEI!**

*Soproni
Háziipari Szövetkezet*

Mértékutáni kötöttáru üzlete
Torna u. 1.
Telefon 43

**Női és férfi pulóverek
Kuligánok kötése
gyapju és pamut
fonalakban**

Szolgáltató részlege
Lenin krt. 94.
Telefon 71

**Szemfelszedés – Himzés
Előnyomás
Nylonharisnya átkötés**

Minőségi munkával!

**TAKARÉKOSKODJUNK
A GÁZZAL,**

akkor kisebb lesz a gázszámla
és jobb lesz a gáznyomás!

Felvilágosításért és panasszal forduljunk
A GÁZMŰHÖZ

Táncsics Mihály u. 12. Telefon 254

A SOPRONI SZÁLLODA ÉS VENDÉGLÁTÓ VÁLLALAT

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással szeretettel várja kedves vendégeit!

Üzemei:

PANNÓNIA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

80 szobával, központi fűtéssel a város reprezentatív vendéglátó üzeme

TURISTA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

a Lővérek gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és kirándulóhely

KERTVÁROSI VENDÉGLŐ:

a kertváros kedvelt kirándulóhelye, árnyas kerthelyiséggel

ALPESI VENDÉGLŐ:

a Lővérek kedvelt nyári vendéglátó üzeme

DEÁK ÉTTEREM:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

GAMBRINUS ÉTTEREM:

a patinás belvárosban, elsőrendű konyhával

VÁRKAPU ESPRESSZÓ:

I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján

GYÖNGYVIRÁG – CIKLÁMEN – PETTYES

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagylaltkülönlegességeivel és minőségi eszpresszókávéval

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és strandokon

LÁTOGASSA MEG ÜZEMEINKET!

É. M.

SOPRONI ÉPÜLETASZTALOSIPARI VÁLLALAT

Hazánk legkorszerűbb épületasztalosipari nagyüzeme

Gyárt:

Mindenfajta ajtót, ablakot és egyéb felszereléseket

Gyártelep:

SOPRON, BAROSS ÚT

Telefon: 370, 371, 372

**SOPRONI
VAS- ÉS SZERELŐ
KISIPARI SZÖVETKEZET**

vállal rádiójavítást,
gyermekkocsijavítást,
bádogos, vízszelési,
lakatos, esztergályos, géplakatos,
villanyszerelő, motortekercselő munkákat

SOPRON – ÓGABONA TÉR 16

**SOPRONI
FÉMTÖMEGCIKK KISIPARI SZÖVETKEZET**

VÁLLAL:

edényjavítást, mindennemű bádogosmunkát, nikkelezést, hegesztést, lakatos- és esztergályozási munkákat

**KÖZPONTI TELEP:
SOPRON, RÁKÓCZI UTCA 39. SZÁM**

SOPRONI SZEMLE

Soproner (Ödenburger) Rundschau.
Herausgegeben von der Stadt Sopron. Redigiert von André Csatkai.
Lokalhistorische Quartalschrift.

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HIRDETÉS / Aus dem Inhalt

Aus dem Inhalt

Lengyel Alfréd: Ödenburger Familiennamen in den Bürgerregistern der Stadt Győr

Házi, Eugen: Das Ödenburger Grundbuch vom Jahre 1379.

Igmándy, Zoltán: Die Pilze Ödenburgs und seine Umgebung.

Kárpáti, Zoltán: Die Feierlichkeit anlässlich der 200. Wiederkehr des Geburtsjahres von Paul Kitaibel

Kubinszky, Michael: Die seczigjährige Pressburger und Neusiedler Seebahn

Nováki, Julius: Avarische Gräber in der Sandgrube an der Pressburgerstrasse in Sopron

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MUNKATÁRSAINKHOZ!

MUNKATÁRSAINKHOZ!

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

1. Kéziratukat szabványos ívpapír (21×29 cm) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval írják. A kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg a 20 gépelt oldalt.

2. A dőlt szedést a megfelelő szavak egyszeri aláhúzásával, a ritkított szedést szaggatott aláhúzással jelezzék. (A ritkítást csak szavaknál eszközöljük.)

3. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyam és a lap számát, napilapoknál a megjelenés keltét. A kötetet vagy az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal írják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiánkban bevezetett rövidítéseket (pl. SSZ = Soproni Szemle). További rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazzuk.

4. Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSZ VII. 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.

5. A nagyobb cikkekhez lehetőleg idegen nyelvű kivonatot is mellékeljünk!

1958. XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / OLVASÓINKHOZ!

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

A folyóiratra a Soproni Szemle kiadó hivatalánál (Sopron, Tanácsháza) vagy a MNB 793.116-706 számú csekk számlán lehet előfizetni. Előfizetési díj évi 48 forint, amely negyedévi részletekben is fizethető. Egyes szám ára 16 forint. Kettős szám ára 32 forint. Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Terjedelem 7 (A/5) ív 34 szövegközti ábrával. Példányszám: 1000

Felelős kiadó: Csatkai Endre – Győr-Sopronmegyei Nyomda Vállalat 1567 – Felelős kiadó: Mentler Endre

BOLTI ÁRA: 16, – Ft

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsi jegyzőkönyv. 1697–1702. 123. sz. Győrvárosi lvt.

2 (Megjegyzés - Popup)

Articuli Cehales Contuberniorum. Győrv. lvt.

3 (Megjegyzés - Popup)

Kolosvári–Óvári: A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. Bp. 1895–1904. V./2. köt. 311. l.

4 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsi jegyzőkönyv. 1717–1722. 125. sz. Győry. lvt.

5 (Megjegyzés - Popup)

Kolosvári–Óvári id. m. V./2. köt. 441. l.

6 (Megjegyzés - Popup)

Kolosvári–Óvári id. m. V./2. köt. 420–21. l.

7 (Megjegyzés - Popup)

Kolosvári–Óvári id. mi. V./2. köt. 347–48. l.

8 (Megjegyzés - Popup)

Kolosvári–Óvári id. m. V./2. köt. 481–85. l.

9 (Megjegyzés - Popup)

Helytartótanácsi iratok. 1774/2765. sz. Győrv. lvt.

10 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsi jegyzőkönyv. 1707–1714. 347. sz. (Juramentum Civium incorporandorum.) Győrv. lvt.

11 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsi jegyzőkönyv. 1707–1714. 345. sz. (Juramentum Germanicum Civium incorporandorum.) Győrv. lvt.

12 (Megjegyzés - Popup)

A név után a korábbi lakhely (néha a származási hely) következik, majd a foglalkozás, vallás és az eskütétel pontos ideje. A lefizetett taksát az utolsó adat mutatja. (Album Neo-Civium 1743–1838. és Liber

Neo-Civium ab anno 1839.) Győrv. lvt.

13 (Megjegyzés - Popup)

A polgárkönyvben a származási hely (Wildberga, Alsó-Ausztria) van feltüntetve, holott a család már 1725 körül Sopronba költözött.

14 (Megjegyzés - Popup)

Katonai szolgálatára való tekintettel fizetett kevesebbet.

15 (Megjegyzés - Popup)

Ekkor már a redukált taksa lépett életbe.

16 (Megjegyzés - Popup)

Liber Neo-Civium ab anno 1839. (1848.) Győrv. ltv.

17 (Megjegyzés - Popup)

Lényegében ugyancsak 2.000 lélekszámhoz jutunk, ha elfogadjuk Fügedi Eriknek Középkori várostörténetünk statisztikai forrásai c. tanulmányában (megjelent a Történeti Statisztikai Közlemények 1957. évf. 43–85. lapjain) használt 4,68 szorzószámot, mert 341 háztulajdonos családfő + 66 bérlő családfő összesen 407 családfő. Ha 407-et megszorozzuk 4,68-al, az eredmény 1905 lélek. Ehhez hozzá kell adni a ferences kolostornak és az ispotálynak 30 főre becsült lélekszámát, valamint a további 4 papi háznak 19 főre kiszámított lélekszámát. A végső eredmény 1954 lélek, tehát kerekén 2.000 lélek. A felfelé való kikerekítés jogos, mert a bérlő családfők száma mindenesetre több volt a minimumra kiszámított 66 családfőnél.

18 (Megjegyzés - Popup)

Házi, Sopron története I. l. 63. és 71.

19 (Megjegyzés - Popup)

Bécsi városi levéltár, Urkunden nr. 414.

20 (Megjegyzés - Popup)

Házi, I. l. nr. 241.

21 (Megjegyzés - Popup)

Művészettörténeti Értesítő 1954. évf. 264.

22 (Megjegyzés - Popup)

Házi, I. l. 230–1.

23 (Megjegyzés - Popup)

Házi, I. 1. 272.

24 (Megjegyzés - Popup)

Házi, I. 1. 180–1.

25 (Megjegyzés - Popup)

Házi, II. 1. 3.

26 (Megjegyzés - Popup)

Házi, II. 1. 12.

27 (Megjegyzés - Popup)

Házi, I. 1. 69.

28 (Megjegyzés - Popup)

Házi, II. 2. 186.

29 (Megjegyzés - Popup)

Házi, II. 2. 386.

30 (Megjegyzés - Popup)

Regesta Habsburgica, III. Abteilung. Bearbeitet von Lothar Gross, 137.

31 (Megjegyzés - Popup)

Meg kell jegyezni azonban, hogy a gombák heterotrófiája elsősorban szénhidrátokra vonatkozik.

32 (Megjegyzés - Popup)

Itt mondok hálás köszönetet szives adatközléséért.

33 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Vilmos ny. honvédelmi miniszter szerint Danzer pesti művének katonai rangmegjelölése magyarul: A szállásmesteri törzs századosa a császári-királyi hadseregben.

34 (Megjegyzés - Popup)

A szöveget teljes egészében *Zelovich Dezső*: Az országgyűlési napló története. Bp. 1936. című könyve 16. old. mutatta be. Hiányos közlése 1908. óta ismeretes.

35 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Vilmos közlése: A haderő szellemi irányító testületét a Generalstab (vezérkar) kifejezés használata előtt General-Quartiermeister-Staabnak nevezték, vagyis főszállásmesteri törzsnek.

36 (Megjegyzés - Popup)

Junker Christian Pozsonyiban 1757-ben született és 84 éves korában meghalt Bécsben, 1841. szeptember 12-én. Ő készítette Danzer könyveihez a rézmetszetű táblázatokat is. Tanítványai közé tartozott Karacs Ferenc.

37 (Megjegyzés - Popup)

Restiarius ugyanannyit jelent, mint balneator, vagyis fürdő-mesterség, németül Bader, melyből a borbélyság fejlődött ki. A fürdősök a tisztálkodási fürdőzésnél való segédkezéssel egyidejűleg testi masszázst, körömvágást, tyúkszemmettszést, szakál- és hajnyírást végeztek. Háborúk alkalmával ők is hadba vonultak és a katonák körében hajvágó, vagyis Bartscherer, Feldscherer – innen a magyar felcser, felcserek kifejezés – minőségben működtek, sőt a sebesültek ápolásával és gyógykezelésével is foglalkoztak. A fürdősök és a borbélyok közt az volt a különbség, hogy a borbélyok üzlethelyiségükön kívül is űzhették mesterségüket, míg a fürdősök a lakásukon végzett munkákra voltak korlátozva. *Takáts Sándor*: A magyar múlt tarlójáról c. művében „Régi magyar fürdősök” c. tanulmánya 284. oldalán azt írja, hogy nálunk a fürdőt más néven vizmárnak is hívták.

38 (Megjegyzés - Popup)

Oesterreichischer Militär-Almanach. Wien bei Gräffer dem jüngern. 1797–1810. Az insurrectióra vonatkozólag az 1801. XII. évf. 149. old. és Hadtörténeti Közlemények 1881. első évf. 47–63. old.

39 (Megjegyzés - Popup)

O. L. insurrectiók iratok: 4, 628; 5, 981; 6, 1121 ex 1800.

40 (Megjegyzés - Popup)

O. L. insurrectiók iratok: 64; 215 és 333 ex 1801.

41 (Megjegyzés - Popup)

Danzer pesti műve, 12. old. Magyarra fordítva *Dr. Wagner József*: Taylor gyorsírási rendszere Danzer latin áttételében. Bp. 1944.

42 (Megjegyzés - Popup)

N. Courier aus Ungern 1799. 23. szám, 119. old.

43 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Kurir 1800. 1. sz. 14. old.; 5. sz. 64. old. – Ofner und Pester Zeitung 1800. 2. sz. 37. old.

44 (Megjegyzés - Popup)

Bécsi mű X. old. és pesti mű 10. old.

45 (Megjegyzés - Popup)

L. Johann *Langer*: Das k. u. k. Kriegs- Archiv. Wien, 1900.

46 (Megjegyzés - Popup)

Kraus: 1805. Der Feldzug von Ulm c. könyve után *Magyarosy* Sándor segédlete a honvédtiszti tanfolyam részére, Bp. 1930.

47 (Megjegyzés - Popup)

Geschichte des k. k. achten Uhlanen Regimentes Erzherzog Ferdinand Maximilian. Von seiner Errichtung 1718 bis August 1860. Von einem ehemaligen Officier des Regimentes. Wien, 1860.

48 (Megjegyzés - Popup)

G. Gerber: Gabelsberger's Leben und Streben. München 1868. és Leipzig 1886. Mindkét kiadásban a 6. old.

49 (Megjegyzés - Popup)

A legénycéhre, legényavatásra lásd Szendrey: Legényavatás. Ethnográfia 1952 (LXIII) 358–70. lap.
Jámbor Mária: Legényélet és legényavató szokás Halászigiban. Néprajzi Közlemények 1957. 3–4. szám.

50 (Megjegyzés - Popup)

1872. évi XXIX. és az 1874. évi XXIX. t. c.

51 (Megjegyzés - Popup)

1886. I. 28-i közgyűlés, 451/34/886. sz. a.

52 (Megjegyzés - Popup)

1886. XII. 27–XII. 31. között.

53 (Megjegyzés - Popup)

A rajzokat Sterbenz Károlynak köszönöm. Az állatcsontok meghatározását Bökönyi Sándor, a budapesti Orsz. Magyar Történelmi Múzeum múzeológusa volt szíves elvégezni, melynek alapján az egyes csontokat a következőkben ismertetem: 1. 3 drb. bordarész, 2. Dadius (orsócsont) proximális felének darabja (jobb). 3. Radius distalis fele (jobb) sérült. 4. 2 drb. carpuscsont (kéztőcsont); sérültek. 5. Metacarpus (kézközépcsont); diaphysise és epiphysise sérültek (jobb). 6. 2 drb. os phalangis I. (első ujjsont) (jobb). 7. Os phalangis II. (második ujjsont). 8. Os phalangis III. (harmadik ujjsont). 9. Femur (combcsont) proximális fele (bal); sérült. 10. Femur distalis fele (bal); sérült. 11. Patella (térdkalács) darabja (jobb). Valamennyi csont egyetlen állatból, és pedig egy fiatal szarvasmarhából való. Fiatal korára az mutat, hogy a csontok jórészen az epiphysisek (csontvégek) leváltak. Az állat termete középnagy, marmagassága kb. 120–150 cm lehetett.

54 (Megjegyzés - Popup)

M. Zs. ébresztése c. emlékkönyv.

55 (Megjegyzés - Popup)

Móricz Virág könyve: Apám regénye.

56 (Megjegyzés - Popup)

Apám regénye: 292. oldal.

57 (Megjegyzés - Popup)

Apám regénye: 482. oldal.

58 (Megjegyzés - Popup)

Apám regénye: 299. oldal.

59 (Megjegyzés - Popup)

Magyar vonalak a M. Zs. estről. Sopronvármegye és Soproni Hírlap II. 27-i száma.

60 (Megjegyzés - Popup)

Apám regénye: 354. oldal.

61 (Megjegyzés - Popup)

Apám regénye: 329. oldal.

62 (Megjegyzés - Popup)

M. Zs. ébresztése.

63 (Megjegyzés - Popup)

Apám regénye: 471. oldal.

64 (Megjegyzés - Popup)

Sebestyén Gy., 1906. 33. .

65 (Megjegyzés - Popup)

A közölt szövegben is előforduló *cintus* szó magyarázatának bő kifejtésére Szarvas G. és Sebestyén Gy. idézett cikkeit.

66 (Megjegyzés - Popup)

Bálint S., 1938. 253–256. l.

67 (Megjegyzés - Popup)

Szarvas G., 1882. 445–449. l.

68 (Megjegyzés - Popup)

Sebestyén Gy., 1906. 39. l.

69 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Sebestyén Gy., 1906. 39. l.

70 (Megjegyzés - Popup)

Ipolyi A., 1854. 307. l.

71 (Megjegyzés - Popup)

Volly I., 1941. I. 63–64. l. (a vitnyédi dallam Volly I. közlése – idézett helyen – a petőházi, saját gyűjtés.)
A kották összeállításánál nyújtott segítségért Szigethy Jolánnak mondok köszönetet.

72 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Dercsényi: Sopron és környéke műemlékei II. kiadás. 137–138. 144. lap.

73 (Megjegyzés - Popup)

U. a. 360. lap.

74 (Megjegyzés - Popup)

SSz, 1958. 179 skl.

75 (Megjegyzés - Popup)

* L. Faller Jenő: Soproni Bányászattörténeti Múzeum. Bány. Lapok. X. (LXXXVIII. 1955.) évf. p. 331–334. – A soproni bányászati múzeum. Múzeumi Híradó. 1955. márc.–ápr. p. 144–148.